

“Memorias para formar la historia
de la ciudad de Lerida” (1840)

Marià Olives

INTRODUCCIÓ, TRANSCRIPCIÓ I NOTES DE QUINTÍ CASALS

Lleida 2009

“Memorias para formar la historia de la ciudad de Lerida” (1840). Marià Olives: primera edició, octubre 2009

© del text, l'autor

© dels manuscrits reproduïts, Servei d'Arxiu i Llegats de l'IEI

Edita: Institut d'Estudis Ilerdencs. Fundació Pública de la Diputació de Lleida

pl. Catedral s/n, 25002 Lleida

Tel. 973 27 15 00 /Fax 973 27 45 38

e-mail: fpiei@diputaciolleida.cat

<http://www.fpiei.cat>

Maquetació: ceciliasales. Cia

Impressió: Impressus, SL

ISBN: 978-84-96908-32-1

Dipòsit Legal: L- 1327-09

SUMARI

Pròleg.....	9
Agraïments.....	13
Introducció.....	15
1. El panorama cultural a finals del segle XVIII i primera meitat del segle XIX.....	16
2. El moment historiogràfic lleitadà (1750-1860).....	23
2.1. L'escola de Bellpuig de les Avellanes.....	24
2.2. L'escola finestrina de Cervera.....	27
2.3. El grup de Lleida: canonges i civils.....	29
2.3.1. Els canonges i eclesiàstics.....	29
2.3.2. El grup de civils.....	36
3. Marià Olives i Roca (1787-1845).....	44
3.1. Dades biogràfiques.....	44
3.2. L'Olives polític: un home compromés amb la ciutadania.....	50
3.3. L'historiador, un autor rigurós amb el passat.....	62
3.3.1. Introducció.....	62
3.3.2. Anàlisi de l'obra d'Olives.....	63
3.3.3. Bibliografia de Marià Olives.....	65
3.3.4. Fonts històriques que empra.....	71
3.3.5. Metodologia.....	73
3.3.6. Conclusió: valoració dels textos d'Olives.....	78
4. Comentari sobre la transcripció.....	79
5. Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida, escritas por M.O.R. de T. (Marià Olives Roca de Torrents) natural de dicha ciudad.....	85
<i>Dedicatoria</i>	87
<i>Motivo porqué se ha escrito esta obra</i>	89
<i>Capítulo primero: Fundacion de Lérida</i>	95
<i>Artículo adicional al capítulo 1º: Límites de los pueblos Ilergetes</i>	145
<i>Artículo 2º adicional al capítulo 1º: Memoria en la cual se manifiesta, que la Ciudad de Lérida fue la Capital de los pueblos Ilergetes ó sea de la region Ilergetania, y que dicha Ciudad se llamó Athanagia</i>	157

Capítulo segundo: Nombres con que ha sido y es conocida la ciudad de Lérida.....	169
Capítulo tercero: Situación de Lérida en lo antiguo y en la actualidad, figura, plazas, calles y número de casas é islas que tiene en el presente año 1835, indicando sus iglesias y los edificios mas notables que encierra dicha Ciudad con descripción de las murallas, puertas y castillos que en ella se hallan y además se dan otras varias noticias que verá el lector.....	183
Artículo 1º: Indicase el local en que se cree estaba colocada Lérida en lo antiguo y en el que se halla al presente, espresándose algunos escalabros que ha sufrido dicha Ciudad en sus edificios y la figura que en la actualidad forma el casco.	183
Artículo 2º: Número de plazas, calles, islas y casas que tiene Lérida, indicando lo mas particular que se halla en cada una de las calles: espresaré el curso que hacen las procesiones generales que sigue el M.I. Ayuntamiento en las proclamaciones Reales, los Ilmos. Obispos cuando hacen su primera entrada y los guardas de noche vulgo serenos en sus rondas. Dase noticia de la época en que se introdujeron en nuestra ciudad estos celadores, de la en que se puso el alumbrado de las calles á cuenta del comun de propios, indicándose lo que sobre él se observaba antiguamente; tambien se indica lo que era lo toch del seny del lladre y además se dan otras varias noticias entre las que se hallan los privilegios que el cuerpo municipal tiene para decir ser el único que pueda disponer de las plazas y calles que Lérida encierra.....	209
Capítulo cuarto: Clima, ó sea el grado de frio y calor que acostumbra á esperimentarse en Lérida en las cuatro estaciones del año: Vientos que en las mismas reinan en dicha ciudad; época en que viene la sementera y la cosecha de granos, vino y aceite; parte ó local en que se suelen formar las tronadas, dirección que toman y parage en que regularmente descargan; algunos huracanes y terremotos que han hecho en la precitada ciudad algun estrago; salubridad que logra la misma; número de habitantes y vecinos que tiene, y el de nacidos, finados y matrimonios que acostumbra tener anualmente; calidad de las aguas, robustez que disfrutan los animales que hay en ella destinados para el descanso ó para el regalo del hombre; animales que se hallan en sus campos, é insectos que lo han molestado; y además se añaden noticias sobre otras cosas en nada estrañas á los estremos que quedan indicados.....	259
Capítulo quinto: Jeroglíficos y emblemas que se sabe ha usado y usa la ciudad de Lérida en sus medallas y monedas.....	311
Hijos ilustres en santidad, letras y armas que ha tenido Lérida.....	342
Hospitales y establecimientos de Caridad y Beneficencia que hay y se sabe ha habido en la ciudad de Lérida.....	363
Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio.....	381
6. Textos administratius d’Olives.....	407
Carta Exposició del 30 de maig de 1840 de l’Ajuntament als Diputats a Corts, Pasqual Madoz i Antoni Viadera, perquè la defensessin davant del Congrés Nacional que havia de debatre el Nou Pla d’Estudis.	
Bibliografia	
Bibliografia citada per Olives.....	423
Bibliografia citada per a la transcripció.....	431
Índexs	
Índex onomàstic.....	443
Índex toponímic.....	453
Glossari.....	461
Annex documental.....	467

PRÒLEG

És una magnífica notícia per als lleidatans desitjosos de conèixer el seu passat que puguin gaudir de l'edició dels manuscrits, existents actualment, de Marià Olives i Roca (1787-1845). El principal d'aquests manuscrits és la *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*. Per als historiadors lleidatans, aquest text, ja des dels dies de Pleyan de Porta (1841-1881), ha estat una font de dades per a les seves obres. Representa, en aquest sentit, un veritable clàssic de la nostra historiografia, però que havia restat inèdit. Només per aquesta raó pagava la pena la seva publicació. Hi havia, tanmateix, tres raons més: l'obra d'Olives, en primer lloc, és un testimoni d'un model d'historiografia, d'una manera d'organitzar els coneixements sobre el passat, de l'estat de la recerca a la primera meitat de la Lleida del XIX i una aproximació a la cultura històrica que podien tenir els lleidatans més cultes. Resulta apassionant de veure com Olives s'esforça per apartar llegendes i trobar la veritat, encara que estava limitat per les insuficiències de la recerca arxivística i del saber de l'època. Però per valorar-ne correctament l'aportació, hem de tenir present el punt del qual partia i no la situació des de la qual podem observar els lleidatans d'avui. Però, fins i tot, les limitacions ens interessen per copsar la cultura dels temps d'Olives.

La segona raó per la qual és important aquesta edició és l'adscripció liberal de l'autor. A través de la seva biografia i dels seus textos tenim una referència sobre la cultura liberal amb la seva crítica del domini feudal i la visió del paper regenerador de l'educació i la cultura. En aquesta concepció la història conformava una part rellevant. Així ho podem veure en el decidit antiabsolutisme de l'autor i la seva valoració negativa i contundent de Felip V, el qual havia ocupat militarment el Principat i manllevat "a nuestra Cataluña las libertades patrias adquiridas a fuerza de sacrificios", per establir-hi un govern absolut. Hi ha en Olives un sentiment "provincialista" ("precatalanista") i una lloança "liberal" de les institucions forals catalanes i lleidatanes d'abans de 1714. No és d'estranyar. Serà el punt de vista dels liberals: cercar en el passat fonaments constitucionals que legitimessin les reivindicacions d'un règim representatiu i subratllar que

el liberalisme tenia la seva tradició constitucional pròpia mercès a les antigues corts i institucions de la corona catalanoaragonesa.

La tercera raó, finalment, de l'encert d'aquesta edició és el testimoni que en aquest manuscrit i els altres que acompanyen el present llibre parla de la Lleida del seu temps i esdevé, d'aquesta forma, una font més per conèixer l'etapa de canvis i transformacions que va experimentar la societat lleidatana, com la resta del país, en els anys tan intensos de l'anomenada revolució liberal del segle XIX.

Però Marià Olives no era sols un erudit, enamorat de la història de la seva ciutat, com manifesta en la seva dedicatòria inicial, sinó un personatge compromès amb el canvi civil lleidatà a favor d'un règim constitucional i de la renovació de la seva ciutat. Un dels àmbits era l'educatiu, la creació de l'Institut, proposta en la qual va destacar Olives des del seu lloc de membre de la municipalitat durant el Trienni Progressista. El seu nom, per relació familiar, per la seva participació en els equips polítics i institucions locals, forma part de la generació *veterana* del liberalisme lleidatà: Manuel Fuster i Vaquer (1776-1856), el pare del futur alcalde Manuel Fuster i Arnaldo, Josep Castel (1780-1854) i Marià Gigó (1782-1848).

Aquesta edició, de més a més, conté un excel·lent valor afegit: la curiosa transcripció i anotació dels manuscrits efectuades per l'historiador Quintí Casals i Bergés. Casals ja ha firmat una llarga trajectòria d'obres que han renovat i aprofundit la visió del liberalisme lleidatà en el segle XIX. El seu entusiasme ha estat decisiu perquè es dugués a terme aquest llibre. Ha completat el seu treball amb una introducció en la qual ressegueix de manera exhaustiva la trajectòria intel·lectual i civil de Marià Olives, el seu entorn familiar, cultural i polític, destaca les línies de la historiografia catalana i elabora una síntesi innovadora sobre la historiografia lleidatana, una i l'altra entre 1750-1850, que representen una molt valuosa aportació. La introducció i les notes de Casals al llarg del llibre ens permeten de veure les fonts erudites d'Olives i la seva connexió amb el petit grup de canonges i civils que havien efectuat incursions històriques sobre el passat lleidatà (Pere Joan Finestres, Francisco Girves, Josep Xavier Marí, Ignasi París, Francisco Martínez Marina, etc.). Casals completa el seu treball amb l'anàlisi i els avatars dels manuscrits d'Olives, l'estudi de les seves fonts, metodologia i valoració, així com els seus criteris de transcripció. Recomano, doncs, al lector el seguiment atent d'aquesta introducció que constitueix, en si mateixa, una monografia imprescindible per a la comprensió de Marià Olives i el seu marc històric i cultural.

L'autor d'aquesta edició ha examinat els diversos manuscrits existents per tal de fixar un text bàsic i el més complet possible, tenint present que no s'han conservat tots els seus escrits. Ens surt, així, la forma més aproximada de la seva *Col·lecció de notícies*, o sigui, la seva memòria per formar la història de Lleida. Quintí Casals ha afegit altres escrits d'Olives conservats sobre els fills il·lustres de Lleida, els hospitals i establiments de caritat i beneficència, una memòria, si bé incompleta, sobre l'agricultura, la indústria i el comerç des dels orígens fins

al 1842, editada per Pleyan de Porta al *El Cronicón Ilerdense* i la *Revista de Lérida* el 1875, i finalment dos textos resultat de la seva tasca de regidor. La bibliografia citada per Marià Olives i els índexs al final del llibre constitueixen uns altres elements summament importants per donar més eficàcia a la lectura d'aquest treball.

M'agradaria de destacar, per acabar, l'acollida entusiasta a aquesta iniciativa del director de l'IEI, Joan Busqueta, i la col·laboració del seu personal. Els manuscrits d'Olives s'han preservat al Servei d'Arxiu i Llegats de l'IEI, sempre a disposició dels investigadors. Ara l'entitat, de més a més, en facilita la consulta amb aquesta edició. Completa la línia editorial de la institució que està fent una obra destacada al servei de la recuperació del nostre patrimoni intel·lectual i cultural. Les edicions de textos com el present sols poden fer-se amb el suport de les institucions públiques. Cal agrair, doncs, el bon fer de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

MANUEL LLADONOSA I VALL-LLEBRERA

AGRAÏMENTS

En primer lloc vull agrair a Joan Busqueta, director de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI), la seva confiança perquè transcrivés els textos de Marià Olives i fes el seu comentari amb total llibertat. Així, va posar al meu servei les condicions adients perquè pogués treballar a gust. En aquest sentit, tant el personal del Servei d'Arxius i Llegats com el Servei de Publicacions de l'IEI, m'han dispensat un tracte exquisit durant el temps que ha durat l'elaboració d'aquest treball, que paga la pena ressaltar públicament.

Tampoc puc oblidar que la idea de recuperar els textos d'Olives per a una consulta pública més ampla i lliurar-los, així, de qualsevol contingència material, va sorgir de Manel Lladonosa i Vall-llebrera, catedràtic d'història contemporània de la Universitat de Lleida, que va proposar-me perquè realitzés aquesta tasca.

Finalment, el tribut constant a la meua família, que ja s'ha acostumat a tenir un home, pare, fill o germà que passa estones en un altre món, habitat per personatges virtuals que un dia va decidir rescatar de l'oblit per explicar que si estem en el món real, el físic, el que toquem amb les nostres mans i sentim amb el nostre instint es deu, en gran part, a la seva memòria.

INTRODUCCIÓ

La transcripció de l'obra de Marià Olives, per a la posterior publicació en un format editorial actualitzat, ha estat una dura prova personal que no amaga la satisfacció d'un cert masoquisme intel·lectual. Sí, és cert, la transcripció i posterior interpretació dels textos d'aquest pioner de la historiografia contemporània lleidatana, m'han torturat i m'han fet gaudir al mateix temps d'una forma equilibrada. El repte era prou complicat, però engrescador alhora: donar publicitat a uns textos que molts cops havia citat, però dels quals no coneixia la seva real profunditat. El resultat, almenys el personal, ha estat del tot favorable, ja que m'ha permès descobrir un altre Olives, el real, el de l'historiador proper i modest, que posava a disposició de qui vingués darrere les seves investigacions perquè no es veia en cor d'assolir el repte d'escriure una història de Lleida. Com deia ell mateix en la presentació que feia de l'obra a les primeres planes, li dedicava: *A ti Lérida, patria mia muy amada, consagro esta mi Coleccion de Noticias, que deseo sea causa que una pluma bien cortada, escriba tu Historia, para que publicando en ella tus heroicos hechos, seas estimada de todos, así como lo eres de este tu hijo Mariano Olives.*¹

Paraules, aquestes, que demostren un tarannà generós, que ha fet servei a molts investigadors posteriors. La voluntariosa predisposició científica que manifestava Olives, era l'expressió lògica de l'herència que havia rebut dels seus mestres, un grup poc estudiat de civils amb inquietuds humanistes, que li llegaren els seus manuscrits amb la intenció que no es perdés la informació que havien recopilat al llarg de la seva vida. El text d'Olives ret tribut a aquest peculiar esforç tan poc conegut fins ara, i en les seves planes queda constància de la recerca feta pels primers humanistes laics de Lleida. Potser el lector es confondrà i pensarà que exagerem la transcendència del grup, sobretot si es guia pel resultat de les seves publicacions, pràcticament nul; però si fa un esforç empàtic per situar-se en l'ambient cultural de la Lleida de finals del segle XVIII i primeres dècades del XIX, dominat pel tradicionalisme eclesiàstic, poc amant de l'estudi científic i filosòfic, conclourà que realment aquestes primeres passes foren atrevides i visionàries. Olives captà la seva importància i completà la tasca

---

1. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, dedicatòria de la pàgina següent a la portada.

dels seus mestres, entre els quals hi havia el seu pare, en la seva obra, la qual es presenta com el resultat definitiu del treball elaborat per tota una generació d'erudits locals al servei de la seva ciutat.

1. EL PANORAMA CULTURAL A FINALS DEL SEGLE XVIII I PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX.²

Els intel·lectuals de les petites localitats com Lleida, a finals del XVIII, quan sentiren la necessitat d'investigar es trobaren amb un panorama desolador. Gent com l'historiador Marià Olives sortia d'un túnel cultural fosc, amb una base metodològica limitada i sense cap centre educatiu al darrere que estimulés la seva recerca, per la qual cosa l'hagueren de fer a palpentes enmig de l'escepticisme que els envoltava. El tancament de l'Estudi General de Lleida en 1717 havia deixat orfe de ciència i educació a la ciutat, en la qual poca cosa més es podia fer que conrear la terra, treballar d'artesà o ingressar en algun convent de frares per estudiar l'escolàstica. Només en la Catedral de Lleida, tot i el tradicionalisme regnant en l'ambient, algun dels canonges elaborà algun manuscrit, del qual parlarem més endavant, amb una certa qualitat i pretensió historiogràfica.

Tanmateix, a la Cort espanyola semblava córrer un cert aire revisionista a mesura que transcorria el segle. D'aquesta manera, a Madrid es fundà la *Real Academia de la Historia* en 1738 amb una certa voluntat renovadora, malgrat que la seva influència fou mínima lluny de la capital.³ A més a més, els darrers monarques de la casa dels Borbó del set-cents, Carles III, sobretot, i Carles IV, incentivaren la ciència en un sentit ampli a Espanya. L'esforç reial fou lloable per la novetat que representava, però, repetim, aquests progressos no arribaven a les petites capitals com Lleida. Tot i això, alguns nuclis aïllats de prohoms amb inquietuds culturals i científiques, com Xavier María de Munibe, comte de Peñafloreda, a Vergara, País Basc (1763-65), i Pedro Rodríguez de Campomanes, comte de Campomanes i director de l'Acadèmia de la Història, a Madrid (1774-75), engegaren la fundació de Societats Econòmiques d'Amics del País (SEAP), unes institucions que van aparèixer a Espanya en la segona meitat del segle XVIII amb l'objectiu de difondre i estimular el coneixement il·lustrat i per millorar la producció nacional.⁴

---

2. Una aproximació per al cas de Lleida a Manel Lladonosa, "Els camins del canvi cultural a Lleida en la crisi de l'antic règim i la construcció del liberalisme", dins Àngels Santa (editora), *Jaume Magre en el record*, Lleida, 2001, p. 265-280.

3. Ignacio Peiró Martín, *Los guardianes de la historia*, Saragossa, 1995.

4. José Remesal Rodríguez, Antonio Aguilera i Lluís Pons, *Comisión de antigüedades de la Real*

Les societats econòmiques van trobar el suport de la Corona i la Matritense, ubicada en la capital, féu el paper dirigent de la resta. Sorgides en els cercles elitistes culturals de les principals ciutats espanyoles com a organismes no estatals, tenien com a fi primordial promoure el desenvolupament d'Espanya, tot estudiant la situació econòmica existent en les seves àrees d'influència. A principis del XIX se n'havien creat 63 en les principals localitats del país.

A les contrades catalanes, la instal·lació de societats fou molt més tardana que a la resta de l'Estat, ja que la majoria no es fundaren fins ben entrada la dècada de 1830. Una excepció fou la constitució de la societat de Tàrrrega en 1777, la primera en sòl català, que en 1787 canvià el seu nom per Societat d'Amics del País d'Urgell i, finalment, tancà portes en 1790.⁵ Un altre cas puntual fou la creació de la següent, a Tarragona en 1788, la qual es constituí amb una majoria aclaparadora de socis eclesiàstics (109 per un total de 169), cosa que limità la seva volada. Com hem dit abans, Catalunya no va adquirir tradició en la fundació de societats econòmiques, ja que, segons Antoni Jutglar, la seva evolució econòmica les feia prescindibles.⁶ A més a més, altres associacions pròpies del territori com la Reial Junta Particular de Comerç (fundada en 1763), la Reial Acadèmia de Ciències i Arts (fundada el 1764) i l'Acadèmia de Bones Lletres (fundada el 17 de gener de 1752), per citar els tres organismes més representatius en el foment de la cultura i la ciència al Principat, substituïren les funcions bàsiques que podien oferir les econòmiques.

La Junta de Comerç de Barcelona, fundada per una cèdula reial concedida per Carles III, creà escoles d'estudis tècnics superiors que ompliren, des de finals del segle XVIII, el buit existent de l'educació en aquest camp.⁷ Un dels primers fruits de la Junta de Comerç foren les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, publicades a Barcelona entre 1779 i 1992 en quatre volums, d'Antoni de Capmany de Montpalau i Surís.

D'altra banda, l'Acadèmia de Bones Lletres barcelonesa era hereva de la mítica *Acadèmia Desconfiada*, creada en 1700 per una colla d'entusiastes erudits de les lletres catalanes. El centre fou tancat en 1703 pel seu suport a l'arxiduc Carles d'Àustria en la guerra de Successió, però la seva llavor havia quallat en la societat catalana. Així, anys després, des de 1729 i fins al 1752, els humanistes barcelonins es reuniren en l'anomenada *Acadèmia sense nom*, gènesi d'una nova associació, l'esmentada *Acadèmia de Bones Lletres*, que no aconseguí el permís reial fins a l'any 1752. En aquella data, Ferran VI finalment donava el vistiplau per fundar

---

Academia de la historia: Catálogo e índices, Real Academia de la Historia, Madrid, 2000, p. 19.

5. Ernest Lluch, "La Sociedad Económica de Amigos del País de Tárrega", *Ilerda*, XXI, 1971, p. 143-155.
6. Antoni Jutglar, *Historia crítica de la burguesía en Cataluña*, Barcelona, 1984, p. 34-35.
7. Martí de Riquer, Antoni Comas i Joaquim Molas, *Història de la literatura catalana*, volum 5, Barcelona, 1985, p. 142-143.

L'acadèmia *para formar la Historia de Cataluña aclarando aquellos puntos que han querido controvertir o suponer, ya el error, ya la malicia*, a més de fomentar i formar la història, la filosofia i la literatura entre la joventut del Principat. L'associació també pretenia formar un diccionari de la llengua catalana i un catàleg d'autoritats, però va veure interrompuda la seva activitat amb l'ocupació napoleònica (1808-1814) i la recessió cultural experimentada durant la Dècada Ominosa (1824-1833).⁸

Altrament, l'auge de les societats econòmiques a Catalunya, com ja hem apuntat més amunt, no arribà fins a la revolució liberal. Així l'Econòmica de Lleida es constituí el 4 d'abril de 1834, la de Barcelona el 6 d'agost de 1834 i la de Girona a finals d'aquell mateix any. Posteriorment, en les contrades lleidatanes es fundà la societat de Cervera, Pascual Madoz ja la cita en el seu diccionari en 1845, i altres amb poca vigència cronològica (entre 1840-1860) a Tremp (1841), Agramunt, Balaguer, Seu d'Urgell, Pobla de Segur i Sort.

El primer president de la societat lleidatana fou el cavaller noble i advocat Antoni Benet de Queraltó (1834-1836), de tendències moderades.⁹ L'Econòmica lleidatana tingué una destacada presència en els anys de la revolució liberal (1833-1843) i sembla comptar amb els individus més destacats de la comunitat. En aquest sentit, la Societat Econòmica d'Amics del País solia treballar amb les autoritats locals en la consulta i elaboració d'informes tècnics que prevenien les mancances infraestructurals de la ciutat. No obstant això, aquests centres de saber van actuar molt aïllats i, en no comptar amb molts ajuts econòmics, ja que eren associacions que solien mantenir-se amb les quotes dels seus socis, tingueren una limitada capacitat d'intervenció.

A pesar del moviment renovador que experimentava el país, no hem d'oblidar que en aquell temps encara predominava el pensament escolàstic en la ciència i l'ensenyament, cosa que condicionava de rebot la cultura que es generava a Espanya.¹⁰ Així les coses, reiterem que la cultura i l'educació espanyoles, si exceptuem la realitat de les acadèmies i societats, continuaven a finals del XVIII i començaments del XIX sota el control de l'Església, de forma que un dels objectius liberals a l'hora de plantejar el canvi polític en 1833 fou trobar la forma de donar contingut legal a la seva voluntat de substituir el monopoli educatiu eclesiàstic per un control estatal en què la religió passés a un segon pla i es fes un instrument al servei del poder civil.¹¹

---

8. José Remesal Rodríguez, Antonio Aguilera i Lluís Pons, *Comisión de antigüedades...*, p. 16.

9. *Calendario manual y guía de forasteros en Madrid para el año 1836*, Imprenta Real, Madrid, 1835, p. 259.

10. José de la Revilla, *Breve reseña del estado presente de la Instrucción pública en España con especial atención a los estudios de filosofía*, Madrid, 1854, p. 55.

11. Quintí Casals, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del segle XIX*, València, 2006, p. 23 i següents.

Amb aquest buit intel·lectual i institucional, l'intel·lectual d'una agrocitad com Lleida, en el darrer terç del segle XVIII i primers anys del XIX, era un ésser aïllat, un franc tirador que, molts cops, semblava apostat en terra enemiga i que només trobà el suport d'altres estudiosos aïllats, amb els quals es relacionà per correu i que, com ell, sentiren la necessitat d'aprendre. Amb aquests condicionants sorgí a Lleida un grup humanístic laic d'incalculable valor, al qual ja ens hem referit en la introducció d'aquest tercer apartat. Segurament, els seus membres sentien la necessitat de compartir experiències i informacions, i l'única motivació que semblava moure el seu treball era la d'esbrinar el passat de la seva ciutat, perdut durant el set-cents en la foscor de l'oblit. Potser per això, algun cop es van arribar a sorprendre dels seus propis descobriments, senzillament perquè fins llavors els ignoraven totalment. Només fent un enorme esforç empàtic podrem valorar d'una forma justa la importància del grup lleidatà i les dificultats que representava treballar amb una base cultural tan limitada, gairebé nul·la, en l'àmbit lleidatà d'aquell moment.

A banda, la reacció absolutista que representà la major part del regnat de Ferran VII (1814-1833), encara retardà més la cultura del país. No fou fins a l'adopció del sistema liberal, a partir de 1833, un cop morí Ferran VII, que l'educació rebé un fort impuls i la cultura s'obrí a occident amb el retorn dels exiliats per les persecucions absolutistes i eclesiàstiques. En la dècada de 1840 es posaren les bases institucionals adequades perquè l'educació no fos exclusiva d'una elit i comencés el procés socialitzador de la cultura.

L'educació, per tant, fou un dels pilars del liberalisme, sobretot dels progressistes, nom amb el qual eren coneguts els membres del grup liberal partidaris del progrés davant dels moderats, molt més conservadors. Els governs liberals redactaren els primers plans d'estudis en 1836, els quals contemplaven la creació d'escoles de magisteri i instituts de batxillerat en totes les capitals de província espanyoles. Tot i aquesta base legal, el seu desenvolupament depenia de l'impuls de les autoritats de cada capital. Les lleidatanes manifestaren ben aviat, el maig de 1840, la seva voluntat de "sacar de la ignorancia á una provincia atrasadísima y de contribuir al desarrollo de las eminentes cualidades intelectuales con que la naturaleza ha dotado á sus habitantes, cuyas dotes, ocultas ahora cual mina no explotada, podran dar en lo sucesivo inmensos é inapreciables tesoros".¹² L'esforç polític volia superar l'analfabetisme de la població espanyola, situat al voltant del 76% en 1841.

La primera part del projecte es va complir ràpidament, ja que el 13 de desembre de 1840 una Reial Ordre regulava la creació d'escoles de magisteri en les capitals de totes les províncies de la nació. L'Escola Normal s'instal·là a Lleida el 26 de novembre del 1841, de forma temporal, en l'antic Col·legi de la Companyia de

---

12. Arxiu Municipal de Lleida (AML), Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament de Lleida als diputats a Corts, del 30 de maig del 1840.

Jesús, mentre que la inauguració oficial, feta conjuntament amb la renovada escola de pàrvuls, es produïa el 26 de desembre de 1841.¹³

El segon objectiu educatiu del progressisme fou la creació de l'Institut de Secundària, atès que des del tancament de la Universitat de Lleida, en 1717, l'única institució que proveïa aquest grau era el Seminari Conciliar de Lleida. La supressió de la Universitat de Cervera i el seu trasllat a Barcelona en 1837, rebutjant el govern la candidatura presentada per Lleida durant el trienni (1840-1843), va agreujar encara més la situació educativa provincial, però també fou un estímul per obrir ràpidament un centre de batxillerat. L'historiador i regidor Marià Olives ja havia plantejat a l'Ajuntament de Lleida, en la sessió del 26 de maig de 1840, la sol·licitud d'una "Universitat secundària" a Lleida, si bé no obtingué cap resultat concret en un primer moment. Finalment, i fetes les obres d'agencament, l'1 de novembre de 1842 s'inaugurava el primer curs acadèmic de l'institut amb un acte en què destacà el discurs del metge Olayo Díaz. A partir d'aquell moment, es pot considerar que la base per al desenvolupament educatiu i cultural de Lleida era una realitat.

Els fruits no havien tardat gaire temps a arribar, però majoritàriament foren en castellà. Efectivament, l'ús del català es limitava, a mitjan segle XIX i aparentment en aquells moments, als àmbits privats de la família, les amistats i la vida més quotidiana (mercat, carrer, taverna... etc.), quedant pràcticament desterrat de l'àmbit escrit públic, que no vol dir del parlat, on el català continuava sent hegemònic, de l'administració, la premsa i, a partir de la dècada de 1830, l'educació.¹⁴

L'aparició de premsa escrita a Lleida fou una excepció durant la primera meitat del XIX. Així, només constatem l'aparició d'un número del *Diario de la Ciudad de Lérida* en 1808, el *Semi-semanario ilderdense* (1822) durant el Trienni Liberal (1820-1823), que només publicà 8 números al maig i juny de 1822, afavorides ambdues publicacions pel transfons polític liberal; i la revista *El Pasatiempo* en 1845, publicacions, totes en conjunt, que perllongaren la seva vigència durant un curt espai de temps.¹⁵

Més endavant, durant el Bienni Progressista (1854-1856), es reedità el demòcrata *Eco del Segre* per Juan Miguel Sánchez de la Campa, professor de matemàtiques

---

13. AML, sèrie correspondència, caixa 1467, carta de Miquel de Ezquiaga, president de la Diputació de Lleida, del 29 de desembre del 1840, en què transmet la Reial Ordre del 13 de desembre de 1840, signada per Espartero, a l'Ajuntament; Llibre d'acords 1840-1841. Ot Fonoll anà a estudiar en 1839 pensionat per la Diputació a Madrid, on estava l'Escola Normal Central. Amparo Miñambres, *L'Escola Normal de Lleida 1841-1940*, Publicacions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1994, p. 17-23.

14. Pere Anguera, "Lenguas y culturas en Cataluña", dins J. A. Martínez (ed.), *Orígenes culturales de la sociedad liberal (España siglo XIX)*, Madrid, 2003, p. 237-272.

15. Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (AIEI), *El Pasatiempo: semanario de intereses materiales y de literatura*, núm. 1-14, 1845.

de l'Institut de Lleida, el qual havia estat perseguit pels moderats per les seves idees polítiques i traslladat del seu lloc de catedràtic de l'Institut de Lleida a Conca en 1853.

Tanmateix, l'esclat de la premsa lleidatana es produí al voltant de la dècada de 1860, ja que sense molta tradició al darrere aparegueren de cop i volta dues publicacions emblemàtiques que hom considera un dels factors del desenvolupament modern de la ciutat i de la seva recuperació cultural. Així, a finals de 1859 apareixia *El Alba leridana: periódico de intereses morales, intelectuales y materiales*, de tendències liberals i amarat de romanticisme, que publicà al voltant de 150 números durant dos anys (1859-1860). Aquell mateix any naixia el seu contrapunt periodístic, el setmanari *Aquí estoy: periódico semanal, no se ocupará ni de religión ni de política*, de caire republicà, el qual no defugí la polèmica amb *El Alba* i es perllongà una mica més en el temps, ja que publicà 185 números entre 1859 i 1860. Amb tot, aviat es feren evidents els límits culturals i polítics de Lleida, ja que ambdós hagueren de tancar portes, com tots els citats amb anterioritat, per la manca de recursos econòmics.

Tampoc en l'àmbit associatiu cultural hi hagué molt moviment fins a la dècada de 1850. Només constatem, durant els anys de govern progressista (1840-1843), la fundació del *Liceo Artístico y Literario* per part del militar retirat i vocacional docent Ramon Mazorra que també creà en 1843 un col·legi de primària privat amb mètodes renovats i amb la col·laboració del director de la normal Ot Fonoll. El liceu artístic i literari vingué a cobrir un buit important de l'ensenyament a Lleida, ja que la majoria de classes i seminaris que s'impartien a les seves aules eren complementàries de les que s'oferien a la instrucció pública primària i secundària. Les activitats del *Liceo* es diversificaren en diverses opcions per als seus socis. D'una banda, tenia la funció de trobada de gent amb interessos similars, ja que era lloc de reunió, lectura de premsa i d'esbarjo amb els balls que s'organitzaven al seu casal, situat al carrer Major de Lleida. D'altra banda, oferia la possibilitat de realitzar activitats lúdiques com el teatre o el dibuix, i aprendre nous ensenyaments, en aquest cas no oficials, com la taquigrafia i els idiomes, els quals podien obrir portes laborals per al desenvolupament d'algunes professions especialitzades en l'administració.

Una reunió molt distinta fou la constitució del Casino de Lleida en 1852. Impulsat inicialment pels progressistes Manuel Fuster Arnaldo i Joaquim Garrell, va rebre el suport immediat dels moderats, formant tots en conjunt una associació de classe-dirigent, és clar- des del primer moment de la seva fundació. L'objectiu primordial era donar esbarjo als individus que formaven l'elit social i política de la ciutat, que ocupats gran part del dia en les seves tasques habituals van descobrir que els faltava un lloc de relació comú.

Més endavant, se suposa que cap al 1857, es fundà o refundà el *Liceo Leridano*, ja que no consta documentalment si va tenir alguna connexió amb l'anterior liceu, però que en un futur molt proper s'uní a una altra associació, l'*Academia Artística*

y *Literaria*, nascuda en 1859, que impartia alguns cursos de formació elemental de forma gratuïta, en què la major part dels inscrits eren artesans i treballadors de la ciutat sense recursos econòmics. La unió d'ambdues institucions es verificà a finals de 1860, segons informava el diari *Aquí Estoy*, quedant l'acadèmia com una secció més del liceu.¹⁶ La inauguració de les sessions del nou centre refundat, celebrada en un pompós acte el 4 de novembre de 1860, comptà amb la presència de l'alcalde Manuel Fuster Arnaldo, que n'acceptà la presidència d'honor, i de la resta d'autoritats de la capital. Inicialment, les classes més sovintejades foren les de cant coral amb més de quaranta matriculats, dels quals 38 sabien solfeig. El director del grup era Francesc Vidal i Codina (1836-1916), que treballava amb la voluntat de formar, en un futur no molt llunyà, un Orfeó.¹⁷ Posteriorment, en 1860, el Liceu obrí un teatre de 300 localitats, i en 1862 tenia un conjunt de 144 socis i 34 alumnes distribuïts en les classes de música i declamació que impartia el centre.¹⁸

En un altre sentit, l'ensenyament de la música també va rebre un fort impuls en la dècada de 1860 des d'un doble vessant. En primer lloc, al maig de 1860, l'Ajuntament de Lleida decidia crear oficialment la seva Banda Municipal de Música, mitjançant un contracte d'arrendament amb Pau Ichart, que quedava encarregat de les tasques de gestió del grup. També, per aquella època, Magí Pontí organitzà i dirigí la Banda Provincial, composta pels interns de la Casa de Misericòrdia, que desplegà la seva activitat, entre altres actes públics, en el cor infantil dels establiments educatius que actuà en la visita d'Isabel II a la ciutat el 5 i 6 d'octubre de 1860.

Tanmateix, de l'inicial dèficit es passà en pocs anys a una saludable bonança musical. No debades, el 23 de març de 1862, l'alcalde de la ciutat, Manuel Fuster i Arnaldo, presidia l'acte de lliurament de la bandera a l'Orfeó Lleidatà dirigit per Francesc Vidal, que com hem vist més amunt treballava en el si del Liceu des de 1860 per fundar un grup orfeonístic, tot decantant-se per la tendència francesa en aquest camp, introduïda a Catalunya per Joan Tolosa, i rebutjant el moviment engegat per Anselm Clavé i els seus cors.¹⁹ Per entrar en l'associació, tal com prescrivia el model de Tolosa, calia tenir una formació inicial en solfeig o música. L'orfeó lleidatà fou el segon grup d'aquestes característiques creat a Espanya després del de Barcelona, aconseguint ràpidament un destacat nombre de socis que se situà entre els 60 i 90 al llarg de tota la dècada. El moment més àlgid de la seva trajectòria fou l'organització d'un Festival d'Orfeons, celebrat el 10 de maig de 1863, dia de Sant Anastasi, en què fou capaç de reunir, en una mateixa

---

16. *Aquí Estoy*, núm. 141, 12 d'octubre de 1860, p. 1.

17. *Aquí Estoy*, núm. 161, 4 de novembre de 1860, p. 1.

18. *El llerdense*, núm. 6, 21 de setembre de 1865, p. 4; i AML, capsa, 1610, estadístiques 1863.

19. Blanca Coca, "Història del Moviment Coral a Catalunya", dins *Lluís Virgili. L'Orfeó Lleidatà*, Lleida, 1993.

actuació, els grups d'Agramunt, Borges Blanques, Balaguer, Cervera i Tàrraga. En total foren 2.500 orfeonistes de tota la província que donaren lluentor a la Festa Major i que mostrava, ensems, el paper capdavanter que tenia l'associació de Lleida en la província.

En definitiva, la dècada dels 60 va veure el naixement de nombroses associacions de caire privat que dirigien els seus esforços a la formació cultural dels treballadors, sobretot dels més joves, en els aspectes propis de la terra catalana, especialment els musicals, reforçats això sí amb un codi moral i civilitzador que volia allunyar-los d'un camí extraviat i dels corrents polítics revolucionaris del moment. El grup dirigent de Lleida -més els progressistes, però també els moderats- donà suport a les iniciatives culturals que volien educar els joves en la cultura tradicional del país i amb principis ètics que respectessin la jerarquia social existent. Amb tots aquests antecedents, cal considerar que fins al 1860 no hi hagué una certa normalització cultural en la ciutat, amb unes mínimes facilitats per escriure i publicar textos de tots tipus, principalment poètics i històrics, i un públic que podia reunir-se per realitzar activitats culturals cada cop més diversificades i no tingué només al seu abast escrits religiosos, fent més rendible la inversió cultural civil.

2. EL MOMENT HISTORIOGRÀFIC LLEITADÀ (1750-1860)²⁰

Malgrat les dificultats i la distància, podem considerar que el grup lleitadà de finals del XVIII, del qual hem parlat a començaments d'aquest treball, ja treballava com ho feia el nou corrent humanista encetat per alguns grups d'antiquaris religiosos catalans, el qual es contraposava a l'estudi escolàstic tradicional de correcció de textos clàssics. Aquests erudits estudiaven en petites societats i preferien viatjar abans per comprovar el material sobre el qual volien escriure. Els llibres tradicionals foren qüestionats i anteposaren les fonts empíriques com les monedes, les estàtues, els vasos funeraris, els documents d'arxiu i les inscripcions epigràfiques a la simple discussió del llibre magistral.

No obstant això, l'equip investigador laic lleitadà de finals del XVIII, format pels ja citats Ignasi París, Josep Pocarull i Anton Olives, sorgí i es desenvolupà d'una forma aïllada i independent en el territori. El grup treballà sense cap suport institucional, si exceptuem alguna col·laboració ocasional d'algun dels canonges de la Catedral de Lleida o dels monestirs de la ciutat; en contraposició a altres nuclis de treball molt més organitzats de religiosos, emparats per alguna

---

20. Per a una primera aproximació a la historiografia del XIX i XX a Lleida vegeu Manel Lladonosa, "Josep Lladonosa i els historiadors de la Lleida contemporània", p. XIII-XX, dins Josep Lladonosa Pujol, *Els carrers i places de Lleida a través de la història*. Reedició a cura de Joan Ganau, Lleida, 2007.

institució religiosa, o acadèmics, a la universitat de Cervera i l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

2.1. L'Escola de Bellpuig de les Avellanes²¹

Un exemple del primer dels casos citat fou el grup de treball d'antiquaris format al monestir premonstratenc de Nostra Senyora de Bellpuig de les Avellanes. La tasca de l'equip d'antiquaris de la Noguera se centrà, durant bona part del XVIII, en la crítica documental sobre la bibliografia. El grup de Bellpuig seguia les noves tècniques arxivístiques franceses implantades per Petrus Marca, a qui l'historiador lleidatà Marià Olives cità a betzef, i Etienne Baluze, els quals proposaven una curiosa tasca prèvia de recopilació de documents, la publicació de diplomes i la depuració dels textos falsos o erràtics abans de redactar els seus.

Aquesta fou la principal aportació de l'escola de Bellpuig de les Avellanes, considerada la gènesi de la historiografia moderna catalana. El primer impulsor fou Daniel Finestres Monsalvo (1702-1744), membre d'una prolífica família de religiosos dedicada en cos i ànima al conreu de l'humanisme. La tasca de Finestres fou continuada pel doctor Jaume Caresmar i Alemany (Igualada, 1717-Barcelona, 1791), canonge premonstratenc de l'esmentat monestir, i els seus deixebles, altres figures de l'humanisme català, els doctors Josep Martí (Barcelona, 1732 - Bellpuig de les Avellanes, 1806) i Jaume Pasqual i Coromines (Esparreguera, 1736 - Bellpuig de les Avellanes, 1804), també canonges d'aquell monestir.²²

Finestres, Caresmar, Pasqual i Martí foren arxivers que dedicaren la seva vida a ordenar i catalogar nombrosos arxius municipals i eclesiàstics catalans. Ells pretenien aplegar el major nombre de documentació possible per a la redacció d'una història eclesiàstica de Catalunya, però la seva obra, gairebé sempre manuscrita, està avui en dia en gran part perduda. Llastimosament, mai un esforç arxivístic tan gran ha tingut una recompensa més mins.²³

L'autor més conegut del grup, tot i no ser l'iniciador de l'escola, com ja hem dit, fou Jaume Caresmar i Alemany, un dels grans erudits de l'humanisme català del set-cents. Caresmar es doctorà en filosofia i teologia al col·legi barceloní jesuïta de Cordelles, i el 1742 ingressà al convent premonstratenc de Bellpuig de les

---

21. Joan Mercader, *Historiadors i erudits a Catalunya i a València en el segle XVIII. Caresmar i l'escola de les Avellanes. Mayans, el solitari d'Oliva*, Barcelona, Rafael Dalmau editor, Episodios de la Història, 85, 1966; i Eduard Corredera, *La Escuela Histórica Avellanense*, Lleida, IEL, 1971.

22. Marià Olives visità el monestir a primers del mes de novembre de 1807 per consultar les obres d'aquests erudits i així aclarir alguns dubtes numismàtics que tenia sobre les monedes iberes lleidatanes. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 8-9 i 182-183.

23. Vegeu *Códices históricos en parte autógrafos de los PP. Caresmar, Pascual y Martí*, segons inventari fet pel pare Fidel Fita en 1867, conservat a l'Acadèmia de la Història; i F. Martorell i Trabal, "Manuscrits dels pares Caresmar, Pascual i Martí a la Biblioteca del Convent dels Franciscans de Balaguer", *Estudis Universitaris Catalans*, XII, 1927, número 1, p. 178-240.

Avellanès, d'on fou abat dues vegades (1754-57 i 1766-69), atret pel gran nombre de pergamins que custodiava el monestir. Caresmar es dedicà a la classificació i ordenació dels documents, els quals, tot i l'esforç inicial de Finestres, havien estat poc treballats fins llavors. La seva tasca arxivística al monestir no passà desapercebuda a Catalunya i, tot seguit, a partir del 1769 treballà en diversos arxius de la corona catalanoaragonesa. Així, després d'ordenar l'arxiu de la col·legiata d'Àger i dels monestirs de Gerri de la Sal, Sant Cugat del Vallès i Sant Joan de les Abadesses, en 1770 rebé l'encàrrec de reorganitzar el fons de la Catedral de Barcelona. Durant 16 anys copià i extractà més de 14.000 documents datats entre el 800 i el 1660. Les seves investigacions el van portar a refutar algunes tradicionals creences religioses, cosa que li ocasionà també algun escàndol. Per exemple, exposà que alguns fets miraculosos de santa Eulàlia eren falsos (1780-82), tot denunciant que la notícia del seu martiri es devia a un text apòcrif, per la qual cosa el capítol barceloní li tancà les portes del seu arxiu com a càstig. Més endavant, el bisbe de Barcelona, Gabino Valladares, li encarregà que ordenés l'arxiu episcopal, lloc en el qual passà els darrers anys de la seva vida.

Caresmar fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, amic i col·laborador de nombrosos erudits, tant espanyols com catalans. Ajudà el pare Enrique Florez a redactar els capítols relatius a les diòcesis de Vic i Barcelona de l'obra *España Sagrada*, i mantenia correspondència amb el professor cerberí Josep Finestres.

D'altra banda, amb un altre gran humanista del moment, el valencià Gregori Maians, mantingué una polèmica al voltant de la figura de sant Sever quan publicà *Sanctus Severus episcopus et martyr* (Vic, 1764), llibre en el qual refutava la hipòtesi de Maians que afirmava que el sant Sever de Barcelona no era el mateix que el de Ravenna.

Ambdós exemples mostren el rigor metodològic de Caresmar a l'hora de fer crítica historiogràfica i la seva voluntat de netejar les biblioteques de textos apòcrifs, tot i que sempre hem de tenir present que les biografies dels sants són una temàtica allunyada del racionalisme crític que cercava la Il·lustració. Per tant, la major aportació de Caresmar a la historiografia catalana fou la *Disertación histórica sobre la antigua población de Cataluña en la Edad Media*, escrita el 1780 i coneguda per *Carta al barón de la Linde*, Manuel de Terán, intendent general interí del Principat de Catalunya. El treball, elaborat a petició del consolat de Barcelona, cercava demostrar la decadència demogràfica, sobretot a les comarques interiors i pirinenques des de l'edat mitjana, i no fou publicat fins al 1821. L'obra mostrava l'obertura de Caresmar als temes civils, amb una visió molt més humana, terrenal i interpretativa que la mostrada fins llavors. En aquest sentit, cal dir que Caresmar ajudà a Capmany a redactar alguna de les parts de les seves *Memorias*

Históricas, tot i que aquest autor arribà a conclusions molt diferents de les del pare premonstratenc.²⁴

Un deixeble de Caresmar, Josep Martí, ingressà en el monestir de Santa Maria de Bellpuig el 1755 i hi professà l'any següent. Fou dues vegades abat, el 1795 i el 1801, i morí essent-ne el prior. També ordenà l'arxiu de la col·legiata de Santa Anna de Barcelona, treball que li serví per redactar unes *Memorias* (1788), i elaborà un *Extracto* de l'arxiu del monestir de Paborde de Mur de set volums. Féu un índex dels manuscrits de Caresmar, a banda d'escriure sobre el *Estado de la vida canónica de las catedrales y colegiadas de Cataluña*, *Discurso sobre los errores de Félix de Urgel*, un *Diccionario de termes bàrbars o antiquats de la llengua catalana* i molts altres treballs, la majoria dels quals s'han perdut.

Altrament, del canonge premonstratenc Jaume Pascual coneixem un manuscrit, conservat a la Biblioteca de Catalunya (número 729), titulat *Sacrae Cathaloniae Antiquitatis Monumenta* (11 toms), en el qual es refereix a Lleida en diversos moments, aportant dades històriques i artístiques de gran valor.²⁵ També va escriure un altre treball, molt interessant per a la historiografia lleidatana, per la gran quantitat de referències arqueològiques que conté, titulat *Antigüedades civiles y eclesiásticas de Lérida*, que fou inclòs en el *Viaje literario* de Jaume Villanueva.²⁶ Pasqual es graduà de doctor en ambdós drets a la Universitat de Cervera i el 1759 ingressà al monestir premonstratenc de Bellpuig de les Avellanés, on arribà a exercir de prior i abat. Gran treballador, com hem dit, compilà els dotze volums de *Sacrae Cathaloniae Antiquitatis Monumenta*, inèdits, gràcies als quals s'han salvat molts documents i notícies de gran interès. Escriví en català un comentari a una inscripció romana de Bonrepòs, que fou traduït al castellà per Pedro Díaz de Valdés (1783). Malgrat el gran esforç arxivístic desenvolupat, només va veure publicada una única obra seva: *El antiguo obispado de Pallás en Cataluña* (1785). A banda, d'aquesta temàtica també escriví una carta sobre el bisbat de Pallars, anomenada *Apéndice de documentos sobre la existencia del obispado de Pallás*, i un *Episcopologio o serie de los obispos de Pallás*.

---

24. Jaume Caresmar també publicà *Sobre el primado de la iglesia de Tarragona* (editada en versió catalana el 1924).

25. Jaume Pascual, *Sacrae Cathaloniae Antiquitatis Monumenta*, 11 toms, es va publicar l'índex al *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, volum V, Barcelona, 1918-1919, p. 198-208. En el tom II dona dades artístiques i històriques de Lleida a partir de la pàgina 267. En el tom I recull documents i codis referents a la història eclesiàstica i en el VIII els Usatges de Barcelona, copiats del codi de l'Arxiu Municipal de Lleida, a més d'altres documents extrets de l'Arxiu de la Catedral.

26. Vegeu José Antonio Tarragó Pleyán, *Materiales de arqueología de la ciudad de Lérida, Ilerda*, núm. 2, Lleida, 1943, p. 405-406; i Jaume Villanueva, *Viaje literario*, 22 volums, València, 1820-1852, cita detallada al tom XII, p. 96.

2.2. L'Escola Finestrina de Cervera²⁷

D'altra banda, el grup acadèmic renovador més proper a Lleida fou el que es constituí a la Universitat de Cervera. En aquest sentit, podem situar com l'autèntic promotor de l'humanisme revisionista cerverí o, per emprar paraules de Miquel Batllori, l'escola eclèctica cerverina, a Josep Finestres Monsalvo (Barcelona, 1688 - Cervera, 1777),²⁸ el qual, després d'estudiar al col·legi jesuïta de Cordelles a Barcelona, es doctorà a la Universitat de Cervera en 1715, en la qual fou regent de diverses càtedres fins que guanyà la plaça de catedràtic de Prima en 1731, lloc que ocupà fins al dia de la seva jubilació en 1751. Finestres era un humanista des de molt jove, componia poesies llatines, va contribuir a la instal·lació de la primera impremta amb caràcters grecs a Barcelona i disposava d'una biblioteca pròpia a Cervera que superava amb escreix la minsa llibreria universitària. Tanmateix, tot i ser un especialista en dret, la seva contribució a la renovació de l'humanisme català es concretà en el conreu de les Belles Lletres, ja que fou el primer que va recollir l'epigrafia romana de Catalunya per publicar-la en un volum, als 74 anys, titulat *Sylloge inscriptionum romanorum Cathaloniae* (Cervera, 1762). L'obra fou revisada per un altre destacat humanista dels Països Catalans, Gregori Maians Siscar (Oliva, 1699 - València, 1781), el qual havia estudiat amb dos germans de Finestres (Marià i Jaume) a l'esmentada escola dels jesuïtes de Barcelona i amb qui mantenia una amistosa correspondència.²⁹ L'obra de Finestres era una crítica al mètode històric emprat fins llavors, que no tenia rigor en admetre els fets i testimonis fabulosos i inversemblants sense comprovar-los abans. L'objectiu era netejar la historiografia de falses narracions i redactar un discurs coherent amb la consulta de les fonts documentals i, si es podia, en els llocs originals.

Tanmateix, hem de dir que l'obra de Finestres fou impugnada per Enrique Florez, un dels redactors de la monumental *España Sagrada*, cosa que obligà un dels seus deixebles de Cervera, Ramon Llätzer de Dou i de Bassols (Barcelona, 1742 - Cervera, 1832), a fer una revisió per completar-la i reivindicar-la en 1769 sota el títol *Inscriptiones romanae in Cathaloniae repertae postvulgatum syllogem Dr. Josephi Finestres et Monsalvo J. C. Barcinonensis*.³⁰

---

27. Convé citar el treball de Joaquim Prats *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*, Lleida, 1993, p. 265-267, que nega l'existència de l'escola cerverina de Finestres quant a pensament renovador, de forma que per a aquest autor l'acció de la citada escola es limita a una modificació dins el tradicionalisme ideològic de la institució.

28. Ignasi Casanovas, *Josep Finestres. Estudis biogràfics*, Barcelona, 1932.

29. *Documents per la història cultural de Catalunya en el segle XVIII. Recollits i publicats per Ignasi Casanovas. I Josep Finestres. Estudis biogràfics*, Barcelona, 1932; II, III, IV *Josep Finestres. Epistolari*, Barcelona, 1933-1970, el tom IV sota la direcció de Miquel Batllori.

30. Vegeu, Ramon Lázaro Dou i de Bassols, *Pro Josepho Finestres, a Gratulationes oratoriae in petitionibus doctorae habitae ad academiam cervariensem ab eiusdem gymnasiarcha Raymundo Lazaro de Dou*, Barcelona, 1776.

L'escola finestrina de Cervera, però, durant bona part del XVIII va mantenir una certa desconfiança vers la resta d'institucions i erudits dels Països Catalans i Espanya, especialment amb l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de tal manera que les comunicacions amb la resta d'intel·lectuals foren pràcticament nul·les, si exceptuem els esmentats contactes entre Gregori Maians i Josep Finestres.³¹

A banda, l'ala conservadora de la universitat, encapçalada pel triumvirat format pel pare Ferrussola, Pedro Sancho i Blai Larraz, tallà de soca-rel la projecció del grup de pares joves jesuïtes, tots ells deixebles de Finestres, que pretenien consolidar la renovació del classicisme cap a llindars acadèmics cada cop més ambiciosos. La seva escola proposava un canvi de sensibilitat vers la cultura clàssica i la restauració etimològica de l'amor per la saviesa de la filosofia. Davant la manca de purisme i la corrupció en què havia caigut la llatinitat, el grup proposava renovar el llenguatge de l'escolàstica, netejar les seves absurdes disquisicions i deixar pas als avenços tècnics de les ciències experimentals. Tot això, és clar, sense abandonar la tradició i l'ortodòxia. És el sistema eclèctic que Mateu Aimeric, un d'aquests joves deixebles de Finestres, anomenà *antiquo-novum*.³²

Els esforços del grup acabaren el curs 1763-1764, quan els seguidors jesuïtes de Finestres foren dispersats arreu del territori. Llucià Gallissà i Costa (1731-1810), professor d'humanitats en l'esmentada universitat, fou traslladat a la Seu d'Urgell; el mallorquí Bartomeu Pou (1727-1802), també professor d'humanitats, destinat a Calataiud i, després, Tarragona; i Mateu Aimeric (1715-1799), a Gandia. L'expulsió de l'orde del territori espanyol en 1767 ocasionà el cessament en aquestes noves destinacions i l'exili d'aquests humanistes: Aimeric i Gallissà a Ferrara, i Pou per diverses ciutats italianes. Més endavant, Pou i Gallissà tornaren a les seves respectives ciutats natsals, Mallorca i Vic, i aquest darrer va escriure en 1798, en clàssic llatí, la seva obra cabdal, interessant encara per a la història de la introducció de l'humanisme a la universitat de Cervera al segle XVIII: *De vita et scriptis Iosephi Finestres et de Monsalvo* (Vic, 1802; traduïda al català per Llorenç Riber el 1932).

Gallissà va mantenir llavors contactes amb altres humanistes catalans com Francesc de Veyan i Mola (1734-1815), Fèlix Amat (1750-1824), Francesc Xavier Dorca (1736-1806), el citat Ramon Llätzer de Dou i de Bassols -també professor i rector de la Universitat de Cervera des de 1805, i primer president de les Corts de Cadis en 1810- i Jaume Villanueva (1763-1824). L'intercanvi epistolar entre aquests individus és una mostra de com s'articulà la Il·lustració a Catalunya, però s'ha de dir que quan els pares jesuïtes renovadors s'allunyaren de Cervera el seu

---

31. Josep Lluís Teodoro Peris, *Vida i mort de la llengua llatina. Una polèmica lingüística al segle XVIII*, València, 2004, p. 23.

32. Josep Lluís Teodoro Peris, *Vida i mort...*, p. 26.

impuls s'esgotà. El pes de la tradició i la institució, que optà per dispersar-los perquè no treballessin junts, impediren la consolidació definitiva d'una escola renovadora a Cervera. La conseqüència: la pèrdua de pistonada i el tancament ideològic gradual, cada cop més evident, del seu claustre de professors cap a posicions absolutistes amb relació a altres ens catalans com la Junta de Comerç i l'Acadèmia de Bones Lletres.³³

2.3. El grup de Lleida: canonges i civils

2.3.1. Els canonges i eclesiàstics

A Lleida, podem considerar que un dels germans de Josep Finestres, Pere Joan Finestres Monsalvo (1691-1759),³⁴ que exercí de catedràtic a Cervera i més endavant d'arxiver a la Catedral de Lleida, fou un dels iniciadors de l'humanisme renovador en la ciutat. Pere Joan, natural de Barcelona, realitzà una interessant tasca investigadora que quallà en alguns treballs força interessants per a la història de la ciutat de Lleida. Fou autor del *Liber Dignitatum, Canonicorum, Portiorum, Beneficiorum almae Ecclesiae*, obra manuscrita que citava els documents de l'arxiu de la Catedral de Lleida amb els quals es pot formar un episcopologi lleidatà, és a dir, la llista dels bisbes de la diòcesi de Lleida, un canonicologi, llistes dels canonges, i la història de les porcions i beneficis capitulars.³⁵ Finestres continuà cercant informació fins que culminà la tasca, en la maduresa de la seva vida intel·lectual, amb la redacció d'un manuscrit: *Fragmento histórico de la Cathedral, iglesias y ciudad de Lérida*, que conté referències de l'arqueologia local en època romana (inscripcions, pont romà i muralles) i fa un repàs general a la història de

---

33. Una visió molt diferent a la de la historiografia tradicional és la ja citada de Joaquim Prats, *La Universitat de Cervera...*, p. 63-65. Prats creu convenient revisar la teoria de Ignasi Casanovas, *La cultura catalana del segle XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*, Barcelona, 1953, p. 235 i s., en què l'autor manifestava que l'expulsió dels jesuïtes en 1767 suposà l'entrada d'idees impies i massa modernes per a la institució; i la del pare Miquel Batllori, "La Universitat de Cervera" a *Aportació de la Universitat a la Ciència i a la cultura*, Barcelona, 1981; i "Evolució pedagògica de la Universidad de Cervera en el siglo XVIII" a *III Coloquio de historia de la educación*, Barcelona, 1984, treballs en els quals l'autor, a diferència de Casanovas, el seu mestre, afirmava que l'expulsió dels joves jesuïtes significà l'esfondrament intel·lectual de la universitat. Prats creu que la limitada presència cronològica d'aquests jesuïtes a Cervera fa que el seu pes específic sigui poc significatiu amb relació al tradicionalisme del centre fins al 1767. Altrament, afirma que a partir d'aquella data i fins al 1808 fou el moment en què la institució va admetre una major entrada d'idees.

34. Vegeu sobre Pere Joan Finestres Monsalvo a Francisco Castellón, "El canonge Finestres, primer historiador de Lleida", dins *Arrels Cristianes. Presència i significació del cristianisme en la història i la societat de Lleida*, Volum III, *Temps d'expansió, temps de crisi i redefinició. L'època moderna. Segles XVI-XVIII*, Lleida, 2007, p. 249-252. Com es deia més amunt, Finestres deixà un manuscrit, conegut com el *Finestres*, titulat *Fragmento histórico de la catedral, iglesias y ciudad de Lérida*, manuscrit catalogat amb el número 8 a l'Arxiu de la Catedral de Lleida.

35. Federico Lara, *Los historiadores de la ciudad de Lérida (siglos XIII-XIX)*, Lleida, 1975, p. 287.

Lleida. En aquest sentit, Finestres es fa ressò de totes les informacions anteriors aparegudes en altres llibres sobre Lleida, però també incorpora en la descripció noves fonts, tant documentals com epigràfiques, que encara no s'havien estudiat.³⁶ També estudià l'etapa històrica anterior, escrivint una altra obra inèdita titulada *Disertación sobre la población de los ilergetes de España y fundación de la ciudad de Lérida*,³⁷ que manté algun paral·lelisme amb el primer capítol de la *Coleccion de Noticias* de Marià Olives. Les investigacions de Pere Joan també feren servei al seu germà Josep Finestres, catedràtic de la Universitat de Cervera, ja que li féu arribar nombroses notícies, sobretot epigràfiques, per a la redacció de la seva famosa obra *Sylloge Inscriptionum Romanonum*, publicada a Cervera en 1762.

Pere Joan Finestres restava acompanyat d'altres canonges amb inquietuds erudites a la Catedral de Lleida. Algun, com l'ardiaca Francisco Gírvés, rossellonès de naixement, encara que indirectament arribà a publicar algun dels seus treballs. Concretament, Gírvés va escriure *De Episcopali sede S. Licerii Disertatio novo Episcopologio Ilerden, premitenda*, una obra de caràcter històric que va incloure el pare José de la Canal en el tom XLVI de l'*España Sagrada*, en l'apèndix 1.³⁸ Gírvés també va fer alguns estudis sobre l'epigrafia local, que coneixem per la correspondència que creuà amb Ramon Llätzer Dou. Paral·lelament en el temps, un altre canonge i jurista, Josep Xavier Marí, va escriure, d'una banda, un estudi inèdit titulat *Apuntes de la historia de los Ilergetes*, i, d'altra banda, un altre sobre la *Veneracion y culto del Santo Pañal*, una relíquia venerada a la Catedral de Lleida, la qual teòricament va perdre's amb l'incendi de la Catedral Nova a l'agost de 1936.³⁹ Aquests dos manuscrits semblen avui en dia perduts, tot i que encara hi ha un fons de l'arxiu capitular per catalogar en el qual podrien localitzar-se. Amb tot, el segon dels textos fou copiat pel pare Pedro Sainz de Baranda, que l'inserí en el tom 47 de l'*España Sagrada* publicat en 1850.⁴⁰

En un altre sentit, també foren destacades altres aportacions, encara que no hagin quedat escrites com les del canonge doctoral de la Catedral, com la del

---

36. Lluís Roca Florejachs, *La Seo*, Lleida, 1881, p. 32, nota 1.

37. José Antonio Tarragó Pleyán, *Materiales...*, p. 398-402.

38. José de la Canal, *España Sagrada*, tom XLVI, apèndix I, pàgines 217-227. A la pàgina 217, José de la Canal informava que: "Don Francisco Gírvés, arcediano de Lérida, natural de Lio, en el Rosellon. Despues de haber estudiado la teologia y el derecho canónico de que se graduó doctor, pasó á Roma donde se perfeccionó en las ciencias eclesiásticas, y demas ramos de erudicion. Fue uno de aquellos españoles que bajo los auspicios del docto auditor de la Sagrada Rota, el Ilmo. Sr. Don Ildefonso Clemente Arostegui, formaron una pequeña Academia para ilustrar la historia eclesiástica de España. Recogió no pocos documentos interesantes que han quedado manuscritos. Volvió despues á España con la dignidad de arcediano de Lérida, silente Musa, como dice el P. Caresmar. Escribió otra obrita con el título, de *Disertatio de Historia Priscillianistarum*, impresa en Roma en 1750."

39. En els dos casos seguim José Antonio Tarragó Pleyán, *Materiales...*, p. 402-404.

40. Pedro Sainz de Baranda, *España Sagrada*, tom XLVII, "De la Santa Iglesia de Lérida en su estado moderno", Madrid, 1850, p. 187 i s.

doctor en sagrats cànons Tomás Coder, que estava molt interessat en l'epigrafia i l'arqueologia locals. Fruit del seu treball s'afirma que elaborà diversos manuscrits avui il·localitzables, que intuïm que realitzava amb la col·laboració dels pares premonstratencs de les Avellanes, ja que l'esmentat Coder facilità algunes cartes de caire arqueològic a Marià Olives, fetes en la dècada de 1770, que s'havien creuat amb l'antiquari Jaume Pasqual.⁴¹ També de finals del set-cents ens han arribat alguns sermons i oracions publicats pel canonge magistral Juan Bautista Arajol Lledós (?-1789), les obres del qual, tot i les lloances literàries de Josep Pleyan de Porta als seus *Apuntes para la Historia de Lérida* (1873), cal considerar-les un instrument propagandístic al servei del tradicionalisme del Capítol lleidatà.⁴²

Un altre cas molt diferent fou el del canonge Francisco Martínez Marina (Oviedo, 1754 - Saragossa, 1833), del qual parla Olives en la introducció de la seva obra principal per dir: *sé que el ilustre DD. Francisco Martínez Marina, Canónigo que fue de la citada iglesia catedral de la misma Lérida, antes de la iglesia de San Isidro de Madrid, individuo de número de las Academias española y de la historia y de la de buenas letras de Barcelona, Diputado a Cortes por Asturias en el año mil ocho cientos veinte, estaba formando una historia de la consabida ciudad, cuyo trabajo no pudo concluirse por las desgracias que por su opinion política le sobrevinieron después del año mil ocho cientos veinte y tres, causándole una muerte prematura en la ciudad de Zaragoza, donde estaba confinado. Amb tot, unes línies més endavant, el mateix Olives ens descobreix que a mitjan segle XIX no era fàcil accedir a l'obra del ilustre Finestres, y la que estaba formando el Canónigo Martínez Marina recónditas en el archivo del muy ilustre Cabildo, zelosa esta ilustre corporacion, como todas las demás de su clase en no permitir á cualquiera la entrada en aquel local para leer los papeles depositados en él, pueden tenerse como si no ecsistiesen.*⁴³

L'atzar d'un càstig havia conduït Martínez Marina a la capital de Ponent, on romangué des del setembre de 1818 fins al juny de 1820. La inconclusa *Història de*

---

41. Federico Lara, *Los historiadores de la ciudad de Lérida (siglos XIII-XIX)*, Lleida, 1975, p. 290.

42. Universitat de Lleida, Fons Sol-Torres, Joan Bautista Arajol, *El Bautismo de los no nacidos, y abortados. Sermon que en la fiesta de Todos los Santos predicó en la Santa Iglesia Cathedral de Lerida el Dr. Juan Bautista Arajol y Lledós Canónigo Magistral de dicha Santa Iglesia el dia 1 de noviembre de 1781, Lleida, 1781; Oracion fúnebre que en el dia 8 de abril de 1783 en que se enterró el ilustrísimo y Revmo. señor don Joaquín Antonio Sanchez Ferragudo, obispo de Lérida, Lleida, 1783; Sermon que en la misa votiva solemne que ofreció a Dios en honor de la SS. Virgen Maria (en accion de gracias por el feliz alumbramiento de la Serenma. Princesa de Asturias nuestra señora, nacimiento de los dos infantes Carlos y Phelipe y ajuste definitivo de la paz con la nacion britanica) la Santa Iglesia de Lerida el dia 23 de noviembre de 1783, Lleida, 1783; Sermon que en la fiesta de la Asuncion de Maria Santísima predicó en la Santa Iglesia Cathedral de Lerida el Dr. Juan Bautista Arajol y Lledós, Canónigo Magistral de dicha Santa Iglesia, Lleida, 1787; i Septenario doloroso: exercicio de piedad, que en reverencia de los Siete Dolores de la Santísima Virgen María dá á luz, y ofrece a su piadosísima madre la venerable Congregación de los Dolores de la Ciudad de Lérida; dispuesto por el D.D. Juan Bautista Arajol, Canónigo Magistral que fue de la Santa Iglesia de dicha ciudad, y corrector de la Congregacion, Lleida, 1816.*

43. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, Lleida, manuscrit de 1840, introducció d'Olives.

Lleida de Francisco Martínez Marina, polític liberal, jurista, historiador i sacerdot, fou un dels punts de referència de Marià Olives per explicar els avatars i límits dels pobles ilergets. Martínez ja tenia una bona fama d'erudit al darrere quan arribà a Lleida castigat pels absolutistes. Després d'ordenar-se sacerdot en 1775, es llicencià en Teologia a Toledo en 1776. Més endavant fou nomenat rector del Col·legi Major de Sant Ildefons d'Alcalá de Henares (1778-1780), canonge lectoral de la Catedral d'Àvila i capellà de l'església de Sant Isidre a Madrid. Les seves recerques i discurs narratiu van possibilitar-li l'entrada a la Reial Acadèmia de la Història en 1786 i de la Llengua en 1797.

La projecció de Martínez va anar augmentant fins al punt de ser escollit per dirigir l'Acadèmia Espanyola de la Història de 1801-1804 i 1816-1818, any, aquest darrer, en què fou acusat de jacobí i, cessat del càrrec, ingressà en el Capítol lleidatà. En la seva curta estada a Lleida va començar a escriure una *Historia civil y eclesiástica de Lérida y su territorio desde el origen del Cristianismo hasta la invasión sarracena* i una *Historia de la Iglesia y estado y varia suerte de su Diócesis desde la irrupcion sarracena hasta su restablecimiento en el año 1149*.⁴⁴ Hom diria que aquests dos manuscrits, inèdits encara avui en dia, serien les dues primeres parts d'una obra més ambiciosa, la *Historia de Lérida*, que planejava escriure i va quedar incompleta perquè, amb un nou canvi polític a favor del liberalisme, va marxar cap a Madrid escollit com a diputat a Corts per Astúries a primers de juliol de 1820.

Amb tot, abans de marxar deixà enllestit una *Descripcion geográfica de los pueblos ilergetes* i una *Disertacion sobre los términos de los Ilergetes*. El pare Canal es féu ressò d'aquests dos treballs i inserí complet el primer treball de Marina sobre els ilergets en el tom 46 de *l'Espania Sagrada*, introduint-lo amb aquestes paraules a la pàgina 13: *Con este motivo nos parece conveniente publicar aquí un trabajo literario del señor Don Francisco Martinez Marina que hemos copiado de sus manuscritos existentes en el archivo de la Catedral de Lérida, que aunque apreciados y bien custodiados hoy, podrán acaso perderse ó estraviarse mañana. Es un Diccionario de los principales pueblos de los Ilergetes. Este dará mucha luz para aclarar algunos puntos históricos demasiado oscuros tanto en la parte geográfica, como en la civil y religiosa. A més, l'autor del volum 46è de l'Espania Sagrada també va copiar alguns extractes del segon treball, la citada Disertacion, que inserí en l'esmentada obra.*⁴⁵

---

44. Arxiu Capitular de Lleida (ACL), Francisco Martínez Marina, *Historia de Lleida*, 1819-1820, manuscrit en dos lligalls, calaix 136. Vegeu Antoni Sánchez Carcelén, "El pensament polític a la Lleida del Trienni Liberal", dins *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014*, Jaume Renyer i Enric Pujol (directors), Barcelona, 2007, p. 131-142. Tot i l'aportació de l'autor, sorprèn que relacioni i contraposi només dos textos, el de Martínez Marina i el de Josep Bassa, com a únics models del pensament liberal i absolutista lleidatà del trienni liberal. Més encara quan el canonge asturià restà només un any i 10 mesos en la ciutat i Bassa tingué una relació tangencial amb la ciutat, ja que si bé és cert que publicà a Lleida el seu llibre *Soberania del pueblo* en 1816, mai va viure a la ciutat ni hi tingué cap càrrec eclesiàstic.

45. ACL, Francisco Javier Martínez Marina, *Descripcion geográfica de los pueblos ilergetes*. Borrador,

Fins al 14 de febrer de 1822, Martínez Marina exercí de parlamentari, però amb el retorn de l'absolutisme, *tan raras dotes (su saber como sencillez y pureza de sus costumbres) no pudieron preservarle de la persecucion que se desencadenó contra él, después de la caída del régimen constitucional en 1823. No se le permitió volverse á sentar en el coro, y murió en Zaragoza, atendido á una escasa pension que le fué señalada sobre su misma prebenda en 1833, el mateix any que el rei absolut Ferran VII.*⁴⁶

Gran part de l'obra escrita per Martínez Marina estigué enfocada a la història jurídica, tot i l'esmentada incursió en la història local lleidatana. El seu mètode combinava la tradició il·lustrada i els nous corrents revisionistes liberals en aquest camp. L'obra de Martínez Marina és erudita i històrica, alhora, però té una finalitat política al darrere: implementar un Estat constitucional. L'autor és partidari de construir una nova societat liberal i es va valer de la recerca històrica per argumentar que els millors moments de la nació coincidiren amb les Corts medievals, període de temps en què el rei no tenia el poder absolut. A més, lligà aquest discurs històric amb l'experiència constitucional de les Corts de Cadis en 1808-1814 i la seva vivència política durant el Trienni Liberal (1820-1823). Aquest dos períodes polítics li serviren per argumentar un discurs polític a favor del sistema liberal, la separació de poders i una representació nacional, el Parlament, escollida amb el sufragi dels ciutadans espanyols.⁴⁷

Es considera que la seva *Teoria de las Cortes*, publicada en 1813, és la seva obra fonamental. Com ja hem insinuat més amunt, hi va incloure alguns capítols sobre la nova Constitució de Cadis, aprovada en 1812, en els quals defensava el liberalisme i els drets de l'home. El discurs polític exposat en aquesta obra li va ocasionar, amb el retorn de l'absolutisme en 1814, una denúncia de la Inquisició per heterodox. En 1818 signava la seva *Defensa en els tribunals*, titulada *Juicio de la Novísima Recopilación*, que no fou publicada fins al 1861, en què aportava raons i documents per demostrar l'ortodòxia del seu discurs i es defensava de les acusacions fetes pel tribunal eclesiàstic, el qual l'havia catalogat de jacobí,

---

liligall 12, de 37 fulls sense numerar i relligats per plec. Vegeu la còpia feta per José de la Canal, "Diccionario geográfico de los pueblos ilergetes", dins *España Sagrada*, volum XLVI, p. 13-55; també del mateix autor i en la mateixa obra uns fragments de la *Disertacion sobre los términos de los Ilergetes*, p. 10-13.

46. Pascual Madoz, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, V. X. Madrid, 1847, p. 71.

47. Les seves obres jurídiques principals foren: *Ensayo histórico crítico sobre la antigua legislación y principales cuerpos legales de los reinos de Castilla y Leon, especialmente sobre el Código de Alfonso el sabio conocido con el nombre de Siete Partidas*, Madrid, 1808; *Discurso sobre el origen de la Monarquía y sobre la naturaleza del gobierno español*, Madrid, 1813; *Teoría de las Cortes*, Madrid, 1813; i *Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación*, i de *Las antigüedades hispano-hebreas, Origen y proceso de las lenguas*, Madrid, 1833. També és autor del *Diccionario geográfico-histórico de Asturias*, que no la va poder acabar; *Historia de Nuestro Señor Jesucristo y de la Doctrina moral cristiana*; i *Diccionario geográfico-histórico de España por la Real Academia de la Historia. Sección I. Comprende el Reino de Navarra, Señorío de Vizcaya y provincias de Álava y Guipúzcoa*. Madrid, 1802. Dos volums. En aquesta darrera obra, Martínez Marina va escriure la part relativa a la província d'Àlaba.

afrancesat i demòcrata. A partir d'aquell moment, i salvant el curt període del Trienni Liberal, Martínez Marina va caure en desgràcia i, fins al dia de la seva mort, fou confinat pels absolutistes en capítols catedralicis de províncies allunyades de la Cort.

A banda de l'obra del canonge Martínez Marina, la contribució historiogràfica i eclesiàstica més important del període per a Lleida arribà d'un autor forà. Concretament, cal considerar el volum 46 de *l'Espanya Sagrada*, dedicat a *las Santas Iglesias de Lérida, Roda y Barbastro*, escrit pel pare agustí José de la Canal, individu de mèrit i censor de la Reial Acadèmia de la Història, com l'obra més significativa fins a la irrupció de Marià Olives en l'àmbit lleidatà. El volum dedicat a Lleida es publicà a Madrid en 1836 i fou un punt de referència constant en el recull de notícies d'Olives. Aquesta part dedicada a l'església de Lleida s'inseria en el monumental conjunt en 56 toms de l'obra *Espanya Sagrada. Teatro Geográfico-Histórico de la Iglesia de España* (publicada entre 1747 i 1957).

Segons explicava José de la Canal en el pròleg del tom 46, abans de redactar el llibre dedicat a Lleida va visitar dos cops la ciutat per escorcollar els arxius en cerca d'informació i consultar les troballes amb els erudits locals. El primer cop féu una curta estada d'uns dies en 1817, de pas cap a Barcelona, en la qual va despatxar amb el canonge arxiver de la Catedral, Rafael Barnola (¿-1824), qui *tuvo la bondad de poner á nuestra disposicion algunos Códices y un Episcopologio antiguo, de los que sacamos por entonces algunos extractos y noticias curiosas*.⁴⁸ A més a més, *nos dió noticia de varios sujetos que habian escrito sobre aquella Iglesia, citando con elogio al canónigo de ella el señor Finestres*. Tanmateix, el pare La Canal ja s'estranyava llavors que *es notable que siendo tan célebre dicha ciudad, y habiendo habido en ella individuos tan sabios, tanto en su cabildo como en su universidad, no hubiese uno que se dedicase de propósito á publicar sus glorías*.

Més endavant, ja posat totalment en la tasca de recopilació d'informació per a la redacció del volum 46 de *l'Espanya Sagrada*, va tornar a Lleida en 1833, tot i que en el seu pròleg no informava de la data exacta de la seva visita, de la qual sí que n'informava Pedro Sainz de Baranda, el continuador de la seva obra i autor del tom 47, referit a *la Santa Iglesia de Lérida en su estado moderno*.⁴⁹

Amb tot, José de la Canal sí que informava en el seu pròleg de la seva trobada amb el canonge Francisco Martínez Marina a Saragossa, el mateix any en què visità Lleida (1833), el qual no li digué res dels seus escrits. Un cop arribat a Lleida, el va atendre el canonge arxiver Rafel Soldevila Barnola, nebot de l'anterior, Rafel Barnola, al qual havia substituït arran de la seva mort, esdevinguda en 1824.

---

48. Entre aquests destacava el *Llibre Verd*, conservat a la Catedral, una mena de cartulari amb tot de documents eclesiàstics, a partir dels quals podia fer-se la història de l'església lleidatana. Per una nota del seu autor, que apareixia a la pàgina 50, podia saber-se que aquest llibre havia estat escrit en 1327. José de la Canal, *Espanya Sagrada*, tom XLVI, Madrid, 1836, pròleg, p. X-XII.

49. Pedro Sainz de Baranda, *Espanya Sagrada continuada por la Real Academia de la Historia. Tomo XLVII. Tratado LXXXV. De la Santa Iglesia de Lérida en su estado moderno*, Madrid, 1850, p. V.

Aquest segon viatge, que el mateix La Canal qualificà de *literario*, durà quatre mesos i mig, en el transcurs dels quals visità els arxius eclesiàstics més importants de Lleida i altres ciutats de províncies limítrofes com Saragossa, Barbastre, Osca i Montsó.

A Lleida, José de la Canal fou rebut per l'elit catòlica de la ciutat com una gran personalitat. En la seva estada s'allotjà al convent lleidatà dels agustins, que era l'orde que professava, i el degà, Juan de Mesa, s'encarregà de tots els tràmits per aconseguir el permís del Capítol perquè pogués visitar per segon cop l'arxiu de la Catedral. Aconseguit el passí, fou auxiliat pel canonge penitencier Josep Vidal Jaques (1764-1839) i per l'arxiver Rafel Soldevila, que van donar-li carta blanca per consultar tota la documentació de l'arxiu. La Canal, agraït, afirmava que *la ocasion nos obliga á confesar francamente, que si algunos viajeros literatos han tenido motivo de queja de los cuerpos eclesiásticos, ya regulares ya seglares, por nuestra parte debemos decir lo contrario*.

En aquest segon viatge, va conèixer l'historiador local Marià Olives, que en alguna de les trobades va fer-li algunes observacions sobre la segona edició, a cura del pare La Canal, de la *Clave histórica de P. Maestro Florez, impresa en Madrid en 1817*. Olives informava d'aquesta trobada i que el pare La Canal *me contestó que en la nueva edicion que iba á publicarse omitiria dicha noticia* (es referia a una falsedat), *como y tambien cuando hablase de la Iglesia referida, y efectivamente así lo hizo*.⁵⁰

Tot i que és cert que José de la Canal se centrà en la història eclesiàstica de la diòcesi de Lleida, va fer nombroses aportacions a la història de la ciutat i del territori en general. Destacades foren les còpies que realitzà dels manuscrits d'algun dels canonges del segle XVIII i XIX, com la de Girves, ja detallada, la parcial de Martínez Marina i alguns extractes del *Fragmento* de Pere Finestres. El pare La Canal havia arribat al manuscrit de Finestres després de consultar una còpia de l'historiador Joaquín Traggia, el qual l'havia transcrit, ensems, d'una altra còpia del noble erudit cerverí José de Vega i Sentmenat (1754-1831), per la qual cosa li calia comprovar la similitud de la seva còpia amb l'original. Feta la comprovació, La Canal certificava l'exactitud de les còpies de Traggia i Vega i conclouïa que *nos hemos valido de las noticias del Señor Finestres, porque nos ha parecido que estaba bien informado de las antigüedades de Lérida, de cuanto los autores habian escrito sobre la geografia, estension é historia de los Ilergetes, y sobre los obispos de la historia de Lérida hasta la reconquista. De buena gana hubiéramos copiado todas las curiosidades que contiene el original, en que se hallan hasta los nombres de las campanas de la torre y sus inscripciones: mas corria con demasiada velocidad el tiempo, i altres documents reclamaven l'atenció de l'erudit. I així fou com el pare agustí se centrà*

---

50. M. Olives, *Coleccion de Noticias...*, capítol 3, apartat 4. Vegeu sobre el pare Henrique Florez, *Medallas de las Colonias, Municipios y pueblos antiguos de España*, 3 volums, Madrid, 1758. Les d'Ilerda i Lleida al tom II, p. 450-453; i III, p. 73-75.

en la còpia, que va incloure en un dels seus apèndixs, de l'esmentada dissertació llatina de Francisco Girvés sobre el bisbat de Sant Liceri, i en l'examen dels apunts del canonge Francisco Martínez Marina, que res havia dit a La Canal del seu escrit en la visita que aquest li féu a Saragossa mesos abans d'arribar a Lleida.

El pare Canal, en el seu pròleg, ens descobria també com es forní la *Historia de Lérida* de Martínez Marina: *Apenas le contó entre sus individuos el Ilmo. Cabildo de Lérida cuando oyó que podrían aprovecharse con ventaja de sus vastos conocimientos históricos y de su valiente y bien cortada pluma para escribir la historia de aquella ilustre ciudad y de su Santa Iglesia. Hecha la propuesta al Señor Marina, la admitió como tan conforme á su genio y aplicacion; y dispensado de la asistencia al coro, y examinando el archivo formó un plan digno de su vasto espíritu y talento. Bosquejó el origen de los Ilergetes, su historia, escribió sus límites, ilustró la parte geográfica dando un Diccionario de las poblaciones que se mencionan en el itinerario que lleva el nombre de Antonino Pio, y dando á su imaginacion un vuelo acaso algo mas libre de lo que debiera, trató de las artes y comercio de los Ilergetes y de sus guerras. Hizo despues apunte sobre el origen del cristianismo en aquella region, y siguiendo el antiguo Episcopologio que nos habia citado en Zaragoza, holló sus trazas y aun corrigió algunos errores. Nos tomamos el trabajo de copiar íntegro el mencionado Diccionario, formando desde entonces el proyecto de insertarle en nuestro tomo, como lo hacemos.*

El mateix La Canal es lamentava, però, que Martínez Marina no hagués pogut cloure l'obra empresa sobre Lleida: *sensible debe ser á nuestra literatura española, ya sea sagrada ya profana, que circunstancias desagradables hubiesen hecho al Señor Marina interrumpir su empresa sin ponerla cima y llenar su plan.*⁵¹

2.3.2. El grup de civils

Altrament, com també hem afirmat diverses vegades al llarg d'aquest treball, a finals del segle XVIII sorgí un reduït grup erudit de civils d'una forma espontània a Lleida, els membres del qual investigaven documentació en diferents suports. Aquests intel·lectuals tenien uns objectius molt més modestos que els assenyalats per a les escoles de les Avellanes, Cervera i la Catedral de Lleida: només volien localitzar i anotar les referències documentals de la ciutat de Lleida. Així les coses, en el context humanístic de finals del set-cents, per

---

51. José de la Canal, *España Sagrada*, tom XLVI, Madrid, 1836, pròleg, p. I-XV. José de la Canal va estudiar als convents de dominics i agustins de Burgos. En 1785 es professà agustí i exercí de professor de filosofia al convent agustí de Salamanca, primer, i Burgos, més endavant, arribant al càrrec d'assistent general de l'orde. De 1789 a 1800 féu de bibliotecari a la Universitat de Salamanca. Després d'una estada de 4 anys a Toledo, ingressà en 1804 al Col·legi de Sant Isidre per ensenyar filosofia. Quan retornà Ferran VII, el castigà per les seves idees liberals a un tancament d'un any en un convent d'Àvila. Després d'aquest tancament, tornà a Madrid i fou reclutat per Antolin Merino, pare agustí, perquè l'ajudés en la continuació de l'obra *España Sagrada*. A banda d'aquesta obra, va escriure la segona edició corregida i augmentada de la *Clave historial del Maestro Florez*, Madrid, 1817; i *Ensayo histórico de la vida literaria del Maestro Fr. Antolin Merino*, Madrid, 1830.

norma, si algun reconegut erudit començava a caminar en una drecera de recerca científica en una institució o indret concret es convertia en una figura clau, gairebé sempre assolia la condició de mestre, davant d'altres individus, els deixebles, que seguien els seus mètodes i esdevenien hereus de la informació que havia recopilat el precursor. Paral·lelament o posterior, aquests també podien influir en altres individus interessats en el camp de saber que dominaven, en una tasca de transmissió cultural difícil de copsar empíricament, sobretot perquè aquests grups de treball, formats espontàniament, devien tenir un comportament científic prou anàrquic.

A Lleida, gràcies a les referències incloses en la *Coleccion de Noticias* de Marià Olives, hem descobert algunes traces del funcionament d'aquest grup de treball encapçalat per Ignasi París Badia (1727-1800), advocat reial, que Olives qualificà, en to admirat, de *leridano veraz erudito y crítico*.⁵² L'aura de París exhalava saviesa per als erudits lleidatans, ja que havia visitat centres d'estudi i biblioteques de Madrid i Barcelona, de forma que coneixia de primera mà l'evolució de la Il·lustració en els principals centres acadèmics espanyols. Quan retornà a Lleida, ja gran a finals del XVIII, l'advocat, que era un expert bibliòfil, va reunir una vasta biblioteca i es dedicà a recollir notes sobre la història de Lleida. Marià Olives, acompanyant el seu pare Anton en alguna de les trobades del grup, escoltà com París explicava que havia localitzat, tal com va certificar després en la seva *Coleccion*, un manuscrit titulat *Ilerda subterranea* a la Biblioteca Reial de Madrid. Les aventures literàries que narrava París encara quedaven massa lluny per a les possibilitats del jove aprenent d'historiador lleidatà que, no obstant això, més endavant es proposà trobar una altra referència del llibre sense obtenir cap resultat. El text, fent honor al seu títol, mai el pogué localitzar, esdevenint un llibre mític en l'imaginari del grup, i per a Olives en particular.

En un nivell de coneixement similar se situaria el notari Josep Pocorull Castells (1708-1793),⁵³ amic íntim de París, que sembla exercir de mestre d'Anton Olives (?-1805), *mi Señor Padre, escribano público, apostólico y real y del colegio y número de esta dicha ciudad, discípulo del ya referido D. José Pocorull y amigo íntimo del ya nombrado*

---

52. Arxiu del Bisbat de Lleida (ABL), parròquia de Sant Joan, Llibre de Baptismes, número 7, full 2 vers, 09.04.1727; Llibre de Defuncions, número 7, full 228 vers, 03.11.1800, defunció d'Ignasi París Badia. En el document de defunció es diu que Ignasi París va morir a l'edat de 73 anys i que era ciutadà honorat de Barcelona i doctor en lleis. També informava que era fill de Francesc París, ciutadà honorat i doctor en medicina, i Teresa Badia. Sembla no estar casat i morir sense descendència. Marià Olives, *Coleccion de Noticias...*, p. 41 i 59.

53. ABL, parròquia de Sant Joan, Llibre de Defuncions, número 7, full 130 vers, 18.05.1793, defunció de Josep Pocorull Castells, notari reial, a l'edat de 85 anys, cinc mesos i alguns dies. Era fill de Josep Pocorull, veterinari de Lleida, i Dorotea Castells. Va casar-se amb Francesca Miranda, filla de Josep Miranda, metge de Lleida, en 1732 i van tenir dos fills batejats a la parròquia de Sant Joan: Josep Pocorull Miranda (1742), doctor en drets, i Anton Pocorull Miranda (ABL, llibre de batejos número 8).

D.D. Ignacio París.⁵⁴ Pocorull i París serien una mena d'investigadors autònoms, interessat el primer en l'epigrafia i el segon en la història, als quals solien recórrer les institucions de la ciutat quan sorgia algun descobriment arqueològic, epigràfic o documental nou que no sabien documentar ni catalogar.

Especialment remarcable és l'estudi epigràfic de 48 fulls fet per Josep Pocorull i conservat a l'Arxiu capitular sobre les inscripcions de la Seu Vella, que duu per títol *Inscriptiones ex lapideis sepulcris solo et parietibus ecclesiae Cathedralis Ilerdensis structis sive ex epitaphiis in eis sculptis, transcriptae*, en el qual copia les inscripcions sepulcral trobades a la Seu Vella. A més a més, consta que redactà un índex dels documents de la Paeria de Lleida que feren gran servei als investigadors i viatgers de finals del XVIII i començaments del XIX.⁵⁵

En aquest grup també podríem incloure el doctor en drets Francesc Pinós Saucés (?-1792),⁵⁶ que també exercí de regidor de l'Ajuntament de Lleida de 1762 a 1768. Tot i que Olives només cita el seu fill Anastasi, autor d'un manuscrit de l'època de la Guerra de la Independència, hi ha referències prou clares per considerar Francesc un expert bibliòfil i epígraf, el qual segurament es va relacionar amb els altres tres membres del grup. Concretament, sabem que Francesc acompanyà l'il·lustrat Antoni Ponz en la visita que realitzà aquest a Lleida en la dècada de 1780 amb la intenció de redactar el volum corresponent del seu conegut *Viaje de España*. Concretament, Ponz deia de Pinós que era *persona de mucha instruccion, zelo y conocimientos*.⁵⁷

Els membres d'aquest nucli intel·lectual comptaven amb una bona formació acadèmica, cosa que facilitava el seu interès per l'humanisme, però la seva aproximació a la història fou totalment amateur. A més a més, en el moment en què van viure era molt difícil publicar monografies sobre els temes que estudiaven. Per tant, el seu treball es limità a la confecció de manuscrits de notes on apuntaven el contingut i característiques dels seus descobriments, els quals compilà, més endavant, Marià Olives per a la seva *Coleccion*.

---

54. M. Olives, *Coleccion de Noticias...*, introducció.

55. ACL, Josep Pocorull, *Inscriptiones ex lapideis sepulcris solo et parietibus ecclesiae Cathedralis Ilerdensis structis sive ex epitaphiis in eis sculptis, transcriptae*. Manuscrit de 48 fulls sense numerar. Sobre l'índex, vegeu Marià Olives, *Coleccion de Noticias...*, p. 5 r; i Francisco de Zamora, *Diario de los viajes realizados en Cataluña*, 1787, manuscrit de la Biblioteca Nacional de Madrid, número 18.409, en el text del qual fa referència dels citats índexs de Pocorull. A més a més, hi ha qui afirma que també redactà un manuscrit titulat *Cosas curiosas de Lérida*, avui il·localitzable. José Antonio Tarragó Pleyán, *Materiales de arqueología de la ciudad de Lérida, Ilerda*, núm. 2, Lleida, 1943, p. 408-417.

56. ABL, Llibre d'òbits de la parròquia de Sant Joan, número 14. Mort de Francesc Pinós, 12 de juny de 1792.

57. Antonio Ponz, *Viaje de España o cartas en que se da noticia de las cosas más apreciables y dignas de saberse, que hay en ella*; 1a edició, Madrid, 1772-1773; 2a edició, 15 volums, 1776-1788; 3a edició, 18 volums, 1787-1794. Concretament, Ponz parla de l'Urgell, Lleida i Solsona en el volum número XIV, dedicat a Catalunya i publicat a Madrid, en 1784, p. 205, sobre Francesc Pinós.

De la dècada posterior, i gairebé companys de generació de Marià Olives, foren uns altres dos autors que deixaren dos dietaris de l'època de la Guerra del Francès a Lleida, Anastasi Pinós i Manuel Fuster Vaquer. El doctor en drets Pinós (¿-1830) va escriure, en 1814, *Sitio y toma de Lérida por los franceses en 1810*,⁵⁸ mentre que Manuel Fuster Vaquer (1776-1856), escriptor i polític de trajectòria liberal destacada, va redactar una *Relación del sitio que sufrió la ciudad de Lérida en 1810*. En aquesta obra, avui dia no localitzable, el notari narrava el setge dels francesos des de la seva perspectiva, ja que actuà de secretari de la Junta Local i Corregimental de Defensa contra la invasió napoleònica (1808-1810) presidida pel bisbe Jeroni Maria de Torres.⁵⁹

A més a més, Anastasi Pinós Fleix heretà la rica biblioteca i objectes de valor del seu pare Francesc Pinós, mort en 1792 i que ja hem citat com a acompanyant dels viatgers Francisco Zamora i Antoni Ponz en llurs estades a la Lleida de finals del XVIII. Com el seu pare, Anastasi també actuà de cicerone i acompanyà Jaume Villanueva en la visita que realitzà aquest religiós dominic a Lleida en 1806. Fruit de la seva amistat, Villanueva relaciona alguns dels llibres i antiguitats que posseïa Pinós en el volum XVI del seu conegut *Viaje literario a las iglesias de España*.⁶⁰

També, i com hem dit en un altre moment, col·laborà amb Fèlix Torres Amat, quan vivia a Barcelona exercint el càrrec d'alcalde del crim de l'audiència, facilitant-li la consulta d'alguns dels seus llibres, cosa que li agrai aquest autor en el pròleg de la seva obra, titulada *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, editat a Barcelona a la Impremta Verdager en 1836. Finalment, constatar que Marià Olives el cita en la seva *Colección de Noticias* com un reconegut numismàtic.

En l'època que Marià Olives va escriure la *Colección de Noticias*, el govern municipal restava en mans dels progressistes, els quals havien engegat un pla urbanístic tendint a engrandir espais en la ciutat, tot i no respectar el patrimoni monumental lleidatà. L'historiador féu un inventari dels principals monuments lleidatans en 1840, tot fent-se ressò d'un paràgraf de Pau Piferrer, que visità Lleida en 1839, en què lloava *la iglesia de San Juan Bautista, que es un conjunto muy original é interesante entre los monumentos del siglo XII, segun así se lee en el tomo 1º*

---

58. AIEI, Llegat Areny, *Sitio y toma de Lérida por los franceses en 1810*, manuscrit de 1814. Publicat per Josep Maria Pinós, *Una Relación sobre el sitio y toma de Lérida por los franceses el año 1810*, Lleida, 1948.

59. Citat a "Notas para la historiografía de Lérida en la Guerra de la Independencia", dins Diversos Autors, *Aportación al estudio de la Guerra de la Independencia en Lérida*, Publicacions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1947; i Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (AIEI), *Manuel Fuster Arnaldo*, Caliuada febrer 1951.

60. Jaime Villanueva, *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid, 1851. Com dèiem més amunt, parla de Lleida en els volums XVI i XVII.

de los *Recuerdos y Bellezas de España*,⁶¹ la torre y parte de la antiquísima iglesia de San Lorenzo, la iglesia de la Magdalena, construída por los años 1390 y destruída en el de 1837, la casa fuerte de Gardeny, convento que fue de Templarios, y la iglesia de San Martin, habilitada para carcel desde el año 1816.⁶²

Marià Olives acompanyà a Pau Piferrer en la seva visita a Lleida i li mostrà els monuments emblemàtics de la ciutat. Piferrer, agrait, manifestava que Olives era “un sujeto muy aficionado a las antigüedades de Lérida, nos franqueó alguna de sus apuntes i episcopologio ilderdense, que hizo el sabio Caresmar y que nos facilitó el Sr. D. Mariano Olives”.⁶³

Malgrat el testimoni d'Olives i Piferrer, l'antiga església de Sant Joan es derruí en 1868, com abans s'havia fet amb la de Santa Maria Magdalena, i en 1860, i fins al 1893, es començà a fer amb les muralles sense conservar cap de les portes d'entrada a la ciutat, cosa que palesava l'escassa consciència conservacionista de les autoritats liberals i progressistes vers el patrimoni arquitectònic lleidatà.

En aquest sentit, Marià Olives primer fou liberal i després membre del Partit Progressista de Lleida durant la revolució liberal (1833-1843). L'adscripció de la intel·lectualitat lleidatana de les dècades dels 30 i dels 40 del segle XIX al moviment progressista fou majoritària. Tanmateix, els escassos treballs del grup que han sobreviscut al pas del temps són gairebé tots de temàtica política i educativa, les dues majors preocupacions del moviment en aquells moments: consolidar l'Estat liberal i implementar l'educació general per a la població.⁶⁴ En aquest sentit, en les dècades centrals del segle XIX es forní un grup de treball, bàsicament pedagògic,⁶⁵ al voltant de l'Institut de Batxillerat fundat el novembre de 1842, cosa que possibilità la incursió en les lletres dels membres del Partit Progressista.

El cap polític del moviment era el citat Pascual Madoz (Pamplona, 1806 - Gènova, 1870), un advocat que sortí elegit diputat a Corts fins a catorze cops per la circumscripció de Lleida entre 1836 i 1858, autor del famós *Diccionario geográfico-*

---

61. Pau Piferrer, *Recuerdos y bellezas de España. Principado de Cataluña*, Barcelona, Imprenta Verdaguier, 1839-1841, p. 311-325.

62. Malauradament, uns equivocats criteris higienistes, els dels polítics, sobretot progressistes, volien eixamplar la plaça a mitjan segle XIX. Aquesta intenció, ja exposada des de 1840, acabà imposant-se, i l'antiga església de Sant Joan fou enderrocada en 1868 per fer-ne una darrere de l'espai que ocupava el temple original, tot just donant pas a la Plaça de la Sal. Joan Ganau, *La idea de ciutat a Lleida*, Lleida, 1992, p. 50; i Quintí Casals, *El Trienni Progressista a la Lleida del segle XIX. La Regència del general Espartero*, Lleida, 2000, p. 233-234. Marià Olives, “Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio”, *Revista de Lérida*, núm. 33, 10 octubre 1875, p. 261-262.

63. Pau Piferrer, *Recuerdos y bellezas...*, p. 331 i 333.

64. Vegeu Quintí Casals, “El pensament polític en la Lleida del segle XIX”, dins *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014*, Jaume Renyer i Enric Pujol (directors), Barcelona, 2007, p. 199-210.

65. Per a més dades consulteu Quintí Casals, *Tots a l'escola?...*

estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar, publicat a Madrid (1845-50), en 16 volums.

Aquesta obra presenta una descripció detallada de cada població espanyola d'importància, i és la més completa i sistemàtica de documentació i d'interpretació de la realitat espanyola del segle XIX.⁶⁶ El Diccionari de Madoz estava inspirat en la forma de treballar anglesa, concretament en les idees de John Sinclair, president de la British Board of Agriculture, i també en l'obra d'estadística d'Adolph Quetelet. A més, més endavant completà aquesta obra amb els mapes de Francisco Coello i Quesada (1822-1898) en l'*Atlas de España y sus posesiones de ultramar*, Madrid, 1848-80. Madoz madurà la idea de fer el seu diccionari quan ocupado en los años 1833, 34 y parte del 35 en redactar el *Diccionario geográfico universal que se publicó en Barcelona; hube de conocer que era indispensable publicar un Diccionario Español, siguiendo los adelantos de la época y dando á la parte estadística toda la importancia que esta ciencia reclama en los tiempos modernos*. En l'elaboració del diccionari, Madoz dedicà gairebé 16 anys de la seva vida i comptà amb l'ajut de més de 1.400 corresponents. El material lliurat pels citats corresponents es recollia i compilava per cinc empleats que tenia Madoz en la seva oficina de Madrid, als quals agraïa llur col·laboració en el projecte.⁶⁷

La descripció de Lleida apareixia en el volum X, publicat en 1847. Madoz, que tenia molt bons amics a la capital de Ponent, com l'alcalde de 1842, Manuel Fuster Arnaldo, va ser molt generós en l'espai dedicat a Lleida província i ciutat en el seu diccionari, de tal manera que la seva base de dades ha estat un punt de referència constant de la historiografia lleidatana contemporània. Concretament,

---

66. *Diccionari d'historiografia catalana*, Barcelona, 2003, p. 748.

67. Pascual Madoz García, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, volum I, Madrid, 1845, pròleg de l'obra, p. VI-XXIV. Pascual Madoz, fou un dels líders més carismàtics del Partit Progressista en les dècades centrals del segle XIX. Entre 1836 i 1869 fou escollit fins a 22 cops diputat parlamentari: 14 cops per Lleida, 4 cops per Barcelona, 2 cops per Osca i un cop per Navarra i Alacant. Estudià dret a la Universitat de Saragossa i s'exilià a França entre 1826 i 1832, període que va aprofitar per estudiar geografia i estadística. Va tornar en 1833 i s'instal·là a Barcelona, on dirigí les oficines del *Diccionario geográfico universal*, Barcelona, 1829-1834, una obra que es publicava a la Ciutat Comtal des del 1829 a càrrec d'Antonio Bergues de las Casas. Madoz la continuà, en 1833, a partir de la lletra R. Durant la seva estada a Barcelona establí contactes amb la burgesia catalana, de manera que més endavant en el Congrés defensà les tesis econòmiques proteccionistes. Llicenciat en dret en 1834, des d'aquest any començà a treballar en l'elaboració del seu famós *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, obra que culminà en 1850. La seva trajectòria política anava paral·lela a la del país. Així, quan governaren els progressistes adquiria notorietat política, fou governador de Barcelona en 1854, ministre d'Hisenda en 1855 i governador de Madrid en 1868, però queia en l'ostracisme quan ho feien els moderats. Morí el 13 de desembre de 1870 a Gènova quan acompanyava la delegació que viatjava a Florència per oferir la Corona espanyola al duc d'Aosta. Vegeu sobre Madoz a Francisco Pérez de Anaya, *Lecciones y modelos de elocuencia forense*, Volum IV, Madrid, 1849, p. 39-47; i Francisco Javier Paredes Alonso, *Pascual Madoz, 1805-1870: Libertad y progreso en la monarquía isabelina*, Pamplona, 1982.

Madoz dedicà a la descripció de la ciutat 24 pàgines, les que van de la 66 a la 89, i 38 a la província, les planes que van de la 29 a la 66.⁶⁸

L'esmentat Fuster Arnaldo, fill del citat Fuster Vaquer, era, segons Olives, un apassionat de la numismàtica, assegurant que la col·lecció de monedes ibèriques de l'advocat Fuster, juntament amb la del noble Joaquim Gomar, era la més important de la ciutat. Olives solia visitar Fuster, també polític progressista i alcalde de la ciutat en 1842 i de 1859 a 1862, per estudiar les seves peces, les quals citava en els seus estudis.⁶⁹

Un altre company d'Olives era el clergue Josep Castel,⁷⁰ director de l'institut de secundària de Lleida des de la seva fundació en 1842 fins al dia en què morí en 1854, el qual redactà en 1834 un *Discurso pronunciado en la Santa Iglesia Catedral de Lérida el día 17 de Junio de 1834 para solemnizar la publicacion del Estatuto Real y convocatoria de Cortes*, que era una lloa a la voluntat reial d'obrir políticament el règim absolutista. L'eclesiàstic, que participava activament en la política local, fou escollit diputat a Corts en 1836, i des de començaments de la dècada de 1840 concentrà la seva tasca en la consolidació de l'ensenyament a Lleida; esforç que plasmà en un altre treball: *Exposicion de las principales mejoras que conviene introducir en la 1ª y 2ª enseñanza dirigida al Exmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia*, ja de temàtica específicament educativa. En aquesta línia de renovació pedagògica podríem inserir l'opuscle de Josep Ignasi Alió: *Bosquejo de un plan general de Instruccion Pública* (Cervera, 1841), un catedràtic de la Universitat de Cervera que ideà un pla, sense èxit, perquè no desaparegués el centre d'estudis de la Segarra.

Tanmateix, des de la seva fundació, la inauguració del curs acadèmic de l'institut de secundària es convertí en l'acte sociocultural més considerat de les contrades lleidatanes. Durant el transcurs d'aquelles sessions, la llei fins a l'any 1859 ho establia així, un dels catedràtics llegia la lliçó inaugural, el text de la qual, en alguns casos, es publicà a la impremta de Josep Sol. D'aquest conjunt documental es conserven els discursos dels metges Olayo Díaz i Jaume Nadal Meroles, de l'historiador Miquel Ferrer, el prevere Joan Feliu, el químic Francesc Bonet Bonfill i, el més prolífic en el conreu de les lletres, el matemàtic Juan Miguel Sánchez de la Campa.⁷¹ Els catedràtics feren llüdes intervencions que,

---

68. Pascual Madoz García, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845-1850, Madrid, 16 volums. Edició del Principat de Catalunya, Barcelona, 1985.

69. Marià Olives, *Colección de Noticias ó sea memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima ciudad de Lérida, artículo 2º adicional al capítulo 1º y capítulo 5º, apartado 7.*

70. Josep Castel, *Discurso pronunciado en la Santa Iglesia Catedral de Lérida el día 17 de Junio de 1834 para solemnizar la publicacion del Estatuto Real y convocatoria de Cortes*, Lleida, 1834; més endavant va escriure *Exposicion de las principales mejoras que conviene introducir en la 1ª y 2ª enseñanza dirigida al Exmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia*, Lleida, 1853.

71. D'una manera o una altra Juan Miguel Sánchez de la Campa (?- Burgos, 1885) va estar relacionat amb Lleida fins al 1855. Fins a aquella data fou professor de matemàtiques de l'Institut

molts cops, anaven més enllà de les simples dissertacions d'un acte inaugural per endinsar-se en les reflexions filosòfiques i científiques del moment que vivien.⁷² Gràcies a aquests documents coneixem el pensament del primer romanticisme a la Lleida de mitjan segle XIX, ja que per la tarima del saló d'actes del centre passaren els polítics i professors més destacats d'aquell moment, ensems moll de l'os de la intel·lectualitat ponentina.

El moviment romàntic lleidatà, encapçalat per l'historiador i geògraf Marià Olives, es nodrí fins al 1860 d'un grup d'intel·lectuals, pedagogs i polítics liberals progressistes en què destacaven el metge Jaume Nadal Meroles, l'advocat i polític Manuel Fuster Arnaldo, el matemàtic Juan Miguel Sánchez de la Campa, el mestre Ot Fonoll o el clergue Josep Castel. També formaven part d'aquesta primera onada, tot i que tingueren una incidència posterior més remarcada (entre 1860 i

---

de Secundària de Lleida en dues fases, centre en el qual també actuà en algun moment com a secretari. De 1843 a 1853 Sánchez de la Campa fou professor i catedràtic, guanyà la plaça en 1846, de l'Institut de Lleida. El curs 1853-1854 fou traslladat a Conca, però més endavant, un cop triomfà la revolució de juny-juliol de 1854, tornà a Lleida, reedità un diari que havia fundat anteriorment (*Eco del Segre*), des del qual preconitzava les seves propostes polítiques democràtiques, i formà part de la Junta de Govern creada a la ciutat per reconduir el moviment revolucionari de l'estiu de 1854. Després, en acabar la revolució del 54, marxà a Càceres, on en 1857 exercia de professor de secundària, i posteriorment a Burgos, on acabà treballant de conservador del Museu Històric Arqueològic de Burgos de 1871 a 1885. Biblioteca Cervantes, *Carpetilla de expediente sobre la propuesta de nombramiento de Manuel Martínez Añibarro como Conservador del Museo de Burgos, en sustitución de Juan Miguel Sánchez de la Campa*. Altres obres de Sánchez de la Campa foren: *Proyecto para la enagenación[SIC] de los bienes de propios, beneficencia é Instrucción Pública, con ventajas del país y de las corporaciones que los poseen*, Lleida, José Sol, 1847; *Observaciones sobre la Instrucción Secundaria, en vista de la Real Orden Circular de 25 de Mayo de 1849*, Lleida, 1849; *Carta dirigida al excelentísimo señor Don Pedro Gómez de la Serna. Presidente de la Comision nombrada por Real Decreto de 30 de Enero de este año para proponer el proyecto de ley en que se establezca el plan general de Instrucción Primaria*, Lleida, 1852; *La instruccion pública y la sociedad. Consideraciones acerca de la influencia de la instruccion pública en España*, Madrid, 1854; *Solemne inauguración del puente monumental de Alcántara*, Càceres, Imprenta de Jiménez, 1860; *Historia Filosófica de la Instrucción Pública en España*, 2 V, Burgos, 1871-1874; i *Discurso leído en la inauguración del Museo Arqueológico y de Bellas Artes de Burgos por el Sr. D. Juan M. Sánchez de la Campa, el día 14 de setiembre de 1871*, s/n, 1871.

72. Els discursos conservats, entre l'Arxiu de l'IEI i la Biblioteca de la Universitat de Lleida (Fons Sol-Torres), són: Olayo Díaz, *Discurso pronunciado el día primero de noviembre de 1842 por D. Olayo Díaz en la apertura del Instituto de segunda Enseñanza de la ciudad de Lérida*, Lleida, 1842; Juan Miguel Sánchez de la Campa, *Discurso pronunciado el 1 de Noviembre de 1843 en la apertura del Instituto Leridano por Don Juan Miguel Sánchez, Catedrático de 2º año de Matemáticas. Director de la escuela de Dibujo Lineal en dicho Instituto. Agrimensor é individuo de la Sociedad Económica de Amigos del País de la Capital de la Provincia*, Lleida, 1843; Jaume Nadal Meroles, *Discurso pronunciado el día 1 de Octubre de 1846 en la apertura del curso académico del Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Lérida*, José Sol, Lleida, 1846; Miguel Ferrer Garcés, *Oracion Inaugural leida por el Licenciado en Jurisprudencia, Catedrático de Geografía é Historia en el Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de Lérida*, Miguel Ferrer y Garcés, en la *Solemne apertura del curso escolar de 1849 á 1850*, 1 de Octubre de 1849, Lleida, 1849; Joan Feliu, *Oracion inaugural leida por el catedrático de religion de segunda enseñanza de Lérida, el presbítero Juan Feliu, en la solemne apertura del curso escolar de 1850 á 1851*, Lleida, 1850; Manuel La-Rosa Ascaso, *Discurso inaugural pronunciado en la solemne apertura del Instituto Provincial de Lérida el día 1º de Octubre de 1852*, Lleida, 1852; i Francesc Bonet i Bonfill, *Discurso inaugural leído el día 1º de Octubre de 1855*, Lleida, 1855.

1870), el mestre de secundària i destacat polític Miquel Ferrer i Garcés, l'advocat i polític republicà Ramon Castejón i l'erudit viatger Dídac Joaquim Ballester. Més endavant encara en el temps (en la dècada de 1870), l'historiador i mestre Josep Pleyan de Porta i, per damunt de tots, el poeta dels inicis de la Renaixença lleidatana, Lluís Roca Florejachs, consolidaren el romanticisme en la plenitud del moviment ponentí.⁷³

El romanticisme lleidatà era eclèctic, un nou corrent que s'imposava, sobretot, en la teoria pedagògica de l'institut. Així, el catedràtic Sánchez de la Campa, ferro de llança del pensament progressista lleidatà, proposava *tomar para compararlos el sensualismo de Locke y el ultramontanismo inquisitorial de los Dominicos, es poner en contacto dos sustancias cuyas afinidades son negativas. Pero una creencia ilustrada y una filosofía racional; una creencia y una filosofía como hoy se encuentran por bien de la humanidad, que ambas huyan á la vez la exageracion; que ambas se propongan investigar su origen divino é incondicional, no pueden, ni disputarse encarnizadamente el dominio del corazon, ni matar la inteligencia. A estos dos obgetos, tan grandes como trascendentales, ha de satisfacer la instruccion pública de hoy, amb la qual cosa s'alineava amb el moviment eclèctic, que pretenia una transacció entre els extrems ideològics del moment.*⁷⁴

3. MARIÀ OLIVES I ROCA (1787-1845)

3.1. Dades biogràfiques

Marià Olives va néixer a les dues del matí del 7 de maig de 1787 a Lleida, essent batejat a la parròquia de Sant Joan aquell mateix dia, cerimònia en la qual actuà de padrí l'advocat Antonino Roca Chesa, oncle matern del nounat.⁷⁵ El seu pare, Anton Olives Sirach, havia nascut a Prades (Baix Camp),⁷⁶ mentre que el seu avi, Dionís Olives, era un metge de Reus. L'esmentat Anton exercia de notari públic apostòlic a Lleida, ciutat de la qual era originària la seva dona, Raimunda Roca Chesa. El matrimoni vivia a la plaça de la Sal, parròquia de Sant Joan. Els progenitors de la mare de Marià, l'esmentada Raimunda, eren, per part materna, una família d'apotecaris lleidatans, mentre que, del cantó patern, pertanyia a una coneguda família lleidatana de tradició liberal, en la qual destacaren reconeguts individus dedicats a la medicina o al conreu de les arts com el seu pare, el doctor

---

73. Vegeu una aproximació al moviment de la Renaixença a Lleida a Josep Borrell i Paquita Sanvicens, *La Renaixença a Lleida. Lluís Roca i Florejachs – Josep Pleyan de Porta*, Lleida, 1998.

74. J. M. Sánchez de la Campa, *La instruccion pública...*, p. 42.

75. Arxiu del Bisbat de Lleida (ABL), Llibre de Baptismes de la parròquia de Sant Joan, número 15, foli 20a. El nom sencer que consta en el Llibre de Baptismes és el de Mariano Antonino Gerónimo Estanislao.

76. ABL, Llibre de Defuncions de la parròquia de Sant Joan, número 7, foli 269r, 23-10-1805.

Josep Roca Puigcantó (1712-1782); també el seu germà, Tomàs Roca Chesa (1744-1796), metge i síndic personer de l'ajuntament en 1775; el seu nebot, Bonaventura Roca (1779-1838), metge i síndic personer en 1805, diputat del comú en 1815-1816 i novament síndic en 1819; o el seu besnebot, Lluís Roca Florejachs (1830-1882), metge i reconegut poeta renaixentista lleidatà.⁷⁷

Lesmentat Lluís Roca, afillat *in fontibus* de Marià Olives, en la seva obra *Fastos Ilerdenses*, ressaltava com una data assenyalada del calendari lleidatà el naixement de l'historiador: *merecedora de perpetuo recuerdo por su entrañable amor á las glorias cívicas, por el afan con que en el desempeño de varios cargos públicos se consagró siempre al enaltecimiento de esta poblacion, y por los trabajos sin número que habia reunido para dar á luz su historia, molts dels quals recuperà el mateix Roca Florejachs, por contingencia singular en una reciente almoneda.*⁷⁸

En conjunt, aquesta introducció no pretén mostrar altra cosa que la integració de la família Olives Roca en el teixit social de Lleida, la seva implicació en el govern municipal, donant suport al liberalisme davant l'absolutisme, i la participació ciutadana dels seus membres tostemp, des de la perspectiva que podia oferir, això sí, la pertinença a una nissaga benestant amb inquietuds culturals.

Lesmentat Marià Olives anà a l'escola municipal de primeres lletres del carrer *Curtidores bajos, conocida tambien por el nombre de calle de las Adoveries y antiguamente con el de Asaunadories (...) y en esta parte de la acera izquierda se hallan la iglesia y casa que desde 1826 han erigido en convento los PP. Trinitarios calzados, y á su lado habia la entrada de la habitacion que para un maestro de primeras letras tiene allí el comun, cuya habitacion antes reunía una sala en la que hubo temporada estuvimos mas cien niños con las mesas y demás enseres propios de una escuela de la indicada clase.*⁷⁹

Olives continuà estudiant i degué fer la secundària al Seminari de Gramàtica Llatina, únic centre d'aquest nivell educatiu existent a la ciutat, a part del Col·legi religiós de Sant Josep, el qual restava sufragat entre el Bisbat i l'Ajuntament de Lleida. Alguna de les activitats del seminari consistia a resar als sants o verges que tenien imatges distribuïdes per la ciutat, *especialmente á la del Rosario, la que yo*

---

77. F. Castells, "Biografía Doctor Lluís Roca Florejachs", *Revista de Lérida*, junio 1876, p. 317-318. Les dades dels càrrecs polítics als llibres d'actes i eleccions de l'Ajuntament de Lleida. En aquest sentit, podem destacar que Josep Roca Puigcantó va deixar un manuscrit de dos volums de 800 pàgines, un tractat: *De las calenturas y demás afecciones internas y su curacion, estudiadas segun las influencias especiales del clima de Lérida, y en vista de numerosísimos casos prácticos y particulares observaciones de que se halla profusamente enriquecido*; Tomàs Roca Chesa va deixar observacions clíniques i atmosferològiques, una descripció històrica de l'epidèmia de febres malicioses que va patir Lleida i una dissertació mèdica i pràctica de com tractar la verola; Ventura Roca i Labrador també deixà diverses observacions clíniques, un formulari per al bon funcionament de l'hospital municipal on treballava com a metge, un informe relatiu a l'epidèmia que va patir Almenar en el primer terç del XIX i una dissertació, que no va poder concloure, sobre la tisi.

78. Lluís Roca Florejachs, *Fastos Ilerdenses*, Lleida, 1872, p. 13.

79. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, Lleida, manuscrit de 1840, paràgraf 33 de l'article segon del capítol tercer.

*mismo siendo estudiante por los años de 1801 acompañé al convento de PP. Capuchinos de esta ciudad, en donde se encontraba el excelentísimo y Reverendísimo Padre General de aquella seráfica religion capuchina, el cual concedió á mi presencia y á la de otros muchos sujetos, todas cuantas indulgencias podia conceder á todos los que devotamente rezaren delante de aquella Virgen una Ave Maria.*⁸⁰

Marià Olives sempre va viure a la mateixa casa, la qual degué heretar en 1805, any en què morí de cop el seu pare Anton.⁸¹ A part de l'edifici, la finca tenia un jardí, hort i pou, i estava situada en la plaza de la Sal, immediata al Arch de Gabelo, entre este arco y la arcada de Castro, en la acera izquierda,⁸² que, com el lector observarà més endavant, usà sovintment l'inquiet Marià com a terreny de provatures per realitzar nombrosos experiments botànics. Concretament, *yo conservé por dos años una palmera, que salió en mi huerto, de dos dátiles de Valencia que habia sembrado, y quizá la hubiera conservado mucho mas tiempo sino se hubiese perdido, cuando en el mes de Mayo del año 1809 se derribaron las paredes de dicho huerto para defensa de la plaza en la guerra llamada de Independencia. En el mismo huerto en dos años consecutivos sembré unas treinta matas de algodon y me produjo en cada año unas dos onzas de buen fruto: tenia tambien en el propio huerto rosales y clavelinas que en todos los meses del año daban flor.*⁸³

L'hort d'Olives, pel que sembla, fou el solar de la casa original del màrtir sant Anastasi, destruïda en 1647 i sense reedificar: *En cuanto a mi huerto diré que en él ecsiste un pozo de agua muy buena, el petril del cual era de piedra cuadrado formado por cuatro grandes piedras que al mismo tiempo servian de socolo á un hermoso arco tambien de piedra en lo alto de cuyo arco estaba colocada una estatua de San Anastasio, que era de piedra y de algo mas de dos palmos de elevacion, leyéndose al pie amás del nombre del Santo, que el Ilustrísimo Señor D. Gregorio Galindo, dignísimo Obispo de Lérida, habia concedido en el año 1746 cuarenta dias de indulgencia á los que rezaren un Padrenuestro delante de aquella Santa Imagen. Ahora no ecsiste nada de dicho pozo por haber sido destruido en el año 1809 derribándose las paredes del huerto por razon de la guerra contra los franceses. La Imagen del Santo la tengo en casa.*⁸⁴

Olives fou un home apegat a Lleida, ciutat on va nèixer. Tot i que va visitar alguns erudits i antiquaris de la província i Barcelona, cercant informació per als seus estudis, sempre va viure a l'esmentada casa pairal que heretà dels seus

---

80. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, Lleida, manuscrit de 1840, paràgraf 38 de l'article segon del capítol tercer. Quintí Casals, *Tots a l'escola?: el sistema educatiu liberal en la Lleida del XIX*, València, 2006, p. 221-223

81. ABL, Llibre de Defuncions de la parròquia de Sant Joan, número 7, foli 269r.

82. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, Lleida, manuscrit de 1840, p. 125.

83. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, Lleida, manuscrit de 1840, p. 137.

84. Marià Olives, *Hijos ilustres en santidad, letras y armas que ha tenido Lérida*, nota B.

progenitors, fins al dia en què morí, vidu, sense descendència i de malaltia, el 29 de juny de 1845, als 58 anys tot just complerts.⁸⁵

Uns anys abans, Marià Olives s'havia casat amb Maria Eulàlia Romeu Roca, que va néixer el mateix any que el seu espòs, el 13 de febrer de 1785,⁸⁶ i segons consta en els llibres baptismals de la parròquia de Sant Joan arribaren a engendrar i batejar quatre fills,⁸⁷ però cap els sobrevisqué, ja que reiterem que, tal com certifica el seu testament, morí sense descendència.⁸⁸ Maria Eulàlia tampoc sobrevisqué a Marià Olives, el qual enviudà el 18 de gener de 1834.⁸⁹

Tanmateix, situant-nos, definitivament, en la figura d'Olives, podem afirmar que ell fou el primer autor de la ciutat del qual es conserva una obra suficientment sòlida al darrere perquè puguem qualificar-lo d'historiador, la qual restaria feta amb una metodologia concreta i rigorosa, que analitzarem uns paràgrafs més endavant. A pesar del volum i qualitat de la seva obra, però, no sembla possible afirmar que Marià pogués viure de les seves investigacions o de l'exercici de la docència, atès que mai treballà com a professor a l'institut de secundària creat a Lleida en 1841. Però, reiterem-ho, les restes de la seva tasca demostren que emprà gran part del seu temps vital, especialment els darrers 15 anys, en la recerca del passat històric de Lleida per afecció. Podria haver influït, en aquesta major dedicació que sembla prestar a la investigació en els darrers anys de la seva vida, la mort de la seva esposa, ocorreguda en 1834, data a partir de la qual es presenta, majoritàriament, la seva producció bibliogràfica. Però, tot i reconèixer la ingent tasca i els esforços en aquesta branca del saber que realitzà, amb la plusvàlua de no tenir una historiografia al darrere que li servís de base, una pregunta

---

85. Josep Sol Ballespí, *Mariano Olives Roca* (biografia), Caliuada Agost 1950. Vegeu les dades relatives a la defunció de Marià Olives a ABL, Llibre 9 de Defuncions de la parròquia de Sant Joan, foli 92 v (verso). Allí s'especifica que morí vidu i de malaltia *y en su última enfermedad solo pudo recibir la absolucion subconditioe y la extremauncion*. El document també diu que fou enterrat al cementiri municipal.

86. ABL, Llibre 15 de Baptismes de la parròquia de Sant Joan, foli 45r (recto), Bateig d'Eulàlia Romeu Roca, filla del llicenciat Pau Romeu, natural de Lleida, i de Maria Rosa Romeu i Roca, natural de Barcelona, ambdós parroquians de Sant Joan.

87. ABL, Llibre de Baptismes de la parròquia de Sant Joan, núm. 19, p., per ordre cronològic de naixement, 162v, 231v i 336; i núm. 20, p. 146v. Concretament, un havia nascut el 30 de setembre de 1811, Anton Marià; el segon el 10 de febrer de 1813, anomenat Marià del Pilar i nascut a les 6 de la tarda; el tercer el 24 de setembre de 1815, anomenat Pau Maria i nascut a les 2 de la tarda, i finalment la quarta, l'única filla, anomenada Maria Dolors, que havia nascut el 31 de març de 1819.

88. Arxiu Històric de Lleida (AHL), protocol notarial 1.106, testament de Marià Olives fet davant el notari Josep Soldevila. En el testament deixava com a hereu dels seus béns Ramon Vicens, farmacèutic i polític progressista de l'època de la revolució burgesa (regidor en 1833, 1837, 1840-1841 i 1854, i síndic en 1836), tot i que tenia parents molt propers com el poeta Lluís Roca Florejachs, afillat i besnebot seu, segons consta en un llibre manuscrit d'Olives que es conserva a l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

89. ABL, Llibre de Defuncions de la parròquia de Sant Joan, número 8, foli 211v (verso).

continua assaltant, a cop descuit, qualsevol que s'atansa a les circumstàncies que envolten aquest autor: com es guanyà realment la vida Olives? Perquè, tot i ser un individu destacat de la societat lleidatana de la primera meitat del XIX, amb notorietat política i cultural reconeguda, no sembla possible afirmar que amb la investigació i redacció d'obres històriques, sobretot si tenim en compte que mai arribà a publicar-ne cap, pogués guanyar molts diners.

Llavors, cal concloure que Marià no tenia una feina professional clarament reconeguda. Així les coses, tot i que en alguna biografia s'apunta la possibilitat que exercís de notari,⁹⁰ cosa que no descartem per als primers anys de la seva vida laboral, en què podria haver heretat el despatx del seu pare, el cert és que en cap relació consultada de membres del col·legi de notaris de Lleida apareix el seu nom, per la qual cosa seria dubtós que arribés a exercir regularment aquesta professió. Altrament, sembla possible afirmar que va treballar com a secretari administrador de l'Antic Hospital de Santa Maria, ja que tal com manifestà en la seva *Coleccion de Noticias* rebia encàrrecs concrets de la Junta de prohoms que el gestionava, la qual estava encapçalada pel degà de la Catedral. Així, és el mateix Marià qui detalla els problemes que tingué en 1830 *quando por haberme mandado nuestro paisano el muy ilustre D.D. Juan Mensa y Freixes, Presbítero Dean de la iglesia catedral de esta relatada ciudad y por el Ilustrísimo y Reverendísimo Don Fr. Pablo Colmenares, Obispo que era de dicha ciudad y obispado de Lérida, del consejo de su Magestad & Provisor Vicario General y Oficial de la misma ciudad y obispado, y como á tal Vicario General, Vocal nato de la muy ilustre Junta de Administracion del hospital general de pobres laicos enfermos de la propia ciudad, le informase sobre el derecho de parroquialidad que el Vicario del citado hospital tiene sobre los enfermos, empleados y dependientes del propio hospital que viven intra septum del mismo, formó para colocar en el archivo de aquel pio establecimiento una Memoria historica acerca de dicho derecho, cuya Memoria quise adornar con algunas notas concernientes á antiguedades de Lérida.*⁹¹

Així les coses, seguint aquesta via d'investigació, la recent catalogació del fons documental de l'Hospital de Santa Maria mostra una realitat: que Marià Olives signà paperassa de la junta administrativa que el regia, en qualitat de vocal secretari, de 1829 a 1843, un període de temps que sembla massa dilatat per a un càrrec que només fos representatiu. En l'esmentat fons, incomplet, apareixen tres treballs d'investigació històrica de gran format realitzats per Olives, així com altra documentació administrativa signada per ell mateix en qualitat de regidor del centre, cosa que fa que ens replantegem seriosament la possibilitat que aquest càrrec de secretari pogués ser remunerat.⁹²

---

90. José F. Tarragó Valentines, *Un estudio inedito sobre Hospitales antiguos de Lérida original del historiador Mariano Olives, Ilerda, XXXVII, Lleida, 1976, p. 10.*

91. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 5.

92. Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs / Servei d'Arxius i Lligats (AIED). *Catàleg de la Documentació*

Tanmateix, els documents municipals o governamentals a disposició pública (llibres de cadastres, cens municipals o electorals)⁹³ només el relacionen com a propietari. Llavors, tot i tenir en compte aquesta òbvia catalogació, tothom és propietari de les seves coses; aparentment, les propietats que gestionava no eren gaire importants, i menys per permetre-li una vida folgada o dedicada al conreu de la investigació històrica com la que va dur a terme en la darrera part de la seva vida. Així, el llibre del cadastre de 1840 ens informa que Marià gestionava un humil patrimoni de tres parcel·les que sumaven sis jornals i dotze porques en el districte municipal de Lleida, el qual *como las tres partes de los de Lérida tenemos los patrimonios muy cargados de censales, á la fin del año quedamos casi sin nada, y así es que creo que en nuestra ciudad al presente no hay doscientas familias, que pagado lo que adeudan y estan obligados satisfacer sus patrimonios, tengan disponibles en sus escritorios mil libras, cuya escasez de numerario es causa que veamos tanto revendedor de comestibles, y que se estipulen convenciones reprobadas por toda ley.*⁹⁴

Així, amb unes finques tan discretes i carregades de censals, sembla un patrimoni del tot insuficient per gaudir d'una vida de cavaller benestant en aquell temps, que, contràriament, era la que semblava portar.⁹⁵ Confirmaria aquesta suposició l'inventari dels seus béns, fet uns dies després de la seva mort, que mostrava un individu amb un nivell econòmic elevat, segurament no gaire allunyat del que podien exhibir els membres de l'elit social de la ciutat. Així, Olives vestia levites, tenia contractat servei domèstic, mantenia tres cases a l'urbs i posseïa joies, un rellotge de paret, 31 cadires, més de 20 mobles cars i carbó per escalfar-se.⁹⁶

No cal dir que poca cosa més podem afegir en aquest àmbit tan privat. Sabem, per confessió pròpia, que en 1825 reorganitzà l'arxiu del notari Josep Pacorull, mort en 1793 i mestre del seu pare, i que també va fer alguna tasca a l'arxiu de la Paeria, a banda del treball que hem apuntat unes línies més amunt en la Junta de l'Hospital de Santa Maria. En aquesta institució, organitzà i catalogà el seu arxiu, i realitzà, repetim-ho, alguns treballs d'investigació cercant informació en altres institucions amb la finalitat de documentar històricament els conflictes

---

de l'Antic Hospital de Santa Maria, documents 19, 132 i 197, Lleida, 2008.

93. Arxiu Municipal de Lleida (AML), Cens per a les eleccions municipals de 1844, caixa 1619.

94. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 145.

95. Les grans propietats del moment a Lleida per viure de renda se situarien entre els 50 i 100 jornals de terra de conreu, a més d'altres propietats subjectes d'explotació com cases o pisos. A més de la creixent diversificació dels negocis familiars, especialment el comerç a l'engròs de cereals, i el començament de l'especulació immobiliària i creditícia arran de la desamortització eclesiàstica de 1835, negocis, tot s'ha de dir, en els quals participaren molts dels membres del grup liberal i progressista de la ciutat, però no el citat Marià Olives. Carme Solsona, *La desamortització eclesiàstica a la província de Lleida*, Tesi Doctoral, Lleida, 1995, p. 276-321.

96. Meritxell Botargues, *Consumo cultural en la ciudad de Lérida*, Lleida, 2000, p. 89 i 100.

de competències originats amb altres institucions i al si de l'hospital. D'aquestes tasques en queda constància a les planes de la seva *Coleccion de Noticias*, però en conjunt no sembla un volum de treball suficient per mantenir econòmicament una família. No obstant, podem apuntar altres possibilitats, com podria ser que el citat Marià heretés una fortuna del seu pare, es dediqués a la compravenda d'antiguitats, ingressés diners pels treballs d'investigació que feia per a les corporacions públiques o gestionés el patrimoni d'algun parent. Tot suposicions, però, les quals no revelen la vertadera font d'ingressos de l'historiador. Més aviat sembla possible pensar que devia tenir una peculiar economia relacionada amb la investigació històrica, rebent aportacions de diversos llocs, cosa que devia proporcionar-li, també, el temps necessari per dedicar-se a la recerca.⁹⁷

3.2. L'Olives polític: un home compromès amb la ciutadania

Els anys en què visqué Marià Olives foren de gran transcendència política en l'avenir del país, ja que en la primera meitat del segle XIX es dirimí una lluita social en dues fases que acabà de consolidar el model de govern contemporani espanyol. Concretament, quan Marià naix el país encara estava governat amb el model d'antic règim, és a dir, una monarquia absoluta tardofeudal en què el rei, l'aristocràcia i l'església mantenien una reserva de poder davant altres sectors socials, cada cop més emergents econòmicament, els quals se sentien marginats i pretenien participar en els òrgans de decisió política nacionals. L'experiència liberal en un moment de crisi per al país, la dominació francesa (1808-1814), amb la redacció de la Constitució liberal de 1812 a Cadis, donà una base política a aquests inquietos sectors socioeconòmics en emergència, bàsicament burgesos, dedicats al comerç, la indústria i algunes professions liberals urbanes. Llavors es formulà, per primer cop en la història espanyola, un debat de sistemes de govern: absolutisme, sistema hegemònic fins al 1808, versus liberalisme, sistema aspirant des del 1810 fins al 1833, data en la qual s'imposà definitivament. No cal dir que no hem de pensar en blocs socioeconòmics uniformats ideològicament, ja que hi podia haver advocats, pagesos, comerciants i mossens liberals o absolutistes, però en general qui gaudia de poder volia conservar-lo i qui no el tenia volia assolir-lo, i en aquesta disjuntiva es formaren grans blocs en oposició, quedant l'aspecte ideològic en segon terme, només a l'abast d'algunes ments amb capacitat prospectiva.

Un d'aquests homes fou Marià Olives, que defensà la causa liberal quan l'absolutisme radicalitzà el seu discurs amb el regnat de Ferran VII. L'historiador tenia clar que *en los pueblos, aldeas y castillos los dueños ejercian en toda estension*

---

97. Per exemple, ell mateix explica que en 1825 va reorganitzar l'arxiu del notari Josep Pocarull. M. Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 5

*el dominio feudal, teniendo á sus súbditos avasallados, esclavizados, y casi como viles animales.*⁹⁸ Així mateix es declarava defensor del lliure comerç davant les traves feudals i monopolis municipals practicats en l'antic règim, els quals dificultaven l'intercanvi i el progrés econòmic. Un exemple era la venda de carn de porc a Lleida, de manera que quan *en el año 1796 el Supremo Consejo de Castilla mandó fuese libre la venta de aquel artículo por mayor y menor, quedando desde entonces abolido el puesto público, vulgo tenda, que se arrendaba anualmente por la Municipalidad. Desde la relatada abolicion, á la que hubo mucha oposicion por cierta clase de sujetos, tiene Lérida la indicada abundancia, resultando por ella falsos los vaticinios de los enemigos de la libre venta y comercio libre, los que deben saber, que en el pueblo que hay consumidores de algun artículo y libertad en su circulacion comercial, allí es donde concurren vendedores y los que se dedican al tráfico de aquellos artículos, segun la ha enseñado la esperiencia y fundados en ella lo aseguran todos los que han escrito de economia; y así es que en dicha nuestra ciudad, desterrada la privativa arriba mencionada y concedida la libre venta del tocino, este no solo no ha faltado un solo momento, sino que lo tenemos á menor precio, y seria mayor la abundancia.*⁹⁹

Més endavant, quan morí en 1833 Ferran VII, el darrer rei absolut, va treballar perquè el nou sistema de govern assolís el màxim de drets polítics i socials per al ciutadà, nou concepte introduït pel liberalisme per qualificar l'individu davant la llei. En conseqüència, la política nacional va engegar en 1833 un camí polític sense retorn, només aturat per alguns desgraciats esdeveniments en la història espanyola, cap a la democràcia, basada en una monarquia constitucional en què el rei cedia el poder legislatiu a un parlament de representants escollit pel poble. El debat en els anys del primer liberalisme se situava a l'hora de definir el conjunt de ciutadans que devien escollir aquests delegats polítics: reduït a les classes pudents per als liberals moderats, hereus alguns de la tradició absolutista il·lustrada dels darrers Borbons, i, més àmpliament, fins a abraçar els estrats intermedis de la societat per als progressistes, grup en el qual milità sense hipocresia Marià Olives, per qui *la libertad política* (era) *madre de la civilizacion*.¹⁰⁰

Així, constatem la seva presència en els consistoris liberals des de, pràcticament, el primer moment en què es constituïren a Lleida, per la qual cosa

---

98. Marià Olives, *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio que se sabe ha tenido la ciudad de Lérida desde la mas remota antigüedad, hasta el pasado año 1842, dividida en cuatro épocas, que comenzando la primera en los tiempos de los Ilergetas, dura hasta que dicha ciudad fue conquistada por el conde Don Ramon Berenguer, cuarto de este nombre; la segunda época principia al fin de la primera, y acaba en el año 1412 en que la Corona de Aragon fue adjudicada a Don Fernando I, infante de Castilla; la tercera época principia en el espresado año 1412 y fine en el año 1707 en que Felipe V de Borbon entró triunfante en Lérida, venciendo á los partidarios de Carlos III de Austria; y la cuarta época abraza desde la indicada entrada de Felipe V en Lérida hasta el relatado año 1842, poniendo al fin un Apéndice de varios documentos citados en el discurso de la obra, transcrito més endavant, el text correspon al paràgraf 9.*

99. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 162.

100. Marià Olives, *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio...*, paràgraf 10.

cal considerar-lo un polític liberal de referència a la ciutat. Olives ja participà en el govern municipal en 1835 en qualitat de regidor, lloc en el qual repetí designació en 1836. D'aquest primer període polític destacà la seva proposició de retolar els carrers de Lleida, circumstància que Olives explicava així: *pero luego de haberse dado á la Nacion por la inmortal Cristina de Borbon, en nombre de la inocente Isabel II, el estatuto real se procuró borrar el insinuado acto de borrar los nombres de las plazas y calles ejecutado por el Ayuntamiento Real á impulsos de una acalorada pasion y para ello se ordenó volviese á escribirse en el paraje mas público de cada plaza y calle su nombre segun lo habia hecho el arriba relatado Ayuntamiento constitucional, y al efecto de que esta resolucion pudiese ser llevada a efecto, siendo Regidor en la sesion celebrada por el Ayuntamiento el 19 de junio de 1835, hice demanda formal de que se oficiase al M.I. Sr. Gobernador Civil de esta Provincia para que tuviese á bien autorizar al Ayuntamiento para egecutar la indicada fijacion de nombres en las plazas y calles de la ciudad, lo que logrado se hizo en el verano de 1836 y seria de desear que así como fueron escritos con tinta se fijasen con azulejos.*¹⁰¹

També, durant aquella primera experiència política, tingué una participació determinant en el debat sorgit en la societat lleidatana per a la construcció d'un teatre en la ciutat. Així, el 8 de maig de 1835 es llegia i discutia, en la sessió del consistori, un ofici de l'1 de maig, signat pel governador polític de la ciutat, Baltasar de Toda, en què s'exposava l'informe de la Comissió d'Ornament de Lleida, la qual manifestava que el millor lloc per refundar un teatre a Lleida era, al seu entendre, la Fonda de l'Hospital, situada en el solar de l'antic Pati de les Comèdies, proposició a la qual Marià Olives *hizo algunos reparos*.¹⁰²

Tal com explicava el regidor Olives en el seu informe, el pati de les comèdies havia estat el lloc en el qual s'havia representat el teatre a Lleida des que Joan Bautista Desvalls, marquès d'Alfarràs, cedí una part del corral que posseïa al cantó de l'hospital, el 10 de març de 1622, a canvi d'una de les tres llotges centrals que s'havien de construir en un lloc preferent del recinte per poder assistir a les funcions. Aquell teatre gestionat per l'hospital tingué vigència fins al 24 de setembre de 1794, data en la qual el suprem Consell de Castella concedia una reial gràcia per la qual la junta que gestionava l'hospital pogués variar la utilitat del local i, així, poder bastir habitacions per instal·lar els expòsits de la ciutat. Aquest servei durà fins al bienni 1816-1817, en què els orfes passaren al nou hospici, creat expressament per cobrir aquest dèficit, cosa que decidí la junta a reformar el local i fundar una fonda i habitacions per als empleats eclesiàstics de l'hospital.¹⁰³

---

101. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, paràgraf 2 de l'article segon del tercer capítol.

102. AML, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Lleida de 1834-1835, sessió de 8 de maig de 1835.

103. AML, Informe sobre la construcció d'un teatre a Lleida elaborat pel regidor Marià Olives Roca, Fons municipal, registre 1430.

Davant l'ofici del governador, que aconsellava la refundació del teatre de Lleida en aquell indret, Marià Olives, administrador de l'hospital, redactà una exposició a les autoritats, que primer presentà a l'ajuntament en la sessió del 19 de maig de 1835, en què manifestava el seu desacord amb el lloc escollit per aixecar el nou teatre, tot i que precisava que *l'obra, a mi entender, es de necesidad absoluta en una capital cual es Lérida*. Així, més endavant, Olives explicava que *la ignorancia, la malicia y la preocupacion no pocas veces en nuestro suelo han levantado la voz declamando contra el establecimiento de teatros, procurando con cuantos tropos y figuras les ha sugerido la encantadora retórica, inculcar al idiota y fanático, ser perjudiciales al público tales establecimientos*. Encara que l'historiador opinava que *el teatro es una escuela en que se enseña, digamos, practicamente á abrazar la virtud, y á aborrecer el vicio*. I continuava, *el teatro instruye deleitando (...) por lo que diria yo, que despreciando los dicharachos de aquellos embaucadores, no habia de haber pueblo que no tuviese teatro, y habia de ordenarse representar en ellos comedias análogas á las circunstancias, ó estado de la moral del comun del mismo pueblo, teniendo de estar aquellos en un local el mas proporcionado para lograr la asistencia de las gentes. Sí, los teatros deberian construirse en lo céntrico de las poblaciones*.¹⁰⁴

Fins a aquest punt de l'exposició, acord total amb l'escrit de la comissió i l'ofici del governador, ja que l'historiador observava que el teatre podia ser una escola moral per a la població, que mitjançant l'oci podia instruir-se. Tanmateix, tot i reconèixer la idoneïtat d'ubicar-lo en un lloc cèntric, es mostrava contrariat per l'indret escollit per la comissió, *el ya relatado meson del hospital de las comedias, hoy dia posada, perquè el Hospital es una propiedad pública la mas sagrada, y la mas digna de consideracion, y que su dominio util y directo es de todos los enfermos pobres, pues ellos son los que se usufructuan de sus beneficios, y por ser de esta masa de desgraciados, es porqué no se puede, sin las solemnidades de la ley, alienar, ni destruir lo que forma su patrimonio*. En aquest sentit, avisava del *cuidado con que se debe ir en atacar la propiedad del que posee, ya sea licitamente, ya se haya valido de medios subrepticios y fraudulentos para lograrla, pues ante la ley aquel es buen poseedor de la cosa, el que la tiene en su poder, y lo será hasta que conste lo contrario*. A més a més, afegia que *donde estaba el teatro se halla un meson que es el que tantas veces se ha nombrado, y espresa la Comision; pero debe saberse que hay tambien allí otras habitaciones de las Hermanas que sirven al Hospital y forman parte integrante del mismo Hospital*.

Olives advertia, llavors, com a veu autoritzada de la junta, *que esto lo tendrá presente el Hospital, y recordándose de lo que experimentaba cuando tenia teatro, seguramente no accederá, sino á la fuerza, en destruir el meson y habitaciones, per la qual cosa indicava, tot i reconèixer que les despeses serien molt més reduïdes si el teatre s'instal·lés al pati de les comèdies, altres indrets molt més adients*.

---

104. AML, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Lleida de 1834-1835, sessió de 19 de maig de 1835; i Informe sobre la construcció d'un teatre a Lleida elaborat pel regidor Marià Olives Roca, Fons municipal, registre 1430.

El regidor proposava l'edifici de l'almodí a la Plaza Mayor (Sant Joan), aunque he demostrado arriba que era el sitio mas céntrico de la ciudad, el mas comodo y preferente á todo otro para formarse en ella el deseado teatro, pero como esto sea solo con relacion, no á lo que costaria la obra, sino á la comodidad de acudir á él: atendido que el teatro en la plaza costaria muchos miles de reales, que segun la penuria de los tiempos y el infeliz estado en que se hallan los Propios de Lérida, cargadísimos de deudas y de obligaciones, seria imposible reunir la tal suma.

Davant aquella tessitura, Olives s'atrevia a proposar se hicieran proposiciones al Hospital para inclinarle á que emprendiera á su cargo aquella obra en el relatado sitio de su huerto y casa de cabreo, señalándole las condiciones y plano que debia seguir, argumentant que l'hospital tenia el patrimoni suficient per fer-se càrrec de l'obra, sobretot perquè la hisenda nacional li devia 114.000 rals de billó per algunes estades de l'exèrcit a les seves habitacions.¹⁰⁵

L'interès que mostrà Marià Olives perquè prosperés aquesta qüestió fou tan gran que fins i tot s'oferí al comú per lliurar l'escrit directament al Govern Polític.¹⁰⁶ Les gestions, fins a la consolidació del projecte teatral, seguiren dos anys més, però no es resolgueren. La clau de volta semblava centrar-se en l'adquisició o condicionament d'un recinte suficientment ampli per encabir-hi l'eventual públic. En aquest sentit, la desamortització dels vuit convents masculins de la ciutat en 1835 obrí una nova possibilitat per solucionar definitivament el conflicte.

L'ajuntament decidí elevar una exposició a la reina governadora, Maria Cristina, en la sessió extraordinària del 18 de juliol de 1836, perquè li concedís l'església i convent dels pares agustins, tot just al cantó del Peu del Romeu, on acabava llavors el carrer Major de Lleida i feia cruïlla amb el carrer Cavallers, que s'enlairava cap a la zona més elevada de la ciutat. Més endavant, en la sessió de l'11 d'agost de 1836, es llegia una comunicació del govern civil, en la qual s'informava que la reina havia concedit la possibilitat de comprar el citat convent dels agustins a l'ajuntament per instal·lar el teatre.¹⁰⁷ El consistori no es féu enrere i el 4 de setembre de 1837 adquiria el casalot a la junta d'alienació de béns nacionals, que depenia de la intendència d'hisenda provincial, per 46.526 rals de billó.¹⁰⁸

Tres anys després, en 1840, l'ajuntament ja havia arrendat la gestió del teatre a Francisco Fernández, que tanmateix a l'octubre d'aquell any encara no havia

---

105. AML, Informe sobre la construcció d'un teatre a Lleida elaborat pel regidor Marià Olives Roca, Fons municipal, registre 1430.

106. AML, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Lleida de 1834-1835, sessió de 22 de maig de 1835. L'informe es pot consultar a la capsa 40.

107. AML, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Lleida de 1836, sessions de 18 de juliol i 11 d'agost de 1836.

108. AIEI, servei d'arxius i llegats, llegat Pleyan de Porta, caixa 15. Vegeu el destí dels convents confiscats a l'església a Quintí Casals, *El Trienni Progressista a la Lleida del segle XIX*, Lleida, 2000, p. 236-240.

format una companyia estable. El recinte tenia forma de ferradura, amb una platea i tres pisos d'alçada per donar cabuda a 700 espectadors. Finalment, durant el Trienni progressista de 1840-1843 engegà les seves funcions.¹⁰⁹

Tot i alguns èxits puntuals, la consolidació del model polític liberal no seguí un camí de flors i violes, ja que els primers anys de govern van veure, també, la reacció del carlisme contra aquest novell sistema polític. La seva oposició quallà en una revolta de caire tradicionalista, desenvolupada entre 1833 i 1840, que proposava una monarquia absoluta regentada per Carles, el germà del rei Ferran mort en 1833, i en contra d'Isabel II, la filla d'aquest monarca, nomenada successora al tron espanyol a última hora pel mateix Ferran, tot revocant la Llei Sàlica que impedia a les dones heretar la corona del Regne i que, consegüentment, marginava les aspiracions de l'esmentat Carles.

El carlisme, no ho hem d'oblidar, comptà amb el suport d'individus dels grups més conservadors de la societat espanyola, entre els quals hi havia una part dels privilegiats de l'antic règim, els quals volien mantenir el monopoli del poder oligàrquic anterior a les ciutats, alguns artesans que controlaven els gremis, un grup important de treballadors rurals i un sector gens menyspreable del clergat, acostumat a influir en les decisions dels governs absolutistes i dirigir moralment el país. Alguns d'aquests eclesiàstics no dubtaren a agafar el trabuc per instigar la contrarevolució. Olives criticava l'actitud d'aquest sector i els condemnava: *En monton se nos presentan aquí las reflexiones al ver en el siglo XIX atropellado un Canon del VI y elogiados y premiados con las rentas eclesiásticas á Sacerdotes que por su mano ó por sus consejos y bajo su direccion, asesinan, roban, queman y asolan pueblos enteros con una ferocidad de salvages, haciendo con esto mas despreciables la Religion de Jesús, y causando mas daño que todos los hereges, impios y libertinos. Y yo añadiré: Ay de los tales! En el dia del juicio no les valdrán sus sofismas para librarse del rigor de la mano del Dios de paz, que paz y no guerra encargó á sus Discípulos predicasen á las gentes.*¹¹⁰

Tot i la seva peroració, Olives era un home religiós, com ho era gairebé tothom a la Lleida de mitjan segle XIX. L'historiador tenia immillorables contactes amb eclesiàstics que l'ajudaven en les seves investigacions, i no posava en qüestió el que es deia a la Bíblia, a la qual recorria sovint per situar els fets més remots de la història espanyola, malgrat que no volgué entrar mai en la valoració personal sobre la seva veracitat. Així, per exemple, afirmava: *Cuales fueron las gentes que poblaron á España, no puede saberse, pero si recorremos á mil congeturas que se nos presentan podemos decir que la poblacion de nuestra península es inmediata al diluvio (...); mas esto no obstante no debemos hacer mérito de ello porqué aquí no se ha de buscar sino una verdad averiguada y cierta y como no la hay para decir con seguridad, que gentes fueron las primeras que vinieron á España después de la confusion de las lenguas ni se*

---

109. Quintí Casals, *El Trienni Progressista a la Lleida del segle XIX*, p. 216-218.

110. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 206.

*sabe si los primeros pobladores pasaron de África á nuestra península por el estrecho de Gibraltar, ni si bajaron de la Francia vecina por los Pirineos, ó si vinieron á nuestras costas por uno ó por otro mar mediterráneo ú oceano, concretaré mis relatos á épocas muy posteriores á la del portentoso hecho de la humillacion de la soberbia humana en la Torre de Babel, desde cuya época hasta la de la primera entrada de los Romanos en España, pasaron mas de dos mil años.*¹¹¹

No obstant això, l'historiador, com la major part dels liberals, no acceptava la intromissió de l'església en els afers estatals. Ell creia que el seu paper havia de limitar-se a fomentar el culte i els seus valors, per la qual cosa no tolerava que aquells religiosos que havien fet vots per lluitar contra la violència en fossin participants només en foment d'interessos polítics.

Amb aquest conflictiu teló de fons, el govern liberal, sota la regència de Maria Cristina, tot esperant que Isabel assolís la majoria d'edat, va prendre algunes mesures per enfortir el seu poder. Entre aquestes, la principal fou la d'establir Juntes d'Armament i Defensa fins que funcionessin les Diputacions provincials a les principals capitals del país, per *velar incesantemente en la conservacion del orden, sostener a toda costa la tranquilidad pública, preservar a los pueblos de invasiones enemigas, mantenerlos en la obediencia del legítimo Gobierno de la Reina nuestra señora Doña Isabel II y contribuir por cuantos medios estén a su alcance a la prosperidad general del país*. Lleida creà la seva junta i Olives hi ingressà el 25 d'agost de 1836.¹¹²

El primer document legal d'aquest nou procés liberal fou l'Estatut Reial, una mena de carta atorgada per la monarquia, que no és el mateix que una constitució, posada en circulació el 10 d'abril de 1834 pel govern Martínez de la Rosa amb la voluntat d'accontentar els desigs polítics dels liberals i els absolutistes moderats. Entre els articles del document destacava la creació dels Batallons de Milicians Urbans de caràcter voluntari a les principals ciutats espanyoles per defensar, davant una possible radicalització dels esdeveniments bèl·lics, el sistema liberal i la monarquia d'Isabel II. A Lleida no tardà gaire a constituir-se la Milícia Urbana, de la qual formà part destacada, des del primer moment, Marià Olives. D'aquesta manera, en 1834 ja fou escollit tinent de la milícia fundacional de Lleida. Posteriorment, al setembre de 1836 ascendí al grau de capità, un càrrec d'elecció popular entre els voluntaris, que ocupà fins al 1837, data en la qual decidí retirar-se del cos en considerar-se massa gran per desenvolupar-lo amb garanties. En aquest sentit, convé ressaltar que aquest era un càrrec destacat en aquells moments, ja que només estava per sota del comandant en l'escala directiva de la milícia, i ell dirigia una de les quatre companyies de voluntaris, els quals, recordem-ho, eren els homes de més confiança del règim liberal a la ciutat en el

---

111. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, paràgraf 17 del capítol 1.

112. Josep Lladonosa, *Historia de la Diputación Provincial de Lérida*, vol. I, Lleida, 1974, p. 63, 70, 91 i 375.

seu propòsit de bastir el nou Estat.¹¹³ Aquell mateix any, 1837, fou escollit síndic del comú, un càrrec que tenia clares connotacions en la defensa dels interessos veïnals davant la maquinària del poder central.

D'altra banda, el transcurs dels primers anys de govern liberal va originar la formació de dues grans faccions liberals: moderats i progressistes, que competiren al Parlament espanyol, sobretot a partir de 1835, per imposar els seus criteris a l'hora de perfilar la futura constitució, ja que el model gadità de 1812 es considerava massa avançat per al moment polític del país. Els moderats, a grans trets, volien una petita ampliació de l'Estatut Reial, permetent només la participació dels més grans contribuents en les decisions polítiques de la nació, també defensaven el paper de dirigent espiritual de l'Església i recelaven del poder municipal, és a dir, eren partidaris de centralitzar les competències polítiques. Altrament, els progressistes pretenien ampliar la participació a les classes mitjanes benestants, recelaven i volien mantenir l'església limitada a un paper estrictament de culte religiós, i pretenien atorgar major protagonisme al municipi i als seus representants, és a dir, descentralitzar el poder estatal per atorgar més competències al municipi.

La Constitució aprovada en 1837 imposava la tendència progressista davant la moderada, cosa que no satisfia els interessos dels sectors conservadors. Tot i això, el liberalisme ajornà el seu enfrontament fins que no vanceren l'amenaça carlista, la qual cosa no es concretà fins al Conveni de Vergara, 29 agost de 1839, entre el general liberal Espartero, com a vencedor, i el carlista Maroto. Llavors, amb aquest model legal, que afavoria una participació àmplia de ciutadans -concretament votaven, en un primer grau, tots els veïns de sexe masculí amb casa oberta a la ciutat, els quals escollien una junta d'electes (15 per a Lleida) que triaven en segon grau els membres de l'ajuntament anualment-, els progressistes ocuparen el govern local sense gaires entrebancs. Olives, dirigent del progressisme local, era un home amb vocació política i prestigi, per la qual cosa la seva presència en el consistori fou gairebé constant entre 1837 i 1843. Així, fou novament escollit regidor en 1839 i en 1840, essent un protagonista destacat del reformisme local.

Efectivament, a l'abril de 1840 Olives fou encarregat *por comision del M.I. Ayuntamiento formé en 22 de Abril de 1840, contestando al que el M.I. Señor Gefe Superior Político de esta provincia, con fecha 27 de Febrero de aquel mismo año habia dirigido á dicha Corporacion, para que le remitiese cuanto en su archivo ecsistiese relativo al proyecto formado á últimos del siglo XVII de un canal desde Lérida á Escarpe, estampé lo util seria acanalar el rio Segre con arbolados, desde nuestra ciudad hasta el Ebro; proyecto que no dudo llegará á adoptarse*. La seguretat d'Olives no fou una quimera

---

113. Manel Lladonosa, *Carlins i liberals a Lleida (1833-1840)*, Lleida, 1993, p. 188-199; Q. Casals, "Milicia nacional, liberalismo y progresismo. El prototipo leridano en los primeros dos tercios del siglo XIX", *Trienio*, núm. 35, maig 2000; i AML, *Llibre d'acords de l'Ajuntament de Lleida 1836-1837*, sessió del 25 de setembre de 1836, full 54.

i a finals de març de 1842 l'ajuntament dugué a terme la canalització, mitjançant la plantació de xops, del riu Segre al seu pas per la ciutat.¹¹⁴

Aquesta tasca va fer reflexionar a Olives sobre la conveniència de conservar els boscos, ja que *cortando los de la parte de Montsech para la construccion de carbon las encinas y robles, no reponiendo ni los de la Garriga, ni los de Montsech aquellos cortes, se va aumentando de dia en dia en dicha nuestra ciudad la falta de combustible, en tales terminos, que no dudo, si la Autoridad gubernativa civil no adopta alguna providencia, será preciso, para hacer fuego, valernos de paja y otras materias semejantes. Per tant, con mucho cuidado deberia irse en permitir el desmonte de los bosques y de otros terrenos tal como el de las Garrigas, por los grandes perjuicios que de ello se sigue. Olives conclou la seva proposta ecològica afirmant que para evitar el que en Lérida llegue á lo sumo la escasez de leña, seria muy conveniente, que en dicha ciudad se formasen arbolados ya en los sotos y orillas del rio, ya en otros sitios acomodados, segun los ha habido en otras épocas.*¹¹⁵

Més endavant, Olives proposà als seus companys de govern, en la sessió del 26 de maig de 1840, que *estando para discutirse en el Congreso Nacional el arreglo ó Plan General de Estudios, se conceda á Lérida el que sea otro de los pueblos en que se plantee una Universidad literaria con las cátedras que han de tener estas.* En realitat, Olives proposava que el consistori demanés un institut de secundària, tal com es posava de manifest en l'exposició final als diputats a Corts, universitat secundària en deia ell en el text transcrit en la part final d'aquest volum, ja que era molt conscient que *siendo una verdadera desgracia para un pueblo el ver sumergidos en la ignorancia á sus habitantes; el objeto ha de ser que se difundan las luces y conocimientos en las ciencias útiles en esta Capital y Provincia y aun en gran parte de Aragon.*¹¹⁶

La resta de regidors aprovaren la proposició de Marià Olives, a qui comissionaren per a la redacció final del document, el qual passaria després a mans de Pascual Madoz i Antoni Viadera, diputats per la província de Lleida a Corts, perquè defensessin la proposta lleidatana al Parlament. Un any després, al setembre de 1841, Espartero concedia un institut de secundària a Lleida que s'inaugurà l'1 de novembre de 1842.¹¹⁷

En realitat, Olives en 1840, any en què, tot i algun afegit posterior, sembla donar per acabada la seva *Coleccion*, era un home de referència en l'àmbit cultural de Lleida, fins al punt de rebre la comissió del *M.I. Gefe superior Político de esta provincia con oficio de 6 de Junio del año 1840 para formar la memoria de los monumentos cinerarios que ecsistiesen en Lérida, que segun la Real orden de 3 de Mayo de dicho año*

---

114. Quintí Casals, *El Trienni Progressista a la Lleida del segle XIX. La Regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida, 2000, p. 243-244.

115. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 176.

116. AML, Llibre d'acords de l'Ajuntament de Lleida 1840-41, sessió de 2 de juny de 1840.

117. Quintí Casals, *Tots a l'escola?...*, p. 224-232.

*por la belleza ó mérito artísticos de su construccion fuesen dignos de ser conservados, dando noticia de los heroes que descansasen en ellos, estendiendo tambien en respecto de cualquier otro monumento que mereciese como aquellos su conservacion.*¹¹⁸

Tanmateix, aquell any, 1840, fou complicat en la política estatal, ja que a l'estiu s'havia originat una greu crisi de govern entre moderats i progressistes.¹¹⁹ Efectivament, els moviments de Maria Cristina, que continuava com a regent de la corona, i el partit moderat per apartar del poder els progressistes, s'anaven succeint. La gota que vessà el vas de les desconveniències fou l'aprovació de la llei d'ajuntaments al juliol de 1840 per part d'un govern moderat protegit per la regent. El text tenia la voluntat subjacent de modificar amb un decret el que deia la Constitució de 1837. Les queixes progressistes quallaren en un moviment urbà general de protesta al país, que desembocà en el pronunciament del setembre de 1840. Gairebé a totes les ciutats més importants d'Espanya es crearen juntes de defensa, compostes pels militars i polítics fidels al cop d'Estat de caire progressista. A Lleida es creà una junta encapçalada pel general Narcís Ametller i l'intendent d'Hisenda Miquel Ezquiaga, a la qual donà suport l'ajuntament lleidatà i, amb ell, el regidor Marià Olives en qualitat de vocal. El triomf del pronunciament es concretà quan Espartero, el general més popular del moment per la victòria aconseguida davant els carlistes, donà el seu suport, fins al punt d'assolir la Regència en substitució de Maria Cristina, que enfilà el camí de l'exili cap a França en companyia de molts dirigents del Partit Moderat.

D'aquesta època d'intensa activitat política daten alguns escrits d'Olives de gran qualitat realitzats en nom de l'ajuntament lleidatà, els quals, dirigits als governs o diputats destinats a Madrid en llurs reclamacions municipals, llueixen el segell personal de l'historiador, encara que, evidentment, no porten la seva signatura. El document més destacat d'aquest conjunt fou l'esmentada petició perquè en el nou pla d'estudis que preparava el govern en 1840 s'incloués un Institut de Batxillerat a Lleida, carta en la qual l'historiador fa un sòlid discurs argumental per fonamentar la reclamació del consistori.¹²⁰ Tampoc desmereix la seva mestria un ban de 1843 en què es recollien totes les disposicions municipals per al bon govern de la ciutat, i que el consistori ja havia promulgat d'una forma dispersa en anys anteriors.¹²¹ Ambdós documents els hem inclòs en un apèndix, al final del recull dels textos d'Olives, perquè ens ha semblat oportú donar una

---

118. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, nota 8, paràgraf 43 de l'article 2 del capítol 3.

119. Per aprofundir en el període polític 1840-1843 a Lleida vegeu Quintí Casals, *El Trienni Progressista a la Lleida del segle XIX. La Regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida, 2000.

120. AML, Llibre d'acords de l'Ajuntament de Lleida 1840-41, carta exposició del 30 de maig de 1840 de l'Ajuntament als diputats a Corts, Pascual Madoz i Antoni Viadera, perquè defensessin la creació d'un institut a Lleida davant el Congrés Nacional, el qual havia de debatre el Nou Pla d'Estudis.

121. AML, Sèrie correspondència, caixa 1471, Ban de l'Ajuntament, del 23 de gener de 1843.

altra visió de l'historiador: la del polític compromès, que no dubtà a posar els seus coneixements i aptituds al servei del govern de la seva ciutat.¹²²

A Lleida, els ajuntaments progressistes formats entre 1837-1843, en els quals, repetim-ho, participà activament Olives, estigueren integrats per un nou personal polític en ascens que substituï els antics absolutistes, liberals moderats i polítics possibilistes del període anterior (1833-1837). En aquest nou conglomerat polític es constata l'ascens als òrgans de decisió local de nous sectors professionals, que fins llavors només havien participat en el govern municipal d'una forma tangencial com els cirurgians, comerciants o adroguers. A més a més, la majoria dels nous regidors eren molt joves, gairebé cap no passava dels 40 anys, excepció feta d'algun cas com el del biografiat Marià Olives, el qual es consagrà com un dels líders més destacats del moviment progressista a la Lleida de mitjan segle XIX.

Olives, fins al dia en què morí, no presentà cap esclatxa ideològica, ja que fou un home que mostrà una gran coherència política. Segurament, la seva formació humanística, juntament amb l'aspecte generacional detallat més amunt, li conferia una creixent aurèola dirigent, que nosaltres intuïm d'antuvi i es consolidà amb el pas del temps, procés que culminà amb el seu nomenament com a alcalde segon en 1843. Aquell exercici polític fou dur i desgastà molt la seva salut, ja que a l'estiu esclatà una greu crisi entre les tendències progressistes del moment. El regent Espartero prengué partit pels seus seguidors i el general Serrano defensà la constitució d'una Junta Central, que paradoxalment representava un moviment federalista en tota regla. Lleida, en mans de Zurdano, un general esparterista disposat a saquejar la ciutat si els progressistes no es pronunciaven a favor del regent, primer, o no el deixaven marxar sense represàlies, més endavant, quan s'ensumava la desfeta, estava en perill de veure's assolada pels militars.

Davant aquestes circumstàncies tan crítiques, el veterà polític hagué de prendre la direcció de la corporació municipal, ja que Joan Bergés, l'alcalde primer, havia fugit de la ciutat. Marià Olives es mostrà llavors com un polític de temperament fred i calculador. Després d'entrevistar-se, delegat pel consistori, amb el general Serrano i les seves tropes als camps del Garrut i horta de la ciutat de Lleida, el qual també amenaçava d'entrar a la ciutat per fer-ne fora els esparteristes si aquests no es rendien abans, aconseguí guanyar temps perquè l'espantat Zurdano pogués fugir amb les seves tropes sense que esclatés un enfrontament bèl·lic. L'alcalde en funcions publicà un ban llavors, el 9 de juliol, ple d'optimisme perquè augurava un final feliç al conflicte, però en el qual també assenyalava: *Ciudadanos, compatriotas míos, vuestra autoridad local jamás os desampara en los días de crisis y de aflicción, y os acompañará siempre con la suerte á*

---

122. En aquest sentit, valorant el seu compromís, fou reclamat per a altres càrrecs institucionals, en aquest cas dins un àmbit altruista com, per exemple, el de vocal de la Junta de Beneficència de 1840 a 1842.

*que os conduzcan las circunstancias, esperando de vuestra cordura y sensatez no dareis lugar á que tenga que procederse contra vosotros: prometiéndome que las familias que por temor se han ausentado de esta ciudad regresarán á sus hogares para disfrutar de las comodidades que les proporciona su domicilio bajo las garantías espresadas.*¹²³

Olives volia tranquil·litzar els seus conciutadans en un moment de gran incertesa per l'enfrontament civil que vivia el país, cosa que propicià que algunes autoritats locals, com l'alcalde primer, deixessin la ciutat. La seva diplomàcia evità un enfrontament entre les tropes en conflicte, el qual, segurament, hauria esquitxat els civils. Llavors, quan es consumà la marxa de Zurdano, per fi podia proclamar el triomf del moviment lleidatà a favor de la Unió Liberal de Prim i Serrano i, així, es pogué formar la Junta Central que tant desitjava: *Después de largos días de ansiedad en que vuestros corazones apenas se atrevían á latir, por que de todas partes parecia os cercaban peligros, no habiendo resonado en los fuertes de esta Plaza el grito consolador que en buena hora pronunció en Reus el Ilustre Coronel D. Juan Prim; ha llegado ya el momento del desahogo con la presencia del Excelentísimo Sr. General y Ministro de la Guerra D. Francisco Serrano. Vosotros habéis visto á su alrededor á los valientes de Saboya, y que los fuertes de esta Plaza han reconocido su Autoridad con salvas de artilleria luego de aparecer dentro el radio de su campiña. Vuestro Ayuntamiento Constitucional os manifiesta con el mayor entusiasmo, que se ha estasiado tambien su corazon porqué los sentimientos que le han animado han sido siempre los que en bonancibles días ha ido proclamando la Nacion Española, sin quedar apenas un pequeño recinto en sentido contrario; recinto que entrará en carrera tambien, y tremolará en breve en toda la Península esa bandera Nacional de union y fraternidad que ondula ya en el Castillo prinicipal de esta Ciudad y en el fuerte de estramuros*".¹²⁴

No debades, ell defensava un sistema de govern proper al desenvolupat en l'època municipal austriacista, el qual havia idealitzat en els seus manuscrits. Olives sempre remarçà la seva simpatia per la Paeria, un govern representatiu de la ciutat que quallà en una assemblea, el Consell General, en la qual participaven tots els veïns i podien formar-ne part, d'acord amb l'estructuració laboral de la ciutat. Així, Olives manifestava sense embuts que *después del año 1710, ó sea quitadas á nuestra Cataluña las libertades patrias adquiridas á fuerza de sacrificios que habia sabido conservar por largos siglos hasta que un gobierno absoluto militar la subyugó, no procurando otro los agentes del tal gobierno, que agradar á la Corte, que habia ocupado con sus armas á nuestro Principado y hacia cuanto podia para desterrar ó variar lo introducido antes de aquella época aciaga.*¹²⁵

---

123. *Diari de Barcelona* del 10 de juliol de 1843. Ban de Marià Olives, alcalde segon a la ciutat, del 9 de juliol de 1843, p. 2628.

124. AML, Sèrie bans i proclams, caixa 1418, ban de l'11 de juliol de 1843 titulat "Leridanos", signat per l'Ajuntament de Lleida; i *Diari de Barcelona* del 14 de juliol de 1843, p. 2660-2661.

125. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 52.

Fins i tot, va arribar a mitificar aquell sistema de govern quan el comparava amb el que s'havia instaurat amb el liberalisme que, malgrat haver ampliat la participació social, diré, *que atendida la especie de gobierno que entonces regia, que era, con respecto á nuestra municipalidad, meramente popular, no debe estrañarse: en aquella época solo se buscaba hombres de bien, y la bondad y sabiduria era lo que formaba la verdadera nobleza y acarrea la estimacion ó desprecio de los conciudadanos.*¹²⁶

Però al final, i a pesar de l'esforç dels progressistes, tot se n'anà en orris ben aviat. Una reacció moderada, a finals de 1843, propicia una època de govern de recessió liberal entre 1844 i 1854.¹²⁷ L'anhel progressista de constituir un poder descentralitzat, tot i tenir el suport popular a les grans ciutats, i pel qual havien lluitat Olives i els seus companys de partit, no quallà, i el resultat del caos polític fou un govern que retallà drets socials amb la Constitució de 1845. No sabem fins a quin punt influïren aquests esdeveniments en el benestar de Marià Olives, però en el darrer trimestre de 1843 foren nombroses les seves absències a les sessions consistorials, tot excusant-se en la seva delicada salut. Només un any i mig després moria.¹²⁸

3.3. L'historiador, un autor rigorós amb el passat

3.3.1. Introducció

Marià Olives no es dedicà a la història casualment. Darrere el seu deixant portava una base familiar que influí en la seva obra posterior. Efectivament, Marià degué iniciar-se de la mà del seu pare Anton que, a banda de la tasca notarial que exercia i segurament mantenia la família, formava part d'un reduït col·lectiu d'erudits lleidatans. Aquests intel·lectuals, que col·laboraven entre ells, formaren a finals del segle XVIII un espontani grup de treball humanístic del qual encara ens resten moltes coses per descobrir.

El rigor científic de Marià, a través de la seva obra principal, la transcrita *Coleccion de Noticias*, ens guia i il·lustra sobre el moment cultural de Lleida a finals del segle XVIII. La seva recerca, i les precises anotacions que l'acompanyen, ens dóna a conèixer la protohistòria d'una certa Renaixença cultural lleidatana que reclama una investigació seriosa que esbrini el real abast que tingué. Així, segons manifestava el mateix Marià Olives en la introducció que féu de la seva *Coleccion de Noticias*, l'autor seguia el rastre d'un manuscrit d'apunts històrics encetat pel

---

126. Marià Olives, *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio...*, paràgraf 32.

127. Josep Maria Pons, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX*, Lleida, 2002.

128. Marià Olives va manifestar que es trobava malalt en 1843 a conseqüència de la seva avançada edat, per la qual cosa ja va demanar que se l'exonerés del càrrec d'alcalde segon a primers de gener. AML, Llibre d'acords de l'Ajuntament de Lleida 1842-1843, sessió de l'1 de gener de 1843. Altrament, no li fou acceptada la renúncia i continuà en el càrrec gairebé tot l'any.

seu pare, el qual compartia les seves anotacions amb l'advocat Ignasi París (1727-1800), qui ensems també redactà un manuscrit amb les seves notes, i el notari Josep Pacorull (1708-1793), aquest darrer més interessat en l'epigrafia.¹²⁹ A banda, Marià Olives en el text també es refereix a l'advocat Anastasi Pinós (mort en 1830) com un gran numismàtic, tot i que sorprèn que no el citi com a autor del *Sitio y toma de Lérida por los franceses en 1810*,¹³⁰ la seva única obra manuscrita; i dels arxivers de la Catedral de Lleida, Rafael Soldevila Barnola i Manuel Gerona, que algun cop col·laboraren amb Marià Olives.¹³¹

El moment historiogràfic en què viu i investiga Marià Olives estigué dominat a Catalunya per tres corrents metodològics. Dos van conviure amb una certa independència, un al marge de l'altre, al llarg de gran part del segle XVIII i durant les tres primeres dècades del XIX: Erudició i Historicisme.¹³² El tercer, el romanticisme, desenvolupat en les dècades centrals del XIX, concretament entre 1835-1868, conjuminaria les dues tendències anteriors per renovar la cultura del moment al servei de la recuperació de la identitat nacional.

Bàsicament, l'erudició neix i es desenvolupa a Catalunya al si del monestir de Bellpuig de les Avellanes i té per objectiu esporgar textos falsos i argumentar un discurs només basat en la documentació autenticada d'arxiu. L'historicisme, altrament, té la seva rel en les cròniques catalanes, sobretot de les grans gestes medievals. El romanticisme conjuminaria ambdós moviments per vindicar una realitat nacional, pot ser catalana o espanyola, que contraposi les seves virtuts a l'oblit o el descrèdit. Olives beu d'aquests tres moviments, de forma que els seus treballs serien un exemple del moment historiogràfic català cap a 1840.

3.3.2. Anàlisi de l'obra d'Olives

L'anàlisi historiogràfica que puguem fer de l'obra d'Olives resta condicionada per multitud de circumstàncies. Ens equivocaríem molt si, d'entrada, féssim una valoració anacrònica, és a dir, partint de les premisses de treball que actualment usem els historiadors. A Olives no se li pot retreure que no treballés com ho fa la ciència històrica avui en dia, sinó que hem d'inserir la seva recerca en els corrents historiogràfics del moment. Així, la seva obra és un híbrid entre l'erudició

---

129. José F. Tarragó Valentines, *Un estudio inédito sobre Hospitales...*, p. 12-14.

130. AIEI, Llegat Pleyan, Anastasi Pinós, *Sitio y toma de Lérida por los franceses en 1810*, manuscrit de 1814.

131. Aquesta col·laboració es palesa en el treball d'Olives *Hospitales y establecimientos de Caridad y Beneficiencia que hay y se sabe ha habido en la ciudad de Lérida*, transcrit en aquest volum.

132. Per a la historiografia del segle XVIII, vegeu Javier Antón Pelayo "La historiografia del segle de les llums (de Maians a Capmany)", dins Albert Balcells (editor), *Història de la historiografia catalana*, Barcelona, 2004, p. 117-139.

humanística del segle XVIII i el romanticisme que penetrà amb l'obertura política liberal a partir de 1833.

En aquest sentit, podem imaginar el jove Olives freqüentant les trobades del grup format pel seu pare i els seus col·legues, cosa que degué despertar-li el neguit científic. Llavors, quan Olives decidí cobrir la vacant històrica que detectà sobre Lleida, corroborada per ell mateix quan elaborà en 1830 dos informes com a secretari de la Junta de l'Hospital de Santa Maria, l'únic que se li pot demanar és una certa autoformació, és a dir, que hagués llegit o conegué els autors contemporanis per saber en quin nivell es trobava la historiografia del país, i un cert rigor metodològic a l'hora d'investigar, sobretot perquè ens trobem en una època molt primerenca del segle XIX, encara influïda per falsedats històriques i transmissions del saber mimètiques amb poca comprovació empírica al darrere.

Ambdues qüestions les resolgué amb suficiència Olives: per una banda, només cal consultar la bibliografia que utilitzà en la seva obra per comprovar que coneix perfectament les obres historiogràfiques de referència publicades a Catalunya, principalment, i a Espanya al llarg del primer terç del XIX;¹³³ d'altra banda, es manifestà com un historiador crític amb el que s'ha escrit fins llavors, que no dubtà a refusar la informació si creia o havia comprovat que era falsa. Així, per exemple, després de consultar tot el que s'havia escrit sobre la fundació de Lleida manifestà, amb claredat, el seu escepticisme: *Hecho mérito de cuanto queda relatado en este capítulo se debe confesar, que no puede decirse con certeza, quien fue el que dio principio á nuestra ciudad y que el dicho de aquellos que han asignado determinada persona ó nacion atribuyéndole aquella gloria de fundadora, ha sido parto de una imaginacion acalorada, y efectos de no querer los tales halla cosa alguna de consecuencia, que no tenga designado autor determinado, para que así la gloria de ellas y de los interesados á las mismas sea mayor; pero Lérida, para que sea tenida por antiquísima, no necesita de quiméricas invenciones que repugna la buena crítica.*¹³⁴ Un

---

133. A tall d'exemple, cita i coneix l'obra de Pròsper de Bofarull i Mascaró: *Los Condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836. Pròsper de Bofarull era coetani de Marià Olives. L'obra que cita Olives, *Los Condes...*, és considerada una de les primeres amb esperit crític de la historiografia catalana, en la qual emprà fonts inèdites fins aleshores i usa un renovat mètode històric. També cita i coneix, per al cas català, Pau Piferrer i Fàbregas (Barcelona, 1818-1848), *Recuerdos y Bellezas de España. Principado de Cataluña*, Barcelona, Impremta de Joaquim Verdaguer, una obra editada entre 1839 i 1841; i Felix Torres Amat de Palou, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Impremta Verdaguer, 1836. Per al cas espanyol segueix l'obra d'un altre il·lustrat del moment, José de la Canal, *España Sagrada Teatro Geográfico-Histórico de la Iglesia de España (1747-1957)*, que va redactar els toms 45 i 46 en solitari d'aquesta magna obra. Aquest darrer volum redactat per La Canal, el 46, editat a Madrid en 1836, tracta de les esglésies (bisbats) de Lleida, Roda i Barbastre, i fou molt utilitzat per Olives, ja que conté, per exemple, una part de l'obra de Martínez Marina dedicada a Lleida.

134. M. Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 7.

bon avís per començar a llegir l'obra d'Olives, el qual rebutjà la llegenda i es basà en les fonts documentals contrastades per constatar qualsevol fet històric.

3.3.3. Bibliografia de Marià Olives

Així les coses, Marià Olives inicià les seves passes investigadores al voltant de 1830, quan el degà de la Catedral, el prevere Joan Mensa (?-1867), que dirigia la Junta de l'Hospital de pobres de Santa Maria i de la qual formava part Olives en qualitat de secretari regidor, li encarregà que esbrinés el dret de parroquialitat que tenia el mossèn assignat a l'hospital. El resultat de l'encàrrec superà les expectatives inicials, ja que Olives presentà un complet *Alegato histórico sobre el derecho que tiene la Muy Ilustre Junta de Administracion del Hospital de Santa Maria de pobres laicos de la ciudad de Lérida de elegir Vicario y Sacerdote para el servicio espiritual del referido Hospital; manifestándose al propio tiempo que dicho Vicario y Sacerdote son los que tienen el derecho de parroquialidad sobre los individuos y dependientes del mismo Hospital que viven en él*, de 55 pàgines a doble pàgina, que recollia multitud de notes històriques per fonamentar les seves conclusions.¹³⁵ Paral·lelament, l'embranchida que agafà amb aquesta investigació li serví per redactar un segon informe de 26 pàgines a doble pàgina, amb el qual volia enriquir l'arxiu de l'hospital, titulat *Noticia histórica sobre los censales á que los Propios del Comun de la Ciudad de Lérida han estado obligados prestar al Hospital General de Pobres laycos enfermos de la misma ciudad, insinuándose tambien lo que el propio Hospital ha acostumbrado percibir del mismo Comun por otras causas*, que com l'anterior presentà guarnit d'interessants notes històriques.¹³⁶ Més endavant, en 1835, culminà aquesta trilogia de documentació referent a l'Hospital de Santa Maria amb un tercer treball de 8 pàgines a doble pàgina intítulat *Escrito que el regidor Don Mariano Olives, de la Junta de Administracion del Hospital de Santa Maria de Lérida, presenta manifestando el estado en que actualmente se hallan las rentas de dicho Hospital*, que com els anteriors s'esforçà a completar amb referències històriques.¹³⁷

---

135. AIEI, Documentació de l'Antic Hospital de Santa Maria, document 19. Marià Olives, *Alegato histórico sobre el derecho que tiene la Muy Ilustre Junta de Administracion del Hospital de Santa Maria de pobres laicos de la ciudad de Lérida de elegir Vicario y Sacerdote para el servicio espiritual del referido Hospital; manifestándose al propio tiempo que dicho Vicario y Sacerdote son los que tienen el derecho de parroquialidad sobre los individuos y dependientes del mismo Hospital que viven en él*, manuscrit, Lleida, 1830, 55 pàgines a doble pàgina.

136. AIEI, Documentació de l'Antic Hospital de Santa Maria, document 132. Marià Olives, *Noticia histórica sobre los censales á que los Propios del Comun de la Ciudad de Lérida han estado obligados prestar al Hospital General de Pobres laycos enfermos de la misma ciudad, insinuándose tambien lo que el propio Hospital ha acostumbrado percibir del mismo Comun por otras causas*, manuscrit, Lleida, 1830, 26 pàgines a doble pàgina.

137. AIEI, Documentació de l'Antic Hospital de Santa Maria, document 197. Marià Olives, *Escrito que el regidor Don Mariano Olives, de la Junta de Administracion del Hospital de Santa Maria de Lérida, presenta manifestando el estado en que actualmente se hallan las rentas de dicho Hospital*, manuscrit, Lleida, 1835, 8 pàgines a doble pàgina. Concretament, aquest tercer document fou transcrit,

Tot i això, Marià Olives no acabà del tot content amb aquest treball inicial, ja que aviat percebé que els seus informes restaven incomplets o, pitjor, equivocats en algun punt per culpa d'haver cregut algunes referències poc contrastades documentalment. Així, en repassar les dades apuntades en el seu *Alegato sobre la parroquialitat de l'Hospital de Santa Maria de 1830, cuya Memoria quise adornar con algunas notas concernientes á antiguedades de Lérida, que después vi estas equivocadas algunas de ellas, por haberme guiado de dichos sujetos poco instruidos en aquellos hechos, lo que seguramente no me hubiera acahesido, si hubiese tenido una historia de Lérida*.¹³⁸

Olives era conscient de les mancances historiogràfiques que patia Lleida i llavors, segurament, fou quan va prendre la decisió d'escometre una gran obra d'investigació històrica que almenys solucionés el problema inicial de saber que hi havia escrit al voltant de la ciutat i, més important, quines notícies referents a la seva història eren certes i quines falses. La motivació, no cal entrar en elucubracions, l'explicava el mateix autor: *Para suplir, pues la falta de la indicada historia, luego de haber observado las equivocaciones por mi padecidas en algunas de las notas continuadas en la Memoria arriba indicada, formé la idea de reunir cuantas noticias dignas de fe pertenecientes á Lérida pudiese adquirir, leyendo escrituras auténticas, relaciones é historias impresas ó manuscritas de Autores veraces, y oyendo á personas de buena opinion*.¹³⁹

El resultat final fou la redacció de la *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida escritas por M. (Marià) O. (Olives) R. (Roca) de T. (Torrents) Natural de dicha ciudad. Año 1840*, obra cabdal i emblemàtica de la bibliografia de Marià Olives que hem transcrit en primer lloc. En realitat, la *Coleccion de Noticias* de Marià Olives, un ambiciós manuscrit de 208 pàgines a doble pàgina, és això, un rigorós recull de notícies referents a la ciutat de Lleida, que l'autor cercà entre els escriptors clàssics i contemporanis seus, enriquides per referències trobades en altres formats documentals com l'epigrafia, experiències pròpies, arqueologia, numismàtica, documentació original d'arxiu o manuscrits d'alguns erudits lleidatans. El seu treball no és una història de Lleida com havíem cregut la majoria d'historiadors locals, sinó un conjunt d'eines a partir de les quals es pot fer.¹⁴⁰ Per esvair possibles dubtes, el

---

comentat i publicat en una comunicació presentada en un congrés mèdic per Josep F. Tarragó Valentines, "Un informe sobre el Hospital de Santa María de Lérida, escrito en el siglo XIX por Mariano Olives", dins *Sociedad Española de Historia de la Medicina, V Congreso Homenaje al Profesor Pedro Laín Entralgo*, Madrid, Madrid, 1977, p. 453-465.

138. M. Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 5.

139. M. Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 6.

140. Segurament, influí en la confusió una còpia realitzada per Lluís Roca Florejachs, nebot de Marià Olives, feta per encàrrec de Dídac Joaquim Ballester, un erudit i polític lleidatà de mitjan segle XIX, amb el títol *Historia de Lérida*. El millor estat de conservació d'aquest manuscrit i una lletra

mateix Marià ho deixava clar al final de la introducció de la *Coleccion*, la qual va escriure per explicar els motius que impulsaren el seu desvari: *Con mis noticias he formado los capítulos que contiene esta mi obra, deseando que si algun Literato la viere, corrija las equivocaciones que observare en ella para que enmendada pueda servir á el sujeto que Dios tubiere deparado formar la historia de dicha nuestra ciudad.*¹⁴¹

La *Coleccion de Noticias*, reiterem-ho, és l'obra fonamental d'Olives i per la qual és més conegut. Aparentment, si fem cas de les paraules introductòries de l'autor, sembla una obra tancada i acabada en cinc capítols, però, tot i reconèixer la solidesa que té, algunes ombres o inconnexions apareixen al llarg del text, cosa que fa que ens replantegem aquesta suposició inicial. En primer lloc, no podem saber de cap manera si aquests cinc capítols eren la totalitat de l'obra quan foren enquadrats, ja que, pel que sembla, els textos d'Olives passaren per diverses mans.¹⁴² A banda, hi ha un capítol, el tercer, que resta inacabat, i fins i tot presenta fulls i lletra diferent segons la plana que es consulti. Finalment, la lectura acurada del document descobreix algunes referències a altres capítols que o bé estava escrivint o ja els havia escrit i es perderen abans d'enquadrar-los en el citat conjunt documental.

Així, podem donar per bons els dos primers capítols: *Fundacion de Lérida* i *Nombre con que ha sido conocida la ciudad de Lérida*, però no el tercer, com acabem de dir, *Situacion de Lérida en lo antiguo y en la actualidad*, especialment el *artículo segundo* del capítol, titulat *Número de plazas, calles, islas y casas que tiene Lérida*, que era un catàleg històric dels carrers lleidatans, començant la descripció des de la porta de la Magdalena fins a aturar-se a l'altura de la plaça de la Paeria, restant sense descriure els carrers que van cap a la porta de Sant Antoni i adjacents (Major, Sant Antoni, Cavallers, Palma... etc.). Finalment, el quart i cinquè capítols: *Clima i Jeroglíficos ó emblemas que se sabe ha usado y usa la ciudad de Lérida en sus medallas y monedas*, també poden considerar-se tancats i acabats, encara que, en aquest darrer capítol, hi ha alguna referència de l'any 1841, cosa que ens fa pensar en la possibilitat que quan degué morir encara treballava en la redacció de la *Coleccion de Noticias*.

---

més clara han fet que sigui l'obra preferentment consultada en detriment de l'original d'Olives, ignorant la majoria d'historiadors les imprescindibles explicacions de l'autor. Amb tot, aquesta còpia només conté els quatre primers capítols de l'original i presenta algunes equivocacions per manca de rigor en la transcripció i nombroses faltes d'ortografia.

141. M. Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 6.

142. Lluís Roca Florejachs manifestà en la seva obra *Fastos Ilerdenses*, p. 13, que rescatà algunes obres del seu oncle en els encants, mentre que Josep F. Tarragó Valentines explicava que el seu besavi, Josep Pleyan de Porta, posseïa una còpia d'una *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio*, avui desapareguda. Així mateix, aquell autor informava sobre les estranyes contingències que havien patit alguns escrits de l'historiador en mans particulars, que avui en dia semblen il·localitzables. José F. Tarragó Valentines, *Un estudio inedito sobre Hospitales...*, p. 20-21.

Tanmateix, centrant-nos en el contingut documental de què disposem, l'autor presentà les seves *Noticias* partint de dues fonts que perfilen cada capítol: d'una banda, les notícies documentals que trobà de Lleida en els arxius, epigrafia i altres autors, que li serviren per confeccionar els capítols 1, 2 i 5, eminentment històrics; d'altra banda, les que observà Olives directament en vida, les quals li serviren per escriure els capítols 3 i 4, que són un retrat de la ciutat al llarg del primer terç del XIX. Aquests darrers són, al nostre entendre, els més valuosos per a la historiografia actual, ja que presenten el millor escanner conservat de la ciutat de Lleida en aquell temps i, el més important, són una font de dades molt aprofitable en alguns camps molt poc estudiats com, per exemple, el clima, l'epidemiologia, l'urbanisme, les plagues de l'agricultura, la flora dels seus encontorns o la meteorologia.

En aquest sentit, les cites que insereix Olives al llarg de l'obra descobreixen altres intencions, que passaven per escriure un text molt més dilatat. Així, com a mínim hem trobat referències de voler redactar quatre capítols més, que en dos dels casos es podrien relacionar amb altres obres soltes localitzades del mateix autor.

Però, anem a pams. En el capítol tercer, article segon, dedicat als carrers de Lleida, quan parla del carrer Clot de les Monges especifica que en aquell indret hi hagué un convent *segun largamente relataré en el capítulo que tengo destinado para tratar de los conventos que tiene y ha tenido Lérida*, del qual no es té cap referència documental.¹⁴³ Més endavant, en el capítol 4 de la *Coleccion*, paràgraf 45, referit a les aigües de Lleida, especifica que *en el capítulo Rio Segre, de esta mi coleccion, se hallaran otras noticias de este rio y sus aguas*. Com en el cas anterior, l'esmentat capítol que es proposava escriure Olives referit al riu Segre no ha arribat a les nostres mans, ni tampoc sabem si el va escriure mai. De fet, tampoc se n'han trobat referències per enlloc.

D'altra banda, com ja s'ha dit més amunt, dos treballs més, tinguts com a independents per la historiografia lleidatana, podrien haver format part, originalment, de la *Coleccion* si ens atenim a les notes d'Olives. En primer lloc, el titulat *Hijos ilustres en Santidad, Letras y Armas que ha tenido Lérida*, un manuscrit de 28 pàgines a doble pàgina, sense data, que es conserva a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. En aquest cas, dues són les raons principals per les quals considero que aquesta obra és un capítol més de l'esmentada *Coleccion* d'Olives. Per una banda, perquè l'autor precisa en la cita **A** de la seva introducció o motius que l'han impulsat a escriure la *Coleccion*, que tenia la intenció d'incloure un capítol que parlés *de los sujetos mas eminentes en virtud y literatura que han sido individuos del Cabildo de la iglesia catedral de Lérida*; i que no apareix en el relligat final de la *Coleccion*. D'altra banda, el text que dóna contingut a aquest capítol ve

---

143. M. Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqüísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 124 del manuscrit.

encapçalat per una nota, en la part superior esquerra del primer full, en la qual es llegeix *Borrador*, seguit de *Capítulo...*, encara sense numerar, cosa que ens fa pensar, en conjunt, que en realitat Olives estava elaborant aquest treball com un capítol més de la seva monografia, i que aquest no el va poder acabar a temps, ni va precisar del tot el seu contingut. Tot i la provisionalitat que desprenen alguns passatges d'aquesta obra, hem considerat que la informació que conté és prou interessant com per introduir-la en el conjunt de textos transcrits d'Olives, com si fos un apèndix més de la *Coleccion*, i, d'aquesta manera, fer justícia al que sembla ser la voluntat inicial de l'autor.

En segon lloc, un altre manuscrit, en aquest cas mecanografiat, intítulat *Hospitales y establecimientos de caridad y beneficencia que hay y se sabe ha habido en la ciudad de Lérida*. El text conservat en els nostres dies és una còpia mecanografiada que es custodia a l'Arxiu de l'IEI. Aquest text segurament tingué el seu origen, tot i que no està signat, en algun treball previ a la transcripció que realitzà per a una posterior publicació Josep F. Tarragó en 1976 per encàrrec de la institució d'una altra còpia de l'original d'Olives, en aquest cas manuscrita i avui en dia perduda, realitzada per l'arxiver de la Paeria en 1935, Enric Arderiu. Aquest opuscle s'ha considerat sempre independent de la *Coleccion de Noticias*, però la transcripció que hem realitzat d'aquesta darrera obra d'Olives ens ha descobert les seves vertaderes intencions, ja que en el capítol IV, número 27, l'autor notificava el seu desig de realitzar una exposició dels hospitals i cases de beneficència de Lleida. Així, l'historiador s'expressava amb la següent claredat: *de cuyo hospital, del de San Lázaro y de los demás hospitales y establecimientos de beneficencia que tiene y se sabe ha tenido dicha nuestra ciudad, trataré en otro capítulo*. Respectant la idea inicial d'Olives, sembla lògic que el text citat, com l'anterior, també formi part d'aquest volum compost per les transcripcions de les seves obres, com així hem fet.¹⁴⁴

Finalment, completaria la bibliografia conservada de Marià Olives un interessantíssim treball, malauradament incomplet, que sota el títol *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio que se sabe ha tenido la ciudad de Lérida desde la mas remota antigüedad, hasta el pasado año 1842, dividida en cuatro épocas, que comenzando la primera en los tiempos de los Ilergetas, dura hasta que dicha ciudad fue conquistada por el conde Don Ramon Berenguer, cuarto de este nombre; la segunda época principia al fin de la primera, y acaba en el año 1412 en que la Corona de Aragon fue adjudicada a Don Fernando I, infante de Castilla; la tercera época principia en el espresado año 1412 y fine en el año 1707 en que Felipe V de Borbon entró triunfante en Lérida, venciendo á los partidarios de Carlos III de Austria; y la cuarta época abraza desde la indicada entrada de Felipe V en Lérida hasta el relatado año 1842, poniendo al*

---

144. Tanmateix, en el seu dia ja fou publicat, independentment, a la revista *Ilerda*, núm. XXXVII, Lleida, 1976, amb la transcripció del text i un estudi introductori, molt correcte, de la vida i obra de Marià Olives realitzat per José F. Tarragó Valentines, amb el títol *Un estudio inedito sobre Hospitales antiguos de Lérida original del historiador Mariano Olives*, p. 9-58.

*fin un Apéndice de varios documentos citados en el discurso de la obra,*¹⁴⁵ es publicà parcialment en articles al llarg de 1875 a la revista lleidatana *El Cronicon Ilerdense*, i, posteriorment, a *Revista de Lérida*, amb el subtítol *Segunda época de El Cronicon Ilerdense*. En aquest treball, Marià es belluga amb gran mestria per la història de Lleida, i el que ens ha arribat de l'obra mostra un historiador competent, rigorós i que sempre aporta nous materials per enriquir el coneixement del passat de Lleida. L'obra sembla inspirar-se i emular les *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* d'Antoni de Capmany i, ho repeteixo, és una llàstima que només ens hagin arribat les dues primeres parts i restin en l'oblit les dues darreres que sembla haver escrit, perquè el nivell del treball, que també hem inclòs en la relació de transcripcions, és el resultat historiogràfic de la seva maduresa intel·lectual. A més a més, tal com detalla el títol, fou redactat en 1842, posterior a la *Coleccion de Noticias*, la qual, segurament, li serví de base documental per a la redacció d'aquesta *Memoria*.

L'historiador lleidatà Josep Pleyan de Porta (1841-1891) posseïa en 1873 *este manuscrito que nosotros guardamos como una preciosa joya y revela los profundos estudios que llevaba hechos*. Pleyan començà a publicar-lo a la revista *El Cronicon Ilerdense* en petites entregues d'una o dues planes en 1875, però no va cloure l'edició sencera. Amb tot, Pleyan sempre lloà la classe i dedicació d'*este insigne patricio, digno de perpetua memoria por el afán con que se consagró durante su vida al enaltecimiento de su patria en los diversos cargos públicos que se le confiaron, sin duda con el propósito de escribir mas tarde nuestra historia, habia reunido infinidad de escritos y noticias al objeto, que desaparecieron luego después de su muerte*. Però ja avisava que *lástima que los mas de sus luminosos trabajos se hayan perdido, porque en ellos debia encerrarse un precioso caudal de erudicion histórica leridana digno de ser conocido por todos, i deixava un testimonio de agradecimiento por los manuscritos que ha dejado, para dar a conocer uno de los historiadores inéditos de Lérida*.¹⁴⁶

Entre els treballs d'Olives que sabem que algun dia van circular, però dels quals no hem trobat constància material enlloc, podem citar quatre quaderns manuscrits de *Notas diversas sobre historia de Lérida*, que posseïa l'arxiver municipal de la dècada dels 30 del segle XX, Enric Arderiu Hospital, heretat del seu pare Enric Arderiu Valls, que arribà a consultar l'historiador Josep Alfons Tarragó Pleyán en 1935.¹⁴⁷ També es coneixen dos treballs titulats: *Sujetos ilustres que*

---

145. Publicada parcialment a la revista lleidatana *El Cronicon Ilerdense*, número 12, 9 de maig 1875, p. 93-94; núm. 14, 22 maig 1875, p. 106-107; núm. 15, 30 maig 1875, p. 116-117; núm. 16, 6 juny 1875, p. 123-124; núm. 17, 13 juny 1875, p. 131-132; núm. 18, 20 juny 1875, p. 139-140; i núm. 19, 27 juny 1875, p. 148. Posteriorment, seguí la publicació a *Revista de Lérida*, amb el subtítol *Segunda época de El Cronicon Ilerdense*, núm. 20, 18 juliol 1875, p. 159-160; núm. 26, 26 agost 1875, p. 203-204; núm. 29, 12 setembre 1875, p. 226-227; núm. 33, 10 octubre 1875, p. 261-262; núm. 36, 31 octubre 1875, p. 284-285; i núm. 38, 14 novembre 1875, p. 300-301.

146. Josep Pleyan de Porta, *Apuntes de Historia de Lérida*, Lleida, 1873, p. 30-31.

147. José Alfonso Tarragó Pleyán, "Materiales de arqueología de la ciudad de Lérida", *Ilerda*, núm. 2,

debieran recordarse en la historia de Lérida, i Catálogo de algunos escritores catalanes que fueron catedráticos, doctores ó escolares de la Universidad literaria de Lérida, propietat en 1977 de Francesc Rabasa Reimat, que els heretà del seu pare Josep Rabasa Fontseré, els quals feren gran servei a l'historiador Josep Lladonosa Pujol (1907-2000) en la redacció del segon volum de la seva *Història de Lleida*.¹⁴⁸

A més a més, segons informava Josep F. Tarragó, existia un treball d'Olives a l'Arxiu Municipal: *Memoria sobre el establecimiento de beneficencia llamado Pía Almoína, instituido en los claustros de la catedral de Lérida para socorrer con limosnas á los necesitados*, que realitzà en qualitat de vocal secretari de la Junta de Beneficiència i a dia d'avui, pel que sembla, tampoc es pot localitzar.¹⁴⁹

Finalment, és possible que també arribés a redactar una monografia, també perduda, sobre *Epigrafia de Lérida*, que podria tenir el seu origen en les notes recollides pel notari Josep Pocarull Castells, del qual reorganitzà el seu arxiu en 1825. L'obra de Pocarull seria un recull d'anteriors treballs epigràfics realitzats per altres estudiosos d'aquesta ciència a Lleida, els quals feren menester a Olives per a la redacció del capítol cinquè de la seva *Coleccion*. La pèrdua d'aquest manuscrit és per a alguns documents irreparable, ja que, pel que sembla, contenia totes les inscripcions de l'antiga Seu Vella de Lleida, destruïdes arran de la transformació d'aquell edifici en quarter militar.¹⁵⁰

3.3.4. Fonts històriques que empra

Olives fou un humanista. La consulta de la seva obra principal, *Coleccion de Noticias*, descobreix un home que s'havia autoformat en l'anàlisi de la història, però també de la literatura, la geografia, l'epigrafia, la numismàtica i l'arqueologia, i que coneix les principals obres que s'han publicat en aquestes disciplines, tant clàssiques com contemporànies. Tanmateix, com hem apuntat en l'apartat anterior, el recull de manuscrits de notes dels seus mestres, París, Pocarull i el seu pare Anton, fou la base que li serví per començar a redactar la seva monografia més ambiciosa, l'esmentada *Coleccion de Noticias*. La seva obra culminà el treball de tot el grup, cosa de la qual no s'amagava Marià: *colocando entre las tales noticias las que ya tenia sacadas de unos manuscritos formados, el uno por un Religioso trinitario calzado conventual que fue en su convento de PP. Trinitarios de Lérida por los años de mil siete cientos setenta y seis, el otro por nuestro paisano el ya*

---

fasc. 2, nota 75, Lleida, 1944.

148. José F. Tarragó Valentines, *Un estudio inédito sobre Hospitales...*, p. 21; i Josep Lladonosa Pujol, *Història de Lleida*, Tàrrrega, 1972-1975.

149. José F. Tarragó Valentines, *Un estudio inédito sobre Hospitales...*, p. 22. A més a més, Pere Sanahuja, *Historia de la Beneficiencia en Lérida*, Lleida, 1944, p. 239; també cita i certifica l'existència d'aquest informe avui ilocalitzable.

150. José F. Tarragó Valentines, *Un estudio inédito sobre Hospitales...*, p. 22.

nombrado Doctor Don Ignacio París y Badia, ciudadano honrado, Doctor en derechos por la Universidad de Cervera, en cuya Universidad siendo colegial del colegio de la Asunta, siguió su carrera literaria, Abogado de los Reales Consejos y de la Real Audiencia de Cataluña, Síndico Procurador General que fue varias veces de dicha nuestra ciudad, residente por mucho tiempo en la villa y corte de Madrid, y empleado por el Comun y por otras varias corporaciones de la propia nuestra ciudad en diferentes comisiones, que desempeñó á satisfaccion de los interesados, y después de tener la fama pública de ser otro de los literatos mas eruditos de Lérida, murió en la misma ciudad á los siete de noviembre del año 1800, siendo de una edad muy adelantada; el otro manuscrito fue formado por el Discreto José Pocerull, tambien hijo de Lérida, escribano público, apostólico y real del colegio y número de dicha ciudad, comisionado por el M.Y. Ayuntamiento de la misma para arreglar el archivo de papeles del propio Ayuntamiento, en cuyo archivo de papeles del M.Y. Cabildo de la iglesia catedral de la propia ciudad, y fue Escribano de la ínclita Religion de Sanjuanistas, la que le consultaba los asuntos del mayor interes acerca las rentas que la misma percibia en Lérida y su comarca, segun así se desprende de la larga correspondencia y notas halladas en su escribania que yo arreglé en el año 1825; y el otro manuscrito fue formado por mi Señor Padre el Discreto Antonio Olives, escribano público, apostólico y real y del colegio y número de esta dicha ciudad.¹⁵¹

A banda, Olives rebé l'ajut inestimable d'altres col·laboradors, principalment eclesiàstics, que tenien al seu càrrec els arxius d'institucions religioses, però també d'alguns civils, els quals li facilitaren tot tipus de documents per enfortir les seves investigacions. Entre aquests darrers podem citar l'advocat Anastasi Pinós, el noble Joaquim Gomar i el seu amic, el jove advocat Manuel Fuster Arnaldo, els quals posseïen unes bones col·leccions numismàtiques que Olives consultà per contrastar les seves notes. Altrament, en el primer grup destacaren els arxivers de la Catedral de Lleida, Rafael Soldevila Barnola i Manuel Gerona; el rector del col·legi de mercedaris, fra Jaume Puig; el canonge doctoral de la Catedral, el doctor Tomás Coder, que estava molt ben relacionat amb el Monestir de les Avellanes i li facilità algunes cartes que s'havien creuat amb l'antiquari Jaume Pasqual; i el canonge magistral de la Catedral, Juan Bautista Arajol.

Altrament, Olives també va recollir informació sobre el terreny, és a dir, la cercà allí on es trobava. D'aquesta manera, al llarg del text demostrà que coneixia els principals arxius de la ciutat, Paeria i Catedral, i els documents més importants que custodiaven aquests magatzems d'informació. Tampoc dubtà a desplaçar-se per comprovar *in situ* a qualsevol lloc de la ciutat on es produïa una troballa arqueològica o epigràfica per copiar el text ràpidament i així evitar la pèrdua de la informació que contenia. Però, d'altra banda, també experimentà per conte propi, sobretot en el vessant geogràfic de la seva investigació. Així, fa un complet estudi del temps atmosfèric en la dècada dels 30 del segle XIX, elaborant taules

---

151. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 5.

numèriques on anotà els valors de la temperatura i altres contingències com el tipus de vent, la inestabilitat, la nuvolositat... etc. Finalment, un darrer grup d'informació per al seu treball foren les experiències que visqué. Així, Marià Olives realitzà proves agrícoles en el seu hort que després explicà en el llibre; i també resulta interessant la narració d'alguns fets i fenòmens atmosfèrics que va viure i dels quals deixà constància escrita.

3.3.5. Metodologia

Olives, tot i proclamar que només feia cas d'escriptors veraçs, a l'estil dels il·lustrats i erudits de finals del XVIII, ja fou un autor marcat pel romanticisme que amarava culturalment Espanya des de la tercera dècada del XIX. Així, des de bon començament, en la dedicatòria inicial del seu treball, feia honor de l'inflamat patriotisme que estimulà la seva producció literària: *A ti Lérida, patria mia muy amada, consagro esta mi Coleccion de Noticias, que deseo sea causa que una pluma bien cortada, escriba tu Historia, para que publicando en ella tus heroicos hechos, seas estimada de todos, así como lo eres de este tu hijo Mariano Olives.*¹⁵²

En aquest sentit, unes planes més endavant, ja podem detectar que sent una debilitat especial per dos èpoques concretes de la història de Lleida, en les quals es deté per explicar els fets, tot deixant una crítica positiva de les accions desenvolupades per alguns dels seus protagonistes. Així, ja hem vist, en l'apartat polític de la seva biografia, que era defensor del model municipal per insaculació dels segles XVI i XVII, en què tots els grups socioprofessionals de la ciutat tenien possibilitat de participar en una corporació representativa àmplia, en oposició al model borbònic imposat en 1717 per l'absolutisme en què el monarca nomenava un cos reduït de vuit regidors per governar el municipi, la majoria vitalicis o perpetus, i que tenien com a característica comuna la seva pertinença als cossos privilegiats de la societat i la seva fidelitat a la Monarquia.¹⁵³

No debades, Olives relacionava l'entrada de les tropes de Felip V a Lleida en 1707 amb la destrucció de gran part del teixit urbà i d'alguns dels edificis més emblemàtics: *y así es que el Domingo primero de 1707 se presentó frente de la ciudad un ejército de unos cuarenta mil hombres al mando de aquel Rey y después de haber entrado por la brecha de la muralla el doce de Octubre inmediato, obligó á capitular á los del castillo en once de Noviembre, sufriendo en el interin el pueblo toda clase de atropellamientos segun lo relataré en otro capítulo. Durante esta guerra cuyo teatro principal fue nuestro Principado, Lérida varió toda la forma que tenia antes de ella: en esta ocasion se perdieron*

---

152. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, dedicatòria de la pàgina següent a la portada.

153. Quintí Casals, *Polítics de Lleida. El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Lleida, 202, p. 43-82.

*las casas que estaban en las inmediaciones de la Catedral antigua en lo alto de la colina, que eran las mas magníficas de la ciudad.*¹⁵⁴

Certament, la Guerra de Successió deixà esgotada Lleida, que fins que no ultrapassà el primer terç del segle XIX no recuperà el volum de població ni el teixit morfològic que havia tingut abans del conflicte setcentista.¹⁵⁵ A banda, Olives coneixia i denunciava l'efecte devastador de les mesures represores de Felip V contra Lleida i Catalunya, a causa de les quals la ciutat perdé gran part de la identitat que l'havia caracteritzat fins llavors. Efectivament, el Borbó eliminà totes les universitats catalanes per bastir-ne només una a Cervera, ciutat que es mantingué fidel a la seva causa durant el conflicte civil, derogà el model municipal representatiu austriacista per un model molt reduït dependent totalment de la Corona i, fins i tot, després de tancar-la per al culte religiós, es proposava derruir la Seu Vella, cosa que no féu, tot i que la transformà en un castell de defensa militar. La mutació de funcions de la Seu Vella també modificà la morfologia de la zona urbana més propera al temple, en la qual hi havia els edificis més destacats de la ciutat, els quals foren derruïts per aclarir la visió defensiva de la nova fortalesa.¹⁵⁶ A banda, la ciutat es veia encara en 1840 perjudicada per algunes

---

154. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, paràgraf 19 del tercer capítol.

155. La bibliografia sobre aquesta època és àmplia i algun cop un pèl contradictòria sobre els períodes de desenvolupament morfològic i poblacional de la ciutat. Amb tot, sí que sembla haver-hi un consens general que la Guerra de Successió significà un gran sotrac demogràfic per a Lleida, que passà de 10.000 habitants a uns 2.500 i va veure derruïdes algunes parts de la seva estructura urbana que ja no es reconstruïren. Vegeu Joan Ganau, *La idea de ciutat a Lleida: segles XVIII/XX*, Lleida, 1992; Lluïsa Pla i Àngels Serrano, *La societat de Lleida al set-cents*, Lleida, 1995; Quintí Casals, *Canvi econòmic i social en el pas de l'antic règim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, 1999; i els volums 6è i 7è de la *Història de Lleida*, dirigida per Roberto Fernández i Manel Lladonosa, Lleida, 2003.

156. En aquest punt potser convé reflexionar sobre aquests esdeveniments i la valoració historiogràfica que se n'ha fet. Coneixem l'opinió que manifestà fa uns anys Antoni Passola sobre la derogació de la Paheria en defensa de les tesis de Rafael Gras com una necessitat dels temps que corrien, és a dir, resumint, a començaments del segle XVIII el rei no necessitava el suport del poble per governar i reforçà el poder de la noblesa en el municipi per, de passada, reforçar el seu i anihilar l'artificiós equilibri del govern municipal austriacista. Aquest argument es contraposaria a l'exagerat victimisme que manifestà la Renaixença catalana de finals del XIX sobre tots aquests esdeveniments. En aquestes planes no hi prendrem partit, però sí que recordarem que el canvi esdevingué després d'una guerra civil en la qual els nobles romangueren dividits durant el conflicte, no tots volien el mateix i, evidentment, la pèrdua de les institucions i la repressió foren actes arbitraris d'un rei dolgut amb la decisió de gran part del teixit social català. No crec adient que s'hagin de minimitzar aquests fets. La pregunta seria, llavors: la necessitat es creà sola o algun esdeveniment extern la va provocar? La validesa dels arguments bèl·lics de dos bàndols oposats són difícils de contraposar: qui té raó dels dos? Potser només dependrà de qui vulguem escoltar... Tanmateix, sembla possible afirmar que, si no hi ha una transició política que permeti originar les necessitats sociopolítiques del moment d'una forma espontània, per quallar després en un sistema de govern determinat, no es pot presentar un nou govern sorgit i imposat pel triomf de les armes com una necessitat del moment polític que es viu. Per tant, l'opinió de Gras i Passola hauria de restar, com a mínim, en quarantena. Antoni Passola, "Introducció", dins Rafael Gras d'Esteva, *La Paheria de Lleida*, Lleida, 1988, p. 16-17.

lleis decretades després de la cruel guerra llamada de Sucesion, á consecuencia de la cual Lérida quedó como en esqueleto, y sujeta, así como el resto del Principado de Cataluña, á un Gobierno déspota militar, que con sus leyes de fortificacion, aun vigentes, prohibió levantar á la distancia de 1.500 varas de las fortificaciones fosos, paredes ni edificio alguno proporcionado para habitar personas, prohibicion que deberia procurarse desterrar, y entonces en nuestra ciudad podrian formarse arrabales en las inmediaciones de la muralla, proporcionando con esto á los habitantes casas cómodas, de que tanto carece Lérida.¹⁵⁷

Amb relació al conflicte successori de començaments del segle XVIII, Olives tenia molt clara la culpabilitat, ja que Carlos II, que murió el dia primero de Noviembre del año 1700 sin haber dejado descendiente alguno, en su testamento que firmó á dos de Octubre del dicho año en poder de su Secretario del Despacho universal, eligió para su sucesor de la Corona á Felipe, nieto del Rey cristianísimo é hijo del Delfin de Francia, mas como creyeron los catalanes que esta corona tocaba esclusivamente á los de la augusta casa de Austria, recelaron que en aquella disposicion habia habido algun engaño y así desde un principio demostraron descontento y que les era muy violenta la entrada de Felipe, A més a més, su gobierno si hemos de hablar sin lisonja estuvo siempre muy distante en querer que los catalanes se mantuviesen en las gracias y prerogativas que se le habian concedido en pago de los sacrificios que tenian hechos al Estado, las glorias del cual habian procurado aumentar hasta lo sumo.¹⁵⁸

Davant aquests fets, Olives idealitzà altres moments de la història de Lleida, especialment l'època de l'edat mitjana. Aquell bast període, caracteritzat per la reconquesta de la ciutat als àrabs en 1149, la posterior formació del govern municipal regit pel Consell General, la consagració de la Seu Vella en 1278, la instal·lació de l'Estudi General per gràcia de Jaume II en 1300 i la creixent activitat en tots els terrenys que experimentà la ciutat, foren mitificats per Olives, fins al punt que quan parlava sobre l'agricultura, activitat bàsica de la població lleidatana, diré, que dicho precioso ramo, fuente de verdadera riqueza, subsistió en el estado que dejo escrito, hasta el siglo XV en que acabaron de sentarse en el solio del condado de Barcelona los descendientes en linea directa de los Wifredos, Borrells y Berenguer, y entró á ocuparlo Don Fernando I Infante de Castilla.¹⁵⁹

Tanmateix, repetim que no han d'estranyar gens els tics patriòtics que presenta Olives en la seva obra, ni la idealització del passat medieval que fa, ja que aquells foren anys d'exaltació romàntica a Europa. Aquell era el corrent ideològic imperant en la primera meitat del XIX, que de rebot influïa en l'ambient general i, per descomptat, en la resta de disciplines humanístiques. En aquest

---

157. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, p. 160.

158. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, cap. 3, apartat 19.

159. Marià Olives, *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio...*, paràgraf 21.

sentit, la història tingué un paper determinant en la recuperació de la dignitat dels pobles, ja que donava sentit a la seva existència i era l'eina que possibilitava el descobriment de fonts documentals desconegudes que servien per fornir la seva identitat. El problema és que molts cops es passaren els límits històricament correctes, s'exageraren els fets positius o negatius segons convingués per enfortir la nacionalitat, i s'acabà per distorsionar la realitat històrica.¹⁶⁰

No obstant això, en descàrrega de la idealització medieval que feia Olives, podem dir que ell havia nascut a finals del XVIII i, segurament, escoltant les opinions del seu pare i els seus companys, gairebé contemporanis del brusc canvi austriacista pel borbònic, fornís una opinió personal molt negativa sobre l'absolutisme. Tampoc hauríem de menystenir l'efecte sorpresa i divulgador que tenien les troballes de l'historiador amb la seva metodologia. M'explico: si partim de la base que Lleida tenia escassetat de treballs historiogràfics, tampoc hauria d'estranyar que Olives fos el primer sorprès en descobrir que la ciutat on vivia tenia una dilatada història, amb èpoques del seu passat molt més esplendoroses, en tots els sentits, que les que vivia en la primera meitat del XIX. Així, sembla lògic disculpar que un cert patriotisme es colés en el seu discurs argumental, segurament perquè ell fou el primer que se sorprengué de la notorietat de Lleida en el passat i perquè se sentia amb l'obligació d'explicar-ho amb èmfasi als seus conciutadans, amb la voluntat, cal suposar, de voler captar la seva atenció.

En aquest sentit, un altre moment que destacava de la història de Lleida fou el de la seva formació com a poble, la història dels ilergets i l'enfrontament d'aquests contra una gran metròpoli, Roma, per mantenir la seva independència territorial. D'aquesta manera, també mitificà els ideals que empenyeren la revolta d'Índibil i Mandoni contra el general romà Escipió: *En este estado de cosas, que para los Romanos era muy halagüeño, pero imponente para el español que intentase oponerse á los dictados de la República Romana, Mandonio, Príncipe de los Ilergetes á el cual Tito Livio en su decada 3ª, lib. 2ª, capº 8º, llamó Rey, viendo la esclavitud en que iba á caer su patria, si Roma llegaba á dominarla, prefiriendo morir antes que llevar la cadena de esclavo, levantando en medio de los suyos; quizá dentro de nuestra ciudad de Lérida, el grito de Viva la libertad, viva la patria libre é independiente, declaró guerra á Escipion y todos sus confederados, entrando con mano armada por los territorios que se mantenian á favor de los de Roma.*¹⁶¹

En el cantó oposat, Olives tampoc s'està de criticar les èpoques històriques que considerava perjudicials per a la ciutat. Així, ja hem vist l'antipatia que li produïa l'absolutisme borbònic, rebuig que també traslladà al període de la dominació mahometana soferta per Lleida. Concretament, sobre aquest moment

160. A. Passola, "Introducció", dins Rafael Gras d'Esteva, *La Paeria de Lleida*, Lleida, 1988. En aquesta introducció, Antoni Passola detalla gran part dels mals del romanticisme, la Renaixença i la seva aplicació en la història.

161. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiquísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, paràgraf 31 del capítol 1.

de la història lleidatana va escriure: *dominada Lérida por los Moros, así como perdió su libertad, perderia tambien sus armas ó emblemas y cuanto tendria indicio de poder y soberania, pues aunque aquellos bárbaros permitian á los Cristianos vivir entre ellos, y tener Sacerdotes para seguir con su religion católica, como esto no era sino para entretenerlos, arrancarles su substancia y esclavos hacer de ellos á su antojo, no es de creer les permitiesen la menor cosa que recordase las antiguas glorias de los del pais; así aseguraria, que conquistada nuestra ciudad su gente dejaria de usar jereoglíficos y emblemas propios, y solo conocerian los de sus conquistadores, los cuales serian propios del mahometanismo, observando esta conducta hasta que por esfuerzos de Don Ramon Berenguer, cuarto de este nombre, Conde de Barcelona, quedó libre del yugo musulman.*¹⁶²

Definitivament, hem de concloure que Olives fou un historiador a cavall entre la Il·lustració i el romanticisme, que va caure en els tics del seu temps i mitificà èpoques passades en contraposició a altres, és el preu que paga la seva obra pel moment en què fou escrita. Tot i això, va refusar la llegenda i també va denunciar moltes falsedats i invencions de la historiografia al llarg del temps. I si en algun moment acabà prenent partit, ho féu després de presentar les dues versions historiogràfiques, amb la qual cosa la seva obra fa el mínim servei exigible de certificar les notícies existents sobre la història de Lleida, les cregui o no.¹⁶³ Per tant, la seva *Coleccion de Noticias* és una eina interessantíssima per conèixer el que s'havia escrit sobre Lleida al llarg del temps fins a 1840, facilitant la consulta d'uns textos que avui en dia són difícils de localitzar i llegir.

Tanmateix, el treball d'Olives presenta altres matisos metodològics i de contingut positius. Així, en la *Coleccion de Noticias* assaja un tipus de treball empíric, les seves anotacions atmosfèriques, totalment innovador en un investigador lleidatà. Tampoc desmereix l'intent que fa de catalogar tots els carrers de la ciutat en 1840, amb la qual cosa tenim una descripció morfològica detallada d'una àmplia zona que, llamentosament, no va poder cloure. Finalment, també s'endinsà en altres camps molt poc estudiats i coneguts com són la descripció hidrogràfica de Lleida, el clima de la comarca, la demografia i el teixit morfològic de l'urbs, els animalons que amenaçaven les collites, la fauna i la flora... etc; descripcions, totes aquestes, que enriqueixen la seva aportació històrica amb una altra visió, la del moment que viu, que per als historiadors actuals és una font documental d'incalculable valor.

---

162. Marià Olives, *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqüísima y nobilísima Ciudad de Lérida*, paràgraf 9 del capítol 5.

163. Així, per exemple, en el manuscrit titulat *Hijos ilustres en Santidad, Letras y Armas que ha tenido Lérida*, Olives manifesta que creia en l'existència de sant Anastasi va existir, tot i que a la nota 5 feia referència a un altre erudit contemporani seu que no ho creia així: *El Padre la Canal niega que San Anastasio sea hijo de Lérida. Véase España Sagrada, tomo 46.*

3.3.6. Conclusió: valoració dels textos d'Olives

L'obra de Marià Olives és un exemple de la cruïlla en què es trobava la historiografia catalana en 1840: per una banda, encara manifestava l'arrelament amb l'erudició diplomàtica dels pares premonstratencs de finals del XVIII i, d'altra banda, no manifestava totalment els trets característics, principalment de reivindicació nacional, de les obres romàntiques catalanes que es veurien en un avenir molt proper. Olives se situaria en la línia de la generació de 1808, engegada per Capmany i en la qual podríem incloure, com a figures principals, Josep Pau Ballot (1747-1821), *Gramatica y apologia de la llengua catalana*, 1815; Felix Torres Amat (1772-1847), *Memorias para formar un Diconario Crítico de Escritores Catalanes*, Barcelona, 1836; i Pròsper de Bofarull (1777-1859), *Los Condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, 1836. Aquests autors, com fa Olives en el cas lleidatà, tingueren la virtut de tancar el cicle il·lustrat de Catalunya i posar la primera pedra per al llançament de la Renaixença. En aquest sentit, defensaren la tradició i esplendor lingüística de la llengua catalana, però van escriure, majoritàriament, en castellà. Amb tot, Olives, que fou dels que sempre van escriure en castellà, copià els textos que trobava escrits en català literalment i no perdè ocasió d'introduir mots en aquesta llengua quan feia descripcions dels costums i tradicions de Lleida.

En conseqüència, hem d'emmarcar l'obra d'Olives en la seva voluntat de recuperar la memòria històrica de la ciutat on vivia. Per tant, era un historiador local; i el seu concepte historiogràfic fou el de fer un servei a la ciutat que estimava. L'argument pot semblar irrellevant, però en el moment en què visqué, repetim-ho, té sentit, ja que Lleida no tenia una història o crònica dels fets més remarcables del seu passat. Ell detectà aquesta mancança i es dedicà a recollir totes les notícies que trobava sobre la ciutat en els textos clàssics i contemporanis per crear un base de dades documental que servís de punt de partida per a qui vulgués augmentar-la o fer història amb ella. Molts han consultat el seu treball els darrers 170 anys i només de tant en tant han aparegut, parcialment, apunts de la seva obra en publicacions periòdiques o de conjunt. És cert que segons el moment, a Olives, el traïa la passió patriòtica que sentia per Lleida, i això féu que s'esbravés opinant subjectivament sobre alguns fets del passat de la ciutat, però ja hem explicat que en l'època romàntica aquest comportament era habitual i, per tant, l'hauríem de valorar com una manifestació típica del moment. Cometríem una greu errada si menystinguéssim l'obra d'Olives per no fer un esforç d'empatia que ens permetés superar l'obstacle excessivament patriòtic que se'ns presenta en algun paràgraf. A més a més, crec interessant llegir i copsar com es feia l'anàlisi històrica en aquell moment, com un baula més de la cadena científica cap a la veritat objectiva que exigeix el saber. Una cadena de la qual formem part els investigadors de totes les èpoques que amb honradesa hem treballat i ens hem atansat a la ciència.

Definitivament, recuperem Olives. Per primer cop s'editen els seus textos complets, els que han sobreviscut en alguns arxius lleidatans, els que s'han escapat de l'oblit o l'espoliació. Ell fou el primer historiador contemporani de la ciutat, el primer que procurà fer una relació seriada dels principals esdeveniments que s'havien succeït en el seu si, el que recollí i ordenà el treball d'altres humanistes que abans seu sentiren la necessitat d'anotar en un quadern les vicissituds d'aquesta ciutat per perpetuar la seva memòria. Tard, però a temps, la historiografia lleidatana ret un just homenatge al precursor de la investigació social a Lleida. L'empremta que deixà fou i és l'inici del llarg camí de molts investigadors socials a Ponent.

4. COMENTARI SOBRE LA TRANSCRIPCIÓ

Abans que ens endinsem en la lectura dels textos de l'historiador Marià Olives, és adient escriure un breu comentari sobre les normes que ens ha semblat oportú marcar a l'hora de redactar la transcripció final de la seva obra. En primer lloc, s'ha de dir que ens hem trobat que els manuscrits originals d'Olives seguien unes normes bastant uniformes, és a dir, solien ser molt similars en la forma escrita i mantenien un rigor ortogràfic bastant coherent, mentre que els que hem transcrit de còpies o publicacions seriades presentaven una anarquia que, en algun cas, fregava la traïció a l'original, com ja hem detallat abans. Per tot això, sembla lògic marcar unes mínimes normes de transcripció, les quals considerem bàsiques per establir una certa unitat en tots els escrits.

Els textos transcrits són quatre, amb un volum i valor historiogràfic diferents, més dos documents administratius relatius a l'activitat política desenvolupada per Olives. En primer lloc, apareix la seva obra resum i emblemàtica, la que fa d'Olives un historiador conegut i citat per la historiografia lleidatana: *Coleccion de Noticias ó sea Memorias para formar la historia de la antiqúisima y nobilísima Ciudad de Lérida escritas por M. (Marià) O. (Olives) R. (Roca) de T. (Torrents) Natural de dicha ciudad. Año 1840.*

L'obra, com ja hem comentat, conté cinc capítols, quatre dels quals podem considerar-los acabats, mentre que el restant quedà incomplet. Concretament, el primer, *Fundacion de Lérida*; el segon, *Nombre con que ha sido conocida la ciudad de Lérida*; el quart, *Clima*; i el cinquè, *Jeroglíficos ó emblemas que se sabe ha usado y usa la ciudad de Lérida en sus medallas y monedas*, poden considerar-se capítols tancats, però no el tercer, *Situacion de Lérida en lo antiguo y en la actualidad*. I concretament és l'article segon titulat *Número de plazas, calles, islas y casas que tiene Lérida* l'incomplet, el qual, curiosament, ha sigut l'única part de la *Coleccion de Noticias* publicada fins a aquesta recopilació. Aquest article segon pretenia ser un catàleg historiat de tots els carrers de Lleida ciutat en 1840. Olives començà la seva descripció des de la porta de la Magdalena fins a arribar a la plaça de la Paeria, descrivint en

el seu recorregut un total de 45 carrers. Restarien, per tant, sense narració els carrers que van des de la plaça de la Paeria fins a la porta de Sant Antoni, a més de la part alta de la ciutat i totes les seves vies adjacents (Major, Sant Antoni, Cavallers, Sant Martí, Palma... etc.). Per tot el que hem exposat, ens ha semblat oportú, al final d'aquest article i amb un ànim només descriptiu, incloure els carrers, places i llocs d'interès que faltaven amb la voluntat de completar la guia, tot i que els manca la inestimable explicació històrica que tenia reservada Olives per a cadascuna.¹⁶⁴

Teòricament, i dic teòricament perquè la realitat dista molt de l'aparença, el contingut d'aquest segon article del tercer capítol fou publicat en la revista *Ilerda*, número II, fascicle 1, amb el títol *Lérida en la primera mitad del siglo XIX*, Lleida, gener-març de 1944, p. 35-67. Tanmateix, el text publicat omet nombroses parts del manuscrit original que qui va transcriure (cal suposar que foren Josep Sol Ballespí i Josep A. Tarragó Pleyán, redactors d'unes notes introductòries sobre el treball historiogràfic d'Olives) va resumir amb total llibertat, la seva; de tal manera que en alguns casos distorsionaren el contingut i significat del text manuscrit d'Olives. Els transcriptors arribaren al sùmmum de la confusió quan oblidaren o ometieren fins a tres carrers i les deu cites que acompanyaven l'original, per la qual cosa recomano als lectors que tinguin molta cura a l'hora de fer una hipotètica consulta d'aquesta font.

A banda de la *Coleccion de Noticias*, hem transcrit els altres tres documents conservats d'Olives. Així, segueix en ordre d'aparició: *Hijos ilustres en Santidad, Letras y Armas que ha tenido Lérida*, un manuscrit sense data que sembla l'esborrany d'un possible capítol de la *Coleccion*, el qual presenta una grafia i ordenació dels paràgrafs confusa que ha dificultat molt la transcripció. Tanmateix, tenint en compte que era un original i l'escassetesa de textos conservats de l'historiador, hem considerat adient incloure'l en aquest conjunt documental.

El tercer text que hem inclòs, una còpia d'una altra còpia titulada *Hospitales y establecimientos de caridad y beneficencia que hay y se sabe ha habido en la ciudad de Lérida*, fou publicat amb rigor per José F. Tarragó Valentines sota l'encapçalament: *Un estudio inedito sobre Hospitales antiguos de Lérida original del historiador Mariano Olives, Ilerda, XXXVII, Lleida, 1976*, i sembla que també podria haver format part de la *Coleccion de Noticias*, com ja hem explicat en paràgrafs anteriors, per la qual cosa hem optat per incloure'l en la transcripció, tot cercant la visió de conjunt d'aquesta obra.

El quart text transcrit, en aquest cas independent i publicat a cura de Josep Pleyan de Porta a *El Cronicon Ilerdense* i la *Revista de Lérida* en 1875, es titula *Memoria sobre la agricultura, la industria y el comercio que se sabe ha tenido la ciudad*

---

164. Tot i això, si es vol completar amb més documentació aquest apartat es pot recórrer a la reedició de l'obra clàssica de la historiografia lleidatana: Josep Lladonosa, *Els carrers i places de Lleida a través de la història*, edició a cura de Joan Ganau, Lleida, 2007.

de Lérida desde la mas remota antigüedad, hasta el pasado año 1842, dividida en cuatro épocas, que comenzando la primera en los tiempos de los Ilergetas , dura hasta que dicha ciudad fue conquistada por el conde Don Ramon Berenguer, cuarto de este nombre; la segunda época principia al fin de la primera, y acaba en el año 1412 en que la Corona de Aragon fue adjudicada a Don Fernando I, infante de Castilla; la tercera época principia en el espresado año 1412 y fine en el año 1707 en que Felipe V de Borbon entró triunfante en Lérida, venciendo á los partidarios de Carlos III de Austria; y la cuarta época abraza desde la indicada entrada de Felipe V en Lérida hasta el relatado año 1842, poniendo al fin un Apéndice de varios documentos citados en el discurso de la obra. Malauradament el contingut publicat en entregues només representava les dues primeres parts de les quatre que, segons manifestava l'autor en el títol, tenia intenció d'escriure i que avui en dia romanen il·localitzables. La raó no és altra, en aquest cas, que la de conservar documentalment un text del qual resten poques còpies impreses i de difícil consulta i, així, completar la transcripció de tota l'obra conservada d'Olives en algun o altre suport documental.

Finalment, donada la intensa activitat política de Marià Olives en el si del Partit Progressista de Lleida, hem optat per incloure dos textos de la seva època de regidor en el consistori lleidatà. El primer és una carta de l'Ajuntament de Lleida al Congrés de Diputats de Madrid del 30 de maig de 1840,¹⁶⁵ en la qual el consistori demanava la instal·lació d'un institut de segon ensenyament en la ciutat. La lletra, és cert, no va signada per Marià Olives, però considerem que la seva redacció porta el seu estil. A més a més, el regidor fou qui proposà en la sessió del 26 de maig de 1840 la redacció de la carta a la resta de delegats, amb la qual cosa, sent el més preparat per fer-ho, cal suposar que fou qui elaborà l'exposició històrica al Parlament. El segon text administratiu correspon al 23 de gener del 1843, any en què Olives era alcalde segon. El document és un ban de bon govern de la ciutat, el qual recollia la normativa d'altres bans anteriors ja publicats, però no respectats. Així, a causa de "el abandono con que algunos vecinos y residentes en esta Capital miran el cumplimiento de los bandos publicados",¹⁶⁶ el text recollia quaranta prohibicions d'actes habituals, però, com hem dit, poc respectats a la ciutat.

---

165. AML. Llibre d'acords de l'Ajuntament de Lleida de 1840-41. *Op. cit.*

166. AML. Sèrie correspondència. Caixa 1471. *Op. cit.*

Estil literari

Quant a l'estil literari, cal que detallem els trets comuns que presenten els textos d'Olives i que hem decidit conservar. En primer lloc, l'historiador sempre numerava cada paràgraf per donar a entendre que tenia un contingut concret i independent, el qual volia diferenciar de l'anterior i del següent. A més a més, aquesta fórmula li serví per fer les seves referències al llarg del text. Per tant, es fa necessari conservar aquesta ordenació original.

En segon lloc, Olives inclou notes aclaridores o descriptives en tots els seus textos, les quals podem trobar en dos formats. Així, la major part de les notes les detallà amb una lletra majúscula i les ordenà alfabèticament (A, B, C... etc.), de forma que quan se li acabaven les grafies tornava a començar, però llavors amb dues lletres (AA, AB, AC... etc.). Altrament, també incloïa altres notes que se suposa que degué considerar oportú situar un cop el text estava bastant avançat o acabat, i que, a diferència de les altres, va introduir amb asteriscs (*). En ambdós casos hem respectat literalment les anotacions dels originals i la forma d'introduir-les que emprà Olives.

Tanmateix, els documents d'aquest volum presenten altres notes, en aquest cas numèriques, que s'han introduït amb l'objectiu d'enriquir el contingut de l'obra d'Olives. Les raons són dues: per una banda, Olives sol citar els autors dels quals extreu les seves notícies d'una forma molt més superficial a com ho fa la historiografia actual, per la qual cosa podrien semblar incompletes a primer cop d'ull, cosa que hem pretès solucionar ampliant la referència de l'obra citada. A més a més, en els casos que hem considerat adient hem inclòs una breu ressenya de l'obra i l'autor; d'altra banda, altres cites de nou encuny es referirien a aclariments de dubtes que poden sorgir de la lectura dels textos o en alguns casos molt concrets per corregir alguna notícia que per la lògica evolució historiogràfica ha quedat obsoleta.

Altrament, en l'article segon del capítol primer, titulat *Límites de los pueblos Ilergetes*, hem inclòs un mapa de Catalunya i regions veïnes, en el qual hem situat els pobles ibers d'aquestes zones geogràfiques per facilitar la seva ubicació.

Finalment, la decisió més complicada de la transcripció ha estat la de decidir la seva presentació ortogràfica, ja que existien diverses possibilitats. La voluntat inicial era respectar al màxim el text tal com l'havíem trobat, però algunes consideracions que exposem tot seguit van fer variar aquesta empresa. En primer lloc, a mitjan segle XIX, l'espanyol tenia unes normes ortogràfiques diferents a les actuals, a part d'una puntuació completament diferent, cosa que dificultava la lectura i, en alguns casos, feia perdre el fil argumental. El problema radicava principalment en els dos primers textos manuscrits, atès que el tercer i el quart, ja publicats, han estat inclosos tal com els hem trobat en les publicacions originals.

Així, per a la *Coleccion de Noticias* i els *Hijos Ilustres* vam optar per respectar les normes ortogràfiques d'aquella època, que repetim que eren diferents a les

actuals, si aquestes mantenien uniformitat al llarg del text i eren molt clares. Per exemple la **a** sola sempre apareix accentuada **á**, i així l'hem deixada; però vam tenir que optar per una forma o altra en altres casos. En aquest sentit, ens trobarem que el passat d'alguns verbs amb una síl·laba apareixien accentuats o no indistintament (*fue* o *fué*, *dio* o *dió*... etc.) o que l'advèrvi *después* també apareixia com *despues*, sense accentuació, o el *hacia* per *acia*, sense la *h*, cosa que obligava a prendre una decisió en un o altre sentit, ja que no semblava seriós que les paraules apareguessin amb les dues formes al llarg del text. Per això, en aquests i altres casos hem optat per la forma ortogràfica correcta en l'actualitat, corregint l'altra forma. Quan hem trobat una falta d'ortografia flagrant, *uba* per *uva* per exemple, també l'hem corregit.

Un altre cas és la morfologia de les paraules, ja que a mitjan segle XIX n'hi havia que s'escriuien amb grafies diferents de com es fa actualment (per exemple la *x* per la *j*), per la qual cosa sembla raonable deixar-les tal com les hem trobat en el text original. També hem respectat les majúscules, recurs que Olives usava profusament per a les paraules que indicaven oficis o tractaments de cortesia. Afegir que només hem retocat la col·locació d'algunes comes, punts i comes o punts en el cas concret que hem considerat necessària la modificació per millorar la lectura del text, intentant retocar el mínim possible aquest aspecte ortogràfic. Finalment, indicar que per millorar la comprensió lectora ens hem pres la llibertat d'intercalar alguna paraula, sempre entre parèntesis, en el text.

QUINTÍ CASALS BERGÉS